Койвыв кодзув

6

ИЮНЬ
1972

Шуда челядь дыр.

Фото Р. Конюховлён.

ЛИТЕРАТУРНО-
ХУДОЖЕСТВЕННӦЙ
ДА ОБЩЕСТВЕННО-
ПОЛИТИЧЕСКӦЙ
ЖУРНАЛ

ЛЭДЗӦ КОМИ АССР-са
ПИСАТЕЛЬЯСЛӦН СОЮЗ

ПЕТӦ 1926 ВОСЯНЬ

6

ИЮНЬ
1972

СЫКТЫВКАР

ГАЙӦ НОМЕРЫН

Г. ЮШКОВ. Воййыв турун, еджыд дзоридза (повесть) 3
В. НАПАЛКОВ. Выль кывбуръяс 24
Н. ПУНЕГОВ. Полклӧн знамя (висьт) . . . 25
А. САМАРИН. Кӧшель тыр зарни (висьт) . . 30
В. АМОСОВ. Му дінӧ муслун (очерк) . . . 33
С. МОРОЗОВ. Ӧти зіль ань (очерк) 37
Н. БЕЛЫХ. Еретнича (теш) 41
Ф. ЩЕРБАКОВ. Кор аддза тэнӧ. Ме чужан мулӧн знамя йылысь сьыла (кывбуръяс) . . 46

Публицистика

В. ПРОШЕВ. Комбриг В. Панюков 47
Е. РОЧЕВ. Кӧръяс да налӧн йирсянінъяс . . 50
Н. СУРКОВ. Кор чукӧстіс Рӧдина 55

Критика да библиография

В. ПАХОРУКОВА. Сиктса йӧз йылысь повесть 57
Выль книгаяс 59
Ф. ПЛЕСОВСКИЙ. Пӧчӧ куд да шева чуман 60

Серамбана гижӧдъяс

Л. ОГНЕВ. Субботник (висьт) 62

СЕВЕРНАЯ ЗВЕЗДА

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ
ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ

ОРГАН
СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ
КОМИ АССР

Редактор С. Попов

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Г. Беляев, А. Ванеев, А. Вежев, Я. Рочев (зам. редактора), С. Раевский, Г. Юшков. Отв. секретарь И. Торопов.

ортса нывъяс.

Фото Р. Конюховлён.

ГЕННАДИЙ ЮШКОВ

ВОЙЫВ ТУРУН ЕДЖЫД ДЗОРИДЗА

ПОВЕСТЬ

Ӧ ЛЬӦКСАН пукалӧ пожӧмӧ невылӧ вӧчӧм джадж-йын. Ойбырсӧ веніг, сійӧ очсыштлывлӧ да видзӧдлывлӧ муӧ, кӧні лӧз-еджыдӧн тӧдчӧ лэдзӧм кукань пытшкӧс. Войся ыркыдас мусяньыс вылӧ паркнитлӧ шоныд да мустӧм кӧр.

Тӧлыс пыр на путрӧдліс и сӧмын ӧні, вой шӧр бӧрас, инасис кыйӧдчысьлы шуд вылӧ: вӧрладорсянь кутіс пӧльтны, кытысь и колӧ петны кӧиныслы, волас кӧ быттьӧ. Та вылӧ артaлӧмӧн жӧ и вӧчис Ӧльӧксан джаджсӧ, ортсыӧ моз нин. Мышку сайтіыс восьса, эжмӧм муяс да ластаяс, а сэсся Расъю.

Восьсаинтіыд гожӧмнад да нӧшта йӧзасьлӧм бӧрад кӧиныд оз ветлы. Аслас юрыс дай пияныс ӧні сылы донаӧсь. Эськӧ ай кӧин пакӧсть вӧчысьыс, дзор нин шоша вылыс, да ӧд кӧин гозъяыд ӧтвылысь быдтысьӧны. И матігӧгӧрсьыд сэк нинӧм оз вӧрзьӧдны, ылӧ яйыдла ветлывлӧны.

Асьядорыс на, сідзкӧ, и волас.

А ӧні асыввыв енэжыс пемыдруд на, кымӧра. Кымӧръясыс вӧрышталӧны, быттьӧ ёся чурвидзысь вӧр пу йылас бытшкысьӧмысь полӧны.

Шыч ни рач. Нистӧ на вӧр-ваыс. Кеня тай чирӧм гӧлӧснас ӧтчыд «ке-э» горӧдліс. Буракӧ, вожйыс, код вылӧ ланьтӧдчис рытсяньыс, ляпмунлі тӧвруысь да шемӧсмӧдліс сійӧс унзіль вывсьыс.

Некутшӧм ловъя лов на сэсся шы эз сетлы.

Луннас ӧти куканьӧс виис кӧин. Голясӧ орӧдӧма. Гашкӧ, эськӧ и нӧшта на косяліс-сёйис, да Ӧльӧксан вылысас воис. Руд шыш зэв матӧдз сибӧдіс сійӧс, быттьӧ водзвыв тӧдіс, мый мортыс пищальтӧм, а сэсся дышпырысь и вурксьӧдіс.

Гырысь кукань ставыс Ӧльӧксанлӧн видзанторйыс, унджыкыс нин тыраӧсь. Коркӧ тӧвнас мӧсъяс лоасны.

Тыра нин вӧлі и виӧм куканьыс, вӧратор нин вӧлі артмӧдчӧ коньӧрлӧн. И бур рӧдысь нӧшта. Бӧр кокъяссӧ паськыда новлӧдліс,

эз мукӧд мозыс вывті вежмӧн шыблав. Йӧв сӧнъясыс, гашкӧ, пев кыза нин тыдалісны кынӧм улас, бӧж сюрӧсыс пидзӧсӧдзыс воӧ. Лысьтысь мӧс сыысь Ӧльӧксан аддзис велалӧм синнас.

Эз вот удит мездынысӧ, здук-мӧд сёрмис. Тӧдіс ӧмӧй, мый кыськӧ кӧин сэтчӧ локтас?! Во куим нин эз кывсьыв некысь сан ни кӧин.

Куканьясыс йирсисны Расъю дорас, ластаас. Сэсся муяс вылас петісны. Дас воысь унджык нин найӧс эжмӧдӧмыслы, да бур видз кодьӧсь жӧ, содтӧд бобӧнянь на чукӧрӧн-чукӧрӧн вежӧдӧ, абу сӧмын ситурун.

А рытнас, йӧртандорыс, куканьясыс вӧрӧ пырисны: гашкӧ, тшак корсялыштны, радейтӧны жӧ мыйлакӧ тшаксӧ; гашкӧ, шыр анькытшӧн чӧсмасьыштны важ керасас. Ӧльӧксан эз и пановт: мӧдӧдчисны кӧ, и мед ветлӧны, лӧддзыс да номйыс регыд на сэтысь найӧс бӧр косӧдасны.

Но муртса на удитісны саявны куканьясыс, мый ӧдйӧ сэсся вӧрсьыс ризӧдісны-пышйисны, быттьӧ зі чукӧр на бӧрся вӧтчӧ. Збыльысь, дзизӧдӧмӧн и чайтіс Ӧльӧксан, пыдди пуктӧм пыдди вашмунлі на.

Но тайӧ пӧрйӧ куканьясыс эз лэптывны бӧжъяснысӧ, да эз и ылӧдз пышйыны, сувталісны чукӧрӧ да лёкысь буавны кутісны.

Ӧльӧксан вежӧрттӧг эз ов, мый лёктор мыйкӧ лои, шай-паймунлі сэтчӧ: колӧ пыравны вӧрас, а куш киа, пурт сӧмын тасма пуртӧсас. «Мый лоан ло»— перйис сэсся пуртсӧ, быттьӧ збоймӧдыштіс асьсӧ, да ньӧжмыд восьласӧн, синнас гурйысигтыр, пырӧдчис вӧрас.

Вомӧналіс дорсьыс понӧляинсӧ, джуджыд пуаинас воис, и пӧсь вир кӧр нырас кучкис. Син на син сэсся и вочаасисны. Пӧдӧм шыӧн, ныpыс тшӧтш, буракӧ, тырӧма, эрыштіс кӧиныс, бӧжнас повзьӧдана лют-лёт вӧчис, а синмыс и лапмунлі, Ӧльӧксанлӧн дорысь водзджык на.

Ӧльӧксан водзӧ воськов вӧчис, кос весьтас кымын пуртсӧ лӧсьӧдіс, мед, уськӧдчас кӧ кӧиныс, кынӧмас удитны сутшкыны. И, збыльысь, кӧиныс лажыньмунлі, быттьӧ чеччыштны нин лӧсьӧдчӧ, но сэсся бӧр ыджджӧдчис, сувтса сувтіс шоша вылас дзор гӧныс, и вӧлись нин вурксьӧдіс, весиг пельсӧ эз чошкӧдлы, сэтшӧма на пӧ и повзи тэысь.

Тані, Расъю дорас, и узьтӧдлӧны куканьяссӧ важ тьӧсъясысь вӧчӧм лэбулын, куим визьӧн потшыштӧм йӧрын. Сиктӧдз тасянь верст сизим артaлӧны, абу и быть картаас вайӧдлыны. Дерт, эськӧ лӧнь войяснад номйыд дӧзмӧдчӧ, но бурджык на тані узьтӧдлӧмнас: ва и йирсянін орчча, а номъя войяснас тшынас вӧчлӧны. Пестӧ, майбыр, оз на ков вайны кыськӧ, кос лӧптыс и уль колодаыс тырыс вӧрас. Да и важ керка колясыс на абу этша.

Асьныс, кукань видзысьясыс, тані жӧ узьлӧны, сӧмын вежласьӧмӧн: ӧти сутки Ӧльӧксан олас, мӧдсӧ — вежлысьыс, Саксьӧ Максьӧ. Вой кежлас кыкӧннас гежӧда и лӧсявлӧны, сӧмын сэк, кор чери кыйыштны Расъюсьыс кодныскӧ кольччылӧны.

Шогманаджык керъяссьыс чом вӧчисны аслыныс узьлыны, ичӧт пач тэчисны и, ӧкмис на жӧ кирпичыс. Стеклӧ сӧмын и вайисны гортсьыныс чомсӧ ӧшинявны.

Коркӧ тані рочысь ыстылӧм йӧз овлісны, кулак чукӧр. Сэсся муналісны коді кытчӧ, позыны кутіс да. Сӧмын му-виддзыс и коли, наӧн нин вӧчлӧмыс, да керкаясыс. Но дӧзьӧртӧгыд керкаясыс эз дыр сулавны. Воййыв турун, морт судта, пуркӧдӧ-петӧ ӧні пач местаясас, зэв мича еджыд дзоридза мукӧдыс.

Ӧтчыд Ӧльӧксан ки тыр нетшкис еджыд дзоридза воййыв турун-

сӧ, гортас вайис гӧтырыслы петкӧдлыны. Гӧтырыс ӧд, Маринаыс, татысь сылӧн.

Кыкнанныс сэсся дыр сэки чӧв олісны: то нюмныс петалас, то жугыльмыласны.

Тавоӧдз Ӧльӧксан трактористаліс совхозас. Висьмис да дугдыны ковмис тайӧ уджсьыс. Сюв висьӧм сійӧс топӧдіс, райбольничаӧдз воліс. Сэні и ӧлӧдісны: кӧсъян кӧ пӧ дзоньвидзаӧн лолыны, эновтлы трактортӧ.

Во гӧгӧр трактористыдлы сиктад уджыд вичмӧ, оз сӧмын гӧракӧдза да турун пуктӧм. Мыйсӧ жӧ нин и Ӧльӧксан эз вӧчлы: то из чукӧртӧ, то туй лэптӧ, то вутш талялӧ, то кер кыскалӧ. А лунысь-лун зыркыд пуклӧс вылад рӧдтігӧн гырк пытшкӧсыд вӧрзьытӧг оз ов. Сэсся абу ӧд нин и том, ветымынӧс вуджӧма. Да и ранитчылӧма кынӧмас.

Не тайӧ кӧ, Ӧльӧксан эськӧ эз на пастукад и пуксьы, да ӧні лэптӧны жӧ скӧт дорад уджалӧмсӧ, оз на быдӧнӧс и индыны. Тайӧ тшӧтш морттӧ такӧдіс.

Сідз кӧ нин шуны, некутшӧм уджысь на Ӧльӧксан оз яндысь вывтісӧ, ӧтиторйысь сӧмын вежавидзӧ: базар вылын вузасьӧмысь. Коркӧ дзик та понда гӧтырыскӧд зыкӧ волісны. Гӧтырыс порсь яй вузавны сійӧс карӧ ыстӧ. Сэні пӧ ӧд керасьны и быдӧн ковмас, а Ӧльӧксан сылы: ог и ог!

Коми руыс на тані Ӧльӧксанлӧн петаліс. Мый нӧ, мужик морт сувтас да кутас сэн вузасьны.

А сьӧмыс эськӧ и зэв ёна вӧлі колӧ, выль керканысӧ буретш тшупісны да. Но Ӧльӧксан ачыс жӧ и довгыліс сельпоӧ да уджӧн винасӧ корис, дзайгӧмсорӧн на, а карад нинӧм вылӧ эз вӧрзьы.

Виӧм куканьсӧ телегаа вӧлӧн сиктӧ нуисны. Код тӧдас, гашкӧ, аддзыліс кӧиныс нуӧмсӧ да оз и волы сэсся татчӧ? А, гашкӧ, тані нин кӧнкӧ, исыштлӧ сынӧдсӧ да никсыштлӧ: колӧ и полӧ? Тӧдтӧг оз ов, мый куканьыд абу йӧра, водзӧс сыысь вермасны косӧдны, ношта нин суисны да.

Виччысь ӧні Ӧльӧксан, пальӧд чӧскыд унтӧ. Но мед, сылӧн велалӧма нин. Да абу и фронт вылын коркӧя моз, нинӧмысь майшасьнысӧ. Джаджсӧ пожӧмас Ӧльӧксан вӧчис, мед кӧиныс озджык казяв, мед пӧръяссяс: ӧд мусьыс жӧ морттӧ чайтӧ. Петкӧдчылас мед, а сэсся сылы Ӧльӧксан инмас нин.

Война дырйиыс, кор зырис-зырис да джӧмдіс немечыд Ленинград дорад, Ӧльӧксан снайперӧн на вӧлі ӧти пӧрйӧ. Кызь ӧтиӧс сэки кокыштіс. Шмонитлісны весиг сы вылын та кузя: ӧні пӧ и картіасьӧмысь оз ков тэныд повны, век очко лоӧ. Дерт, шмонитнытӧ кокни, а кызь ӧтиӧдыслы Ӧльӧксан муртса ловсӧ эз ворссьы.

Вит вой Ӧльӧксан кыйӧдчис сы бӧрся. Немечыс эз жӧ йӧй вӧв, некутшӧма эз горшась. Ӧтчыдысь лыяс кодӧскӧ бӧрйӧмӧн миянлысь, и кулӧма сэсся быттьӧ ачыс. А быд рыт выльлаӧ лӧсьӧдчӧ, да он тӧд, кысьджык синмавны сійӧс.

Витӧд вояс сӧмын козынасьӧма лои налӧн ёсь йыла козиньяснас. Кын чурка сэки Ӧльӧксан сьӧрсьыс босьтіс, висьталіс, пуклӧс вылӧ пӧ, а эськӧ мӧд могӧн.

Немечьясыс шор сайын сулалісны, збоя на асьнысӧ тані кылісны да биӧн и олісны. Чергӧд кодӧс кӧсъян, тыдалӧ, майбыр, оптическӧй прицел пырыд, да и сідз на тыдалыштӧ. Но Ӧльӧксанлы донаджык «кыйдӧс» коліс.

Рытъя войнас на кöдздöдіс, сэзьмис енэжыс, кодзувъяс пондіс-ны пöртмасьны. Тöлысь сöмын эз тырмы, пыдöс, буракö, сылöн вöлі. Руч ку воротникаöс немечладорсьыс Ӧльöксан казяліс: очсышталö сійö да кепыся кинас вомсö сайöдлö, мыйкö висьталö ли кесйöдлö ли. А мукöдыс сы гöгöр тэрыб вöрасаöсь, быттьö немöй кино мунö.

Мöдöдчыліс нин руч ку воротникаыс да бара на бергöдчис, вом кöтшъясыс паськавлісны серöктöмысь. Тыдалö, такöдіс, огö пö нин дыр кынмöдчöй, усьö регыд Ленинградыд.

Тайö и ыззьöдіс Ӧльöксанöс. Мед, чуйдöдас кö асьсö немецкöй снайперыслы, а видлас, и мый лоан ло сэсся. Увкнитіс лöняс Ӧльöк-санлöн лыйöмыс. Руч ку воротника немечыс быттьö шемöсмыліс, юрыс быдöн чатöрмунлі, а сэсся лизгысис-усис вегыльтчылöмöн.

Ӧдйö тай биястö талялісны, чусалан гöлöвняяс и колисны.

Мустöм шыöн, быттьö пöданö кöрт тувйöн визьйöдлісны, лэб-зисны миянладорö минаяс, уль пес моз чискömöн да трачкöдчömöн потласисны джуджыд лымъяс. Миян эз шыасьлыны воча. Сэсся и шор сайсяньыс дугдісны.

Кыйöдчö жö кö тавой немецкöй снайперыс, казявтöг эз ов, кысянь лыйисны наладорö. Кöнкö синсö оз и лэдзлы, вуджöртöм ли мый ли Ӧльöксанлысь виччысьö.

Час кымын, эз кö дырджык на, Ӧльöксан куткырвидзис коз улö, пучер бердас, вöчöм лым гуранын. Шыр кыйöдысь кань моз эз на жö вöрзьыв, сömын нырнас кыскышталіс да пöлясис тшöкыдджыка, мед оз пужъяв ныр розьяссо, гонаинтыс.

Сэсся Ӧльöксан пондіс йöткыны кокнас кын чуркасö, кодöс вай-ліс. Лым пытштіыс, неуна тыдöдömöн, и йöткис, быттьö ачыс тайö узыны шоныд блиндажас вöрзьöдчис. Кокыс веськавны нин кутіс, дзик нин ортсын коз увсьыс лои чуркаыс, а немецкöй снайперыс век на эз лый. Сэки Ӧльöксан личкыштліс кокнас чурка помсö, лыбöдліс мöдарсö лым вылас.

Дзин!— инмис кын чуркаад пуляыс, лыйöм шыыс бöрас нин кыліс. Йи нёнь кузя кымын би петавліс шор саяс, сук вожа тусяпу костысь. Сэтчань жö и вöлі видзöдö, да казявтöг эз ов тайöс Ӧльöк-сан. Тусяпу öтар-мöдарыс на син улас бура усьлі: лэптыштöма лым-сö, комöкассьöма кöдзыдысла.

Но кынömыс Ӧльöксанлöн пöсьмунлі, сэсся и орöдны кутіс, кöть ымöст. Пыр и вежöртіс: чапöма кын чуркасьыс пуляыс. Кынö-мад ранитчömыд, Ӧльöксан тöдö, медся на лёк: дзик пыр он эшты, а нэм помтö каттяс, содтöд дой пыкömсö сömын и тöдлан. Эськö кыссьыны öні асланымладорö, оз-ö казявны öдйöджык да полевöй госпитальö нуны. Гашкö, эз на сэтшöма ранитчы, гашкö, олысь на лоö, регыдджык кö видзöдласны? Восьтыласны кынömсö, весаласны, вурласны...

Он лысьт öні вöрзьыны, мыччысигмозыд и помалас немецкöй снайперыс: тэ пö тай ловъя на вöлömыд. И забеднö содтöд, мый тадзи ачыс пöръяссис. Оз, Ӧльöксан сійöс сідз-тадз оз жö лэдз тусяпу сай-сьыс. Мед колöкö татчö и турдас ачыс, а оз ло коми морт, оз кö водзöссö мынты. Вермö на Ӧльöксан, чорыд на кабыръясыс, да, сідз-кö, тэрмасьны колö. Сюркняліс веськыд коксö да пуксис сы вылö, а шуйга кокнас бара кын чуркасö лыбöдліс, йöткыштыштіс и.

Сэки немецкöй снайперыс и мыччысьыштліс, тыдалö, дивö сійöс босьтіс, мый абу стöча инмыссьöма öнтай, да эз на тöд, лыйны-ö мöдысь. Тöвся тусяпуыд эськö сук лыска, но сömын йывланьысджык, а лым вежöсöдыс мыйлакö кушджык вожъяса. Буракö, медся кöдзыд овлö сэті, да чирйыссьö лыскыс. Кык вож костöд, буретш лым вежö-сас, и мыччысьыштліс немецкöй снайперыс. Ӧльöксан эз жуйяв.

Асъя войнас сійö госпитальын нин вöлі.

Номъяс Ӧльӧксанлы дӧзмӧдчӧны. Эз лысьт наысь мавтчынысӧ. Бур кӧть, гӧгӧрвоис гӧтырыслысь чышъян павкнитны, сы вылӧ нин кепкаасис, сайӧдын ӧні балябӧжыс, пель вуждінъясыс и. А ныр гӧгӧрас сапкысьӧмсьыс пӧлясьны позьӧ.

Пищальсӧ важсӧ Ӧльӧксан босьтіс, ӧти стволасӧ, кызьӧд калибрасӧ, кодӧс войнаӧдз на ньӧбліс аслас нажӧтка вылӧ нин. Бура видзӧм-весалӧмнад бура на инмӧ пищальыс, ньӧти на оз разӧд дрӧбсӧ шӧркодь ылнаад. Дерт, картечӧн ӧні сылӧн патронъяссӧ зарадитӧма, вит-квайт тусьӧн и тӧрис, но кӧиныдлы и ӧти татшӧм «анькытш» тусьыс тырмымӧн, мед сӧмын инмылас.

Понйыс тшӧтш пондыліс вӧтчыны, аддзыліс рытнас зарадитчӧмсӧ да, но Ӧльӧксан тшӧктіс домавлыны сійӧс вой кежлас. А Маринаыс, жалитӧ понсӧ да, эз и домав, посводз улас сакарӧн ывсӧдлӧмӧн йӧртіс. Сідзсӧ гожӧмнас понйыс оз и вӧтлысь Ӧльӧксан бӧрся, вексӧ Марина бӧрсяыс, нинӧмӧн мӧдыс озджык удзӧд сійӧс да. А Ӧльӧксан лунтыр вермӧ сёйтӧг овны, сылӧн асывнас велалӧма бурпӧт сёйны да рытнас. Понйыс Ӧльӧксанлӧн важъя коми пон рӧдысь на, сувтса ёсь пеля, абу тшӧтшыд ныра, чикыля бӧжа, коркӧя важ бабыс вылӧ на мунӧ, коді коркӧ Маринасӧ пурліс да тадзи Ӧльӧксанлы гӧтрасьнысӧ чуйдіс.

Войся мӧвпалӧмыд вотӧсаин корсьӧм кодь жӧ. Вотчыны тай вӧрӧ мунан, да он дзик пыр аддзы пувъяинтӧ, а сэсся сюравны и сюравны кутас, помыс абу. Эстчань ветлан и татчань бӧр косалан, кольнытӧ жаль, быттьӧ сэтшӧм нин пӧтлытӧм. И мӧвпалігад, ӧддзан да, мыйсӧ сӧмын тӧд вылад он уськӧдлы, некыдз жӧ сэсся помӧ он волы.

Тавой Ӧльӧксанлӧн арся востым моз бара став олӧмыс югзьыліс, син водзас сувтліс. Мый оз вун тай, сэсся кувтӧдзыд, буракӧ, оз нин вун. Ӧтчыд, ар ӧкмыса ли даса нинӧ Ӧльӧксан вӧлі, агсасянінысь муртса воис, Саксьӧ Максьӧ другыс сійӧс чукӧстіс. Сэк эськӧ эз на Саксьӧ Максьӧ вӧв, быдмыштіс да лои. Мода сылы кутшӧмкӧ пырӧма век содтыштавны, мыйкӧ аддзылас кӧ: номйыд саксьӧ, чериыд саксьӧ, тшакыд саксьӧ.

— Ӧль, эн аддзыв-а!— дэльӧдӧмӧн горӧдіс сэки Максим да юрсӧ на чатӧр вӧчліс.

— Мый?— дышпырысь и юаліс Ӧльӧксан, а аслас эськӧ вежыс нин петіс.

— Кулакъясӧс вайӧдісны. Вичкоын кутасны узьны. Кык милиционер и, мед оз пышйыны. Кӧзаяс и.

— Кутшӧм кӧза?

— Ыжъяс кодьӧсь, лысьтыны пӧ позьӧ.

— Но-о!

— Збыль! Тошкаӧсь и!

Кынӧм сюмалӧмыс Ӧльӧксанлӧн сэтчӧ и вуні, горш косьмӧмыс и. Ӧні ӧд кӧзанад тані некодӧс он чуймӧд, а сэки аддзывлытӧмтор на вӧлі. Тошкаӧсь пӧ, да тайӧ нин медся Ӧльӧксанӧс чуймӧдіс. Панласигтыр котӧртісны кык друг вичко дорӧ. Верстьӧ и посни — коді нин сӧмын сиктсьыс сэн эз вӧв, чукӧрӧн и разіпель педзисны да жӧдзисны.

Вайӧм войтырыс унджыкыс вичкоас кылісны, ывлаас этшаӧнӧсь вӧліны. Ӧти дядьӧ Ӧльӧксанлы медводз син улас уси: сьӧд гӧна восьса морӧса, пасыкыд гӧрд визя гача, сюзь кодь букыш да лапъялан синъяса, некодлы кыв оз сетлы, зітшвидзӧ кутшӧмкӧ тубрас вылын. Сэсся нывбаба шыасис тайӧ дядьӧ дінас, тшӧктіс ли корис мыйкӧ. Дядьӧ чеччыліс да нюжмасьыштіс. Нывбабаыс сэк кості разь-

ліс тубрассö да перйис сэсь джуджыд кöрт тасьті, чукöстіс кодöскö вичкосьыс:

— Маринка!

Öльöксанлы, помнитö на, тешкодь лолі сыысь, мый нимъясыс тайöяслöн коми кодьöсь жö, кöть сёрнинысö и он гöгöрво, рочöсь да.

Вичкосьыс котöрöн петіс пидзöс улöдзыс гöрда-лöза юбкаа, паськалан сос помъяса да кöрöм коска вижов ковтаа нывка, сьыліас сикöтш, сьöд кöсаыс вожа пома, быттьö чикыш бöж! Чиган нывлань веськыда и мунö, сöмын ныpыс чангыляджык да чужöмыс сöстöм, быгалöмакодь, весиг ньöти на гожъявтöм.

Бöрыннас Маринаыс висьтасьліс, кысь пö вöлі миянлы гожъявнысö, кор Котласöдз, баржа вылö пуксьытöдз, ывлаас эгö петалöй, пыр вагонынöсь.

А сэки эня-ныла, мамыс да Марина, вичко сайö тасьтінас мунісны.

— Со, лысьтыны кöсйöны,— водзджык вежöртіс да чуйдіс Максим.— Лок, видзöдлам.

Сиктса зонпосниыс, тшöтш и гырысьяс, вичко саяс мöд сы мындаöн вöлöмаöсь: коді сулалö да видзöдö, коді люкасьыськджык кöзаöс дэльöдö. Дерт, сё пемöсыд сэн эз вöв, дас öтиöс али мый артавліс Öльöксан. И збыльысь, вöлöм, лысьтöны найöс, кöзаяссö, и збыльысь, вöлöмкö, тошкаöсь.

Эня-ныла, кодъяс бöрся вöтчисны Öльöксан да Максим, кутісны öти ыджыд кöзаöс да лысьтыны жö пондісны: мамыс лысьтö, а ныlлыс кутö сюрöдыс. Полö ли мый ли уна йöзсьыд, кöзаыс оз сулав, педзыштöмöн йöткö нывкасö, юрнас песовтчылö.

— Вай ме кутышта,— локтіс матöджык да шуис Öльöксан. Эня-ныла ниноöм сылы эз вочавидзны, нывкаыс сöмын мурtса синбöжаліс.

Телепит лои Öльöксанлы кутыштны кöзасö сюрöдыс да тошсö öти сайысь малыштны. Дзик матöдз локтіс да öти кинас тшöтш кутчысис кöзаыслы сюрас, сэсся и мöднас. Бара эня-ныла сылы нинöм эз шуны. Сэки Öльöксан збоймöдчис да малыштіс кöзасö тошкöдыс. А кöзаыс тай кыдз мынтöдчис да зяткис сылы лядьвеяс!

— Уйди, сатана!— горöдіс да тасьтіа кинас и ырыштчис Öльöксан вылö лысьтысьысь нывбабаыс.

Öдйö эз вешйы Öльöксан. А Максим другыс чиктылö нин сэн, кöть банас сет. И нывкаыс, видзöдліс да, шпыннялö. Сэки Öльöксан нерыштіс сійöс, зэв мисьтöм чужöм сылы вöчліс. А нывкаыс водзöс кывсö петкöдліс.

— Шедлан!— шуис сылы Öльöксан.

— Де-де-де,— зэв жö мисьтöм чужöм вöчліс нывкаыс.

...Гашкö, вой шöрöдз оліс сэки Öльöксан вичко дорас. И кынömыс эз сюмав, ни горшыс эз косьмы. Гашкö, и асылöдз на оліс, тшöтш дэльöдіс люкасьысь кöзаяссö, бурпöт нетшкис найöс тошкödыс, да милиционеръясыс ысталісны сэсся сиктсасö.

А асывнас кулак чукöрсö водзö нуöдісны, Расъю дорö, сьöд вöр шöрö. Кодсюрööс, мужик уловсö, сиктсьыс тшöтш чукöстісны: туйсö петкодлыны да узьланін лосьодны отсавны.

Батьыс Öльöксанлöн ветліс жö. Локтіс гортас да висьтасис: лыс чомъяс пö тай вöчим-а, сэсся пö мед асьныс нин строитчöны да мувидзсö панöны-вöчöны.

— Коньöрöй дай йöзöй,— кывзіс-кывзіс да лöвтыштіс мамыс.

— Ставыс абу на коньöр,— вомаліс батьыс.

— А челядьыс нö?

Та вылö батьыс некутшöм воча кыв эз сет. И Öльöксанлы зэв жаль лои Маринка нима нывкаыс.

Ӧдйӧ кулак чукӧрыд и овмӧдчисны. Керкаяс лэптісны, му-видз лӧсьӧдісны, скӧт. Сиктын моз жӧ колхоз налӧн лоі. Во куим мысти кык колхоз, сиктсаыс да налӧн, ордйысисны нин. Дерт, кок йылас сувтны отсалісны жӧ кулак чукӧрыслы, дзик ӧтнанысӧ эз эновтны сьӧр вӧр шӧрас. Сиктысь унаӧн ветлывлісны сэтчӧ уджавны, велӧдысьяс пыдди, карысь налы быдторсӧ вайисны: стеклӧтӧ, джодж краскатӧ, кӧрта кӧлуйтӧ. Но кызвын уджыс да сьӧкыдлуныс аслыныслы налы вичмис, лун и вой тільсисны-мырсисны.

Сэки сиктас и шуасьны пондісны, мый кулакыд пӧ уджалысь морт на, эз кӧ ачыс зільлы, куш мудералӧмӧн кулакад эз на во. Дерт, гусяпырысь на сэк тадзтӧ сёрнитісны. Шуасьлісны и мӧд нӧгӧн, мый абу на пӧ ставыс сэн ӧткодьӧсь, мукӧдыс пӧ мегыр пыр на видзӧдӧ, оз зэлӧдчӧмӧн кыскы, а асланьыс кӧ пӧ, ӧдйӧ на чуньыс кусыньтчӧ. Гӧна морӧса дядьӧӧс, кодӧс Ӧльӧксан тӧдіс нин, унаысь та боксянь гаравлісны: то кӧрт тувтӧ зепталӧма, то висьӧм улӧ лэдзчысьӧма, то кодкӧ вылӧ черӧн ырыштчылӧма, то ӧтчыд ваӧ уськӧдчылӧма, да кутны удитӧмаӧсь.

Сідзсӧ сиктас некод эз лӧгав вайӧдӧм войтыр вылас. Туруныд, пескыд, пыж-гымгаыд — став сэтшӧмторйыс сиктсаыдлӧн син саяс вӧлі, эз кӧнкӧ ӧшинь улас, но мед кӧ кодкӧ вӧрзьӧдліс посёлоксаыс. Эз. Ӧтчыд тай сёрья лэчкысь сьӧла кодлыськӧ вӧлі босьтӧмаӧсь, да шызьылісны сиктас, ӧлӧдны и быдӧн посёлокас ветлісны. Та бӧрын некутшӧм вӧрӧдӧм эз кывсьыв.

Зонъяс сӧмын лӧгалісны, сиктсаыс да посёлоксаыс. Но найӧ нин нывъяс понда, да некод тайӧс пыдди эз и пукты. Дерт, кодӧскӧ сэтысь ли татысь вирӧдз кӧ вӧлі нӧйтасны, выль косьӧдз сёрниыд лолӧ, да бара жӧ шмонитана ёнджыкасӧ: сідз пӧ и колӧ сылы, мегаринлы, эн пыр йӧз гидӧ, кӧні эм нин тэ кодьыс.

Ӧтнас Ӧльӧксан сикт кодяс забедуйтіс. Мичаник роч Маринкаыс сылы век на жаль вӧлі, а эсійӧ гӧна морӧса дядьӧыс, буракӧ, бать сылӧн, и со кутшӧм морттуя. Он тӧд сэсся, жалитны али не Маринкасӧ батьыс понда. Да и мамыс со кыдзи вичко дорас шуліс: уйди пӧ сатана! Оз и вунлы татшӧм шуӧмыд.

Ӧтчыд Ӧльӧксанӧс колскӧдісны жӧ посёлоксаыс, потӧм син дора гортас локтіс дай косялӧм дӧрӧма. Дерт, ачыс эз жӧ водзвыв сетчы, казытылантор колис жӧ нӧйтысьясыслы, куимӧн вӧліны, да куимнанныслысь жӧ пув васӧ писькӧдліс кос кулакнас. Ар дас квайт сэки вӧлі кӧ нин-а Ӧльӧксанлы? Вӧвтӧг эз ов. Тӧвнас вӧрын нин пӧрӧдчис батьыскӧд Комилеслы. Эбӧс вылас ни туша вылас эз нин ков норасьны, пелыпомнас нин вӧлі пӧрӧдан путӧ веськӧдас, кытчӧ колӧ.

Дас квайтсьыс петӧма нин вӧлі, дас сизим нин вӧлі локтӧ. Помаліс сизим класс да куим тӧв нин уджаліс, кыксӧ колхозас, а кӧймӧдсӧ вӧрын. Пыраліс жӧ эскӧ карӧ лесрабфакӧ да дугдіс йӧйысла, йӧзӧ вузалӧм пон моз сэн гажтӧмчис. И нимкодьыс вӧлі, кор батьыс сайкалыштіс скӧралӧмсьыс да шуис:

— Перӧ воропыд кӧ эз ӧшйы киад, чер воропыд ӧшъяс.

Эскӧ повзьӧдіс на тадзи батьыс, а Ӧльӧксанлы тайӧ и вӧлі колӧ.

...И вот гожӧмын, видз вылӧ петӧм водзвылын, кык друг, Ӧльӧксан да Саксьӧ Максьӧ, ветлісны ком кыйны. Лунӧ-войӧ визиркаӧд Расъю йылӧ кайисны, сэсся вуграсигтыр лэччисны. Мича вӧлі луныс, чери сьӧм рӧма гежӧдик кымӧръяса, но асыв-лун тӧла, да эз горша босьт комыс. Пуны да гоз-мӧдысь пражитны и кыйисны. Рытъявылыс посёлокӧ воисны. Сэсянь позис веськыда сиктас петны. Пуксисны шойччыштны да нуръясьыштны. Сэки и казялісны ю чукыль

сайсьыс нылӧс. Юрыс сылӧн тыдовтчывліс. Ӧльӧксан пыр и тӧдіс Маринаӧс.

Асланыс начальнӧй школа посёлокас вӧлі. Коді водзӧ велӧдчис, сиктас сэсся волывліс. А Маринаыс мыйлакӧ эз петкӧдчыв витӧд классас. Бӧрынас нин висьтасьліс, мый батьыс сійӧс дугӧдіс водзӧ велӧдчӧмсьыс: некытчӧ жӧ пӧ ме понда оз босьтны-а. Та вӧсна Ӧльӧксан дыр нин и эз аддзыв Маринасӧ. И со ӧні кыдзи тшукис. Окота босьтіс волыны ныв дінӧ, видзӧдлыны, мый сійӧ вӧчӧ сэні ю дорас.

Локтіс Ӧльӧксан матӧджык и чуймис: ваас, ляпкыдінас, лэдзӧма ыджыд чукӧр кӧлуй, и Маринаыс сійӧс талялӧ, юбкасӧ кӧтасьӧмсьыс лэптыштӧма, бӧждоръяссӧ сюйыштӧма вӧнь костас. Сэтшӧм веськыдӧсь да зэлыдӧсь Маринаыслӧн кокъясыс, и буретша пӧкъяӧсь. И морӧсыс коркӧя сертиыс рӧчаммӧма, воргаа быттьӧ лоӧма: тыдалӧ ӧд, восьса ковта юрйылыс да.

Казяліс Марина Ӧльӧксанӧс да мый ӧдйӧ лэдзис юбка бӧждорсӧ и талясьӧмсьыс дугдіс. Видзӧдӧ зон вылӧ да ньӧти шытӧг вомсӧ восьтывлӧ, оз тӧд, горӧдны-ӧ, шуны мыйкӧ.

— Давай я тожӧ!— нюм сорӧн рочыштіс Ӧльӧксан да педзыштіс кокъяснас, сэсся и сапӧг пӧвсӧ пӧрччыны пондыліс.

— Мун татысь!— скӧрысь и повзьӧмӧн вочавидзис Марина.

— Сёя ме тэнӧ. Мыло-то нет али что? Колӧкӧ, принесу? Задперёд!

— Уйди, а то дождёшься!

— Мый дождёшься?— чиктыліс на Ӧльӧксан, эз, дерт, мисьтӧма-а. Сэсся казяліс мышку сайсьыс вуджрасьӧм. Саксьӧ Максьӧ другсӧ чайтіс, а бергӧдчис да — посёлоксаыс, куим зон.

Пурк-парк — ставыс зэв ӧдйӧ и артмис, кымынкӧ здукӧн. Ӧти зон водзвыв, буракӧ, из кыськӧ босьтлӧма да изъя кулакӧн кучкис. Пуртсӧ Ӧльӧксанлы ковмис перйыны. Пышйисны зонъясыс. А Саксьӧ Максьӧ абу кывлӧма ни аддзылӧма нинӧм. Ме пӧ ва юны буретш лэччылі, сутшиктӧдлыны куш няньсьыд кутіс да.

Дыр овны тані эз позь, бара на посёлоксаыд вермасны волыны, кык сы мындаӧн. Но Ӧльӧксанлӧн эз на сідзтӧ мунсьы, выльысь на Марина дінад шыасис, потӧм син дорсьыс вирсӧ ки пыдӧснас сувтӧдыштіс да:

— А мый эскӧ... и видзӧдлыны тэ вылӧ оз позь?

— Нинӧмла ме вылӧ видзӧднысӧ,— вочавидзис Марина, но эз нин ярскӧба.

— А ме тэнӧ тӧда. Марина тэнад нимыд. А менам Сашка. Комиӧн кӧ, Ӧльӧксан.

— Но и мый?

— А мыйла тэ мича?

Марина лигышмунлі, а вомыс калькмунлі, быттьӧ нюмдӧм водзвылын.

— Но, мый сулалан, вреднӧй сэтшӧм?— чӧв олыштіс да шуис сэсся.

— Вреднӧй пӧ ӧд,— эз на ӧвсьы Ӧльӧксан.— Ме тэныд майтӧг на кӧсйи вайны-а.

— Песлалӧма нин. Тэнад майтӧгтӧг.

— Талялан да?

— Но и таляла.

— А миян нӧшалӧны. Сера нӧшӧн. Колӧ кӧ, вӧча.

— Нинӧм мен оз ков. И эн сулав сэні. Мун, тшӧктӧны кӧ.

— Ладнӧ, муна. Сӧмын тэ эн скӧрав сэсся, но?

— Ог, ог,— небыда кайтыштіс Марина да лэдзліс юрсӧ.

Босьтісны Ӧльӧксанӧс действительнӧй служба вылӧ, да матӧ квайт во сэсся ветліс, война бӧрӧдз. Бур, мый армияӧдзыс на гӧтрасис, а эськӧ, гашкӧ, мӧд гӧтыркӧд ӧні оліс, мустӧмкӧд. А эз кывзысь сэк некодлысь, сувтіс ас кыв вылас, и Марина ӧні гӧтырыс.

Расъю дорын косьӧ волӧмыс да Маринакӧд сёрнитыштӧмыс сӧмын ыззьӧдісны Ӧльӧксанӧс, вочасӧн тшӧтш бурлакавны кутіс. Сэсся и гырысьджык арлыда зонъясыс сиктсьыс эз ӧтдортны сійӧс ёнлун пондаыс.

Код тӧдас, кымынысь та бӧрын талялiс Ӧльӧксан бӧра-водза посёлокас туйсӧ. Корсюрӧ и котӧрӧн ковмыліс, кор посёлокса зонъясыс унджыкӧн лоліны да зыртласьны заводитлісны йӧктанінас.

Сыв кызта пашкыр пожӧм улын вӧлі сэн йӧктаніныс. Сійӧн, тыдалӧ, ӧдйӧ и косьмис пожӧмыс, гумлаӧ поддінсӧ пӧртісны да.

Сиктын ёнджыкасӧ кадрелясисны, а тані танцуйтісны.

Старушка не спеша
Дорожку перешла...

Тайӧ сьылана-йӧктӧмсӧ Ӧльӧксан, велаліс да, медся радейтіс. Быттьӧ дзибрӧс пыжын пукаліс, лайкыда да кокниа бергӧдліс сыкӧд йӧктысь нывсӧ. Марина шоча волывліс йӧктанінас, да тайӧ медсясӧ и шогӧдліс Ӧльӧксанӧс. Бара жӧ бӧрынас висьтасьліс Маринаыс: батьӧ пӧ быд рыт уджӧдіс, кысь-мый шедӧ турун пуктӧдіс.

Колльӧдчӧм ли кӧнкӧ бокын сулалӧм налӧн эз и вӧвлы, сӧмын кымыныськӧ ӧтлаын йӧктӧм. Орана коска да нюдз, быд топӧдыштӧмысь пыркмунлысь Маринаыс быттьӧ биысь поліс Ӧльӧксанысь, син на син весиг эз лӧсьӧдчыв, век улын юра мыйлакӧ. А ӧтчыд Маринаыс, корис Ӧльӧксан да, эз и сувт сыкӧд йӧктынысӧ, юрнас ӧтармӧдар вӧчис.

— А мыйла?— эськӧ вешйыны колі чӧв, а Ӧльӧксанлӧн, йӧйыдлӧн, юавсис на сэтчӧ.

— Бӧрын висьтала,— тэрыба да гусьӧник вочавидзис Марина, сэсся бергӧдчис да мунны вӧрзис, пыр ӧдйӧджык и ӧдйӧджык, бӧръяпомыс котӧрӧн.

Ӧльӧксан сулалан и коли: он ӧд уськӧдчы да вӧтчыв гортас, выльысь сэн юав. А, гашкӧ, мустӧмтӧ, нӧшта нин комитӧ, да полӧ веськыда висьтавны? Дыр сэсся та бӧрын, лымъя арӧдз, эз лӧсявлы Маринаыс Ӧльӧксан шӧрӧ сідз, медым позис сёрнитыштны.

Призывайтчӧма нин лои, регыд армияӧ Ӧльӧксанлы мунны, а «бӧрын висьтала»-ӧн на и унмовсьліс коркӧ вой шӧр бӧрас.

Но абу на, тыдалӧ, ньӧти шудтӧм вӧлӧма. Рекруталіс нин да лун сьӧмӧснас, нинӧм вӧчигмоз, вӧрӧ петавліс понйӧн да пищальӧн. Сэки и аддзысис Маринаыскӧд.

Понйыс сьӧдбӧжӧс туялӧма, люв-ляв увтышталіс, сэсся и ӧтилаын увтны кутіс, но мыйлакӧ друг тшӧтш и эрышталӧмӧн кутіс, быттьӧкӧ сьӧдбӧжыс ошка гуӧ дзебсьӧма да кыкнансӧ ӧтпырйӧ сэсся увтӧ.

Чуймытӧг эз ов Ӧльӧксан, пуляа патронӧн весиг дрӧбъясӧ вежис, веськыда увтӧм шы вылас и сетчис да неыджыд кушинӧ сэсся петіс. Ляпкыдик, ӧти пиня гӧгрӧс зорӧд сэн сулаліс, а зорӧд дорас Марина, косялӧм гырддза пася, водзас, дорйысьӧм могысь, сувтӧдӧм даддя, бӧрдан синъяса. И понйыс то зорӧдланьыс увтыштас, то Марина вылӧ эрыштчылас.

Ӧльӧксан пыр и вежӧртіс: сьӧдбӧжыс зорӧд улас понсьыс дзебсьӧма, а понйыс сэсся и Маринасӧ курччӧма, ырыштчыліс ли мый ли, кӧнкӧ, мӧдыс сы вылӧ да.

— Шытян он!— воис да медводз понсӧ ӧлӧдіс Ӧльӧксан.

Пӧрысь понйыдлы мӧдысь шуӧм эз нин ков, зорӧд мӧдарас вешъ-

йис да сэсянь сӧмын сьӧдбӧжсӧ сэсся увтышталіс, гурйысис лапаяснас.

— Ой, тайӧ тэ вӧлӧмыд, Сашка!— нюмдыліс и бӧрддзыштліс Марина.— Ме кӧсйи вӧтлыны, а сійӧ...

— Сьӧдбӧж, да сы понда. Ӧні жӧ кутам. Вай дадьтӧ. А сэсся сійӧ тшӧтш тэнӧ радейтны кутас. Вот аддзылан.

— Коді кутас?

— Понйыс. Сійӧ ӧд вежӧра жӧ. Кодӧс кӧзяин радейтӧ, сійӧ тожӧ сідзи.

Бӧрынас нин, даддьӧ турун сӧвтігӧн, Ӧльӧксан казяліс Мариналысь шпыннялӧмсӧ да вӧлись помӧдз гӧгӧрвоис, мый сылӧн шуавсис. «Но и мед»,— думыштіс.

Ыджыда сӧвтісны даддяс турунсӧ, кыкӧн кыскымӧн вылӧ. Марина эськӧ дугӧдны пондыліс, но Ӧльӧксан эз кывзысь сылысь, «отсала, отсала» воча кайтыштліс.

Зорӧд пыдӧсас, мӧдысь кокниа ваймӧн, коли на туруныс, эз нин тӧр сэсся даддяс. Ӧльӧксан босьтіс ньӧр тор да кутіс зутшйӧдлыны зорӧд улас. Быйк-петіс сьӧдбӧжыс да шӧйӧвошлі, сэки и шеді понйыслы. Пуктіс Ӧльӧксан сьӧдбӧжсӧ лазъяс, сэсся, кыв эз и шулы, кутчысис дадь кӧвъяс да нёйкнитіс-вӧрзьӧдіс, ӧтнас и кыскыны кутіс. Маринаны сӧмын вӧтчыны коли.

Посёлок дорын, вӧрсьыс петыштіс да, вӧлись Ӧльӧксан сувтіс. Эз на эськӧ мудз сэтшӧма, да падъяліс: помӧдз нин турун дадьсӧ кыскыны да бӧрас, али ӧні сёрнитыштны Маринаыскӧд? Сэсся повзис, мый посёлокас, гашкӧ, оз и артмы сёрниыс, да сувтіс: мый лоан ло.

Воис Маринаыс да ловсӧ личӧдыштіс, ышлолыштіс, сэсся турунас юрнас сайӧдчис. Балябӧжсьыс шаль гӧрӧдыс сӧмын тыдаліс. Поліс-ӧ-яндысис мыйыекӧ, а дзебӧмӧн быттьӧ дзебис Ӧльӧксанысь чужӧмсӧ.

— Марина, а бӧрынас тай кӧсйылін висьтавны, помнитан?— терпитіс-терпитіс да юаліс жӧ сэсся Ӧльӧксан.— Висьтав ӧні, а?

— Ог, Саша. Тэ лӧгасян, и ме жӧ мыжаыс лоа.

— Мыйла?— чуймис Ӧльӧксан.

— Пола. Но, мый вылӧ ме тэныд? Сӧмын честнӧя!

— Гӧтыр лоан.

— Но, дерт жӧ!— сьӧлӧмсяньыс дӧжныштіс Марина.— А кыдзи сельсӧветӧ, сідзи «роч — прочь, коми — лок татчӧ».

— Ме али мый коркӧ шулі? Шулі, да?

— А мый, гӧтрасян?

— Кӧть аски жӧ, он кӧ верит. Сельсӧветнас и ставнас!

— Видзӧдлам.

— Видзӧдлам пӧ ӧд. Лок!

— Кытчӧ?

— Тіянӧ. Батьыдлы висьталам. Армияӧ жӧ меным регыд, а нинӧм либӧ и нюжмасьны.

— Армияӧ ли мый ли босьтӧны?

— Регыд.

— Сідзкӧ, нинӧм и тэрмасьны. Ме виччысьла.

— Абу тадзи!— орӧдіс Ӧльӧксан.— Гӧтыр лоан. И миянын кутан овны. Вот! Комиӧн бура велалан.

— Ой, кутшӧм тэрыб тэ!— нюм сорӧн нин кайтыштіс Марина.

— Ачыд заставитін!— вочаалiс Ӧльӧксан.— Ог эскы да ог эскы, вот тэныд и ог эскы. Лок!— и бара зэлӧдчис да нюжтыштіс-вӧрзьӧдіс сьӧкыд дадьсӧ, ыджыд воськолӧн сэсся мӧдӧдчис, мед Маринаыс паныд нинӧм нин оз слӧймы шуны.

Маринаӧн майшасьӧмыс, «роч-прочтӧ» казьтыштӧмыс эз вӧв

кыв бертӧмӧн. Сиктсаыс да посёлоксаыс кӧть сідзсӧ и лӧсялісны, а мед, шуам, ныв-пиянсӧ гӧтравны, таысь видзчысисны на, торйӧн нин сиктсаыс.

И кымын во нин со орччӧн олӧны, а некод на сиктсаыс эз вай рочӧс ни пет роч сайӧ. Быттьӧ асьныс асьнысӧ жӧ и повзьӧдлісны сиктса том йӧзыс, гортаныс разӧдчалігас быд пӧрйӧ сьывлісны:

Кодкӧ бара йӧймӧма,
Роч кодлыкӧ ковмӧма.
«Мый нӧ?» — ӧти-с юалӧ,
Мӧдыс — «что нӧ?» — шуалӧ.

Посёлокса том йӧзыс, дерт, эз жӧ чӧв мунавны, тадзи кымын жӧ водзӧс косӧдлісны:

Во комийскую деревню,
Ох, идти не хочется.
Выйти замуж ли жениться
У себя захочется.

Татшӧм воча сьылӧм-вензьӧмнас и помасьліс ӧтувъя гажӧдчылӧмыс. Сиктса том йӧзыс, колӧ шуны, ыкшаджыка на асьнысӧ кутісны. Ныр лэптантор налӧн вӧлі: асланыс чужанінынӧсь, чиршӧдлытӧмвӧрзьӧдлытӧмӧсь. А мӧдъясыс — пастӧм пасаӧсь, татчӧ мырдӧн вайӧдӧмъяс, кулакалӧм бать-мамлӧн челядь. И тайӧ тшӧтш, эз кӧ на медся ёна, падмӧдліс кыкнанладорсӧ гӧтрасьӧмъяссьыд.

Маринаӧн бать-мамыс зэв на нимкодьӧсь лоины сэки, турун дадьтӧ вайӧм бӧрас. Весиг понсӧ Ӧльӧксанлысь тшӧтш керкаас чукӧстісны. Мамыс да Марина сэсся кӧзаяссӧ идравны петісны, а Ӧльӧксан да батьыс Маринаӧн пукавны колисны.

Недыр падъялыштіс, сёрни панас думсьыс корсис, а сэсся, збоймӧдчис да, веськыда и висьтасис Ӧльӧксан, кутшӧм мог сійӧс татчӧ пыртӧдіс. Чайтіс, батьыс Маринаӧн, гашкӧ, оз на и пыдди пукты сылысь корасьӧмсӧ, а мӧдыс весиг мода вылас эз думыштчыв, веськыда жӧ и воча кывъяліс:

— Вот и бур. Бур морт сайӧ абу жаль.

Тайӧ Ӧльӧксанӧс асьсӧ чуймӧдыштіс, нюмыс сылӧн петаліс и юрыс тӧдлытӧг доровмунлі, быттьӧ эскӧ нин, и оз на.

— Гашкӧ, коми ме да... Чайті... Тайӧ... не сразу...

— И весьшӧрӧ тадзи думайтан,— ӧвсьӧдіс Маринаӧн батьыс.— Мужик тэ тыдалана, морттуя. И абу паса, кыдзи ми. Мед нин ме бӧрся милиция кыйӧдчӧ, а сылы, Мариналы, мыйла страдайтнысӧ? Сійӧ вӧльнӧй пӧтка, сідзкӧ, мед вӧльнӧй пӧткакӧд жӧ и лэбӧ. Правильнӧ ме шуа?

— Правильнӧ,— кайтыштіс Ӧльӧксан.— Сідзкӧ ми... Этійӧ... аски ещӧ волам. Збыльысь нин... Бать и, мам и...

— Милости просим.

— Сідзкӧ ме... ӧні жӧ гортӧ... А аски вӧлӧн-доддьӧн. Гудӧкӧн.

— Кутам виччысьны.

Ывлаӧдз, кӧза гид сайӧдзыс, колльӧдіс Ӧльӧксанӧс Маринаӧн батьыс. Дас кымын кӧза тыдалісны гид дорас, ӧктісны лым вывсьыс дадь ректӧм бӧрын кольӧм турун ёгсӧ. А гидас, биаинас, бара на кӧзаяс вуджрасисны. И Маринаӧн да мамыслӧн сэсь сёрниыс гӧгӧрвотӧма кылыштіс.

— Тайӧ ставыс тіян?— юаліс Ӧльӧксан.

— А кодлӧн нӧ?

— А мыйла? Öти мöс кö видзинныд, йöв эськö вöлі, и бурджык эськö вöлі.

— Кыдз на ещö шуны,— мудера дöжныштіс Мариналöн батьыс.— Мöссьыд поставка корöны, а кöзаыд, сійö вöльнöй пемöс, кытчöдз кусö оз пöрччыны.

— Всё равно мöскыд бурджык на. Оз öд уна кор государствоыд.

— А сійö меным и сідз нин уджйöза, тіян государствоыд. Ме сэсся абу нин йöй. Но, ладнö, эн пыдди пукты. А кöсъян кö тöдны, ыджыд öбида вöсна ме тадзсö сёрнита. Эм менам правоыс?

— Вермас лоны,— эз нин эськö веськыда, ылöсас сöмын и вочавидзис Öльöксан, и то на лöсьыдтöм лои сьöлöм вылас.

Гортас восьлалігöн Öльöксанлы бара на лöсьыдтöм лолі тайö бöръя сёрнисьыс. Код тöдас, мыйся олысь на Маринаыслöн батьыс. Да и Маринасö сы мында на жö сійö тöдö. Дерт, абу быть Маринаыслы батьыс руöн овны, но öд кутшöм юöд пö тай кывтан, сэтысь и васö юан. Но кöсйысьöма корасьны, да öні он нин бöрнясь. А, гашкö, Маринаыс и зэв на шань морттуя, ньöти абу батьыс кодь?

И нинöм оз ков сылы Маринасяньыс, некутшöм приданнöй, сömын ачыс. А думыштас кö кöза сьöрсьыс вайны, лэптас кöзасö сюрöдыс да ылö-ылö и шыбитас.

Тадзи, мöвпалігтыр, Öльöксан öдйö и воис гортас. И мыйлакö некутшöм мудз эз кыв, быттьö эз лунтыр собав.

— Ме гöтрася,— эз гораа, но тöдчöдана гарыштіс Öльöксан, пуксис ужын бöрын лунъя кыйдöссö кульны да.

— Мый?— пыр и вомалана юаліс батьыс, быттьö эз стöча велав, а ачыс эськö шыласö, валеги вöлі дömö да, лёкысь сатшкис лабичас.

— Гöтрасян?— чилöстіс сэсся мамыс, дугдіс жö тасьті-пань мыськömысь.

— Час, волан коркö армиясьыд да,— лöньöдчис да содтіс батьыс.— Öні, наперво, он на лысьт-а.

— А коді нö эськö гöтырпуыд?— дöжныштіс мамыс.— Гашкö и, роч? Гусьöн олысьыдлöн.

— Роч. Посёлокысь.

— Ме эськö, вайöдлан кö рочтö!— ыззис мамыс.— Менам корсьöма нин моныпусö. Войдöрлун на сваття туйö пукавны пыралі, быдторнас чöсмаси.

— Кытчö пыралін?

— Карпö ордö.

— Мен бара Карпö Лизаыд и оз ков. Öні нин абача кодь-а. Ныры век тырöма и.

— А кодлöн нö посёлоксьыс? Да нимыс кöть кыдзи?— юаліс батьыс.

— Марина нимыс. Сэсся кöть кодлöн.

— Эсылöн тай, сідзкö, сьöд сюзьыслöн. Коркö пöрöдчигöн косьö муртса эг волöй, ньöти эз кут кывзысьны да. Дасысь вöлі чукöстан, вöлись пила помад кутчысяс. Сылöн абу, гöтырпутö шуа?

— Сылöн.

— А сэтшöм сватыд мен оз жö ков. Кулак вирыс сылöн, тыдалö, оз нин дубавлы.

— Маринаыс öд абу сэтшöм. И дас пöв Карпö Лизасьыд мича.

— Мича кыткö сьöдыд!— вомаліс мамыс.

— Чужömыс öд абу сьöд. Куш юрсиыс да синъясыс.

— Но и мый?— эз на öвсьы мамыс.— Сэсся и челядьыд сьöд юраöсь лоöны, чиган доддьысь усьömаяс, малыштныто он кут лысьтны. Мун!

Сэсся батьыс да мамыс ланьтӧдчисны, сӧмын ышловзьылісны, ӧтиыс тасьті-пань мыськигмозыс, мӧдыс валеги дӧмигмозыс. Ӧльӧксан вежӧрттӧг эз ов, мый сылысь ӧні бӧрья шуӧмсӧ найӧ виччысьӧны. И мед дэльӧдыштны найӧс, чӧв жӧ уськӧдчис.

— Мый сэсся нинӧм он шу? Али он нин миянӧс батьӧн-мамӧн лыддьы?— водзджык мамыс шыасис.

— Лыддя,— вочавидзис Ӧльӧксан.

— Но и шу, йӧйталышті пӧ и тырмас.

— Ньӧти бара ог йӧйтав. Кӧсйысси и гӧтрася.

— Сӧтана пызь жӧ эськӧ тэ да!— ёрччыштіс батьыс, но кутшӧмакӧ сетчыштӧмӧн нин.— Гӧтрасян кӧ ӧд, дінӧ жӧ ковмас гӧтыртӧ босьтны миянлы мамыдкӧд. Али сэтчӧ эновтан?

— Он кӧсйӧй сибӧдны да. Эн пӧ татчӧ вайӧд.

— Моньыс энька-айка дінас овлӧ,— сюртчис тшӧтш мамыс, быттьӧ эз и вомасьлы.— Син водзын да пель сайын. Со на сылы пыдіыс, асьным гӧбӧч вылын жӧ узьлам-а.

— Но и вайӧда,— кайтыштіс Ӧльӧксан.

— Вайӧда!— нерыштіс батьыс.— Абу ӧд ньӧбӧмтор, вӧв ли мӧс ли. Корасьӧмӧн татшӧмторсӧ вӧчлӧны, мыйкӧ гӧгӧрвоан кӧ.

— Но и ветламӧй аски.

— Быть ӧд ветлы.

— А Карпӧ ордсаыслы мый сэсся ме висьтала?— дӧжныштіс мамыс.

— Некод тэнӧ сэтчӧ сваттяавнысӧ эз ыстыв,— крапкис батьыс.— Чӧв ов дай.

Пируйтісны, да вежон Ӧльӧксан и тӧдліс сэки гӧтыра олӧмсӧ: армияӧ сэсся муніс. Марина пондаыс поліс: оз-ӧ мустӧммы сылы сиктас верӧстӧг олӧмыс, коми йӧз пӧвстас, да оз-ӧ бӧр пышйы? И кыдз на бать-мамыс Ӧльӧксанлӧн, энька-айкаыс, кутасны видзны сійӧс?

Та вӧсна Ӧльӧксан торйӧн и пондыліс письмӧасьны гортсаыскӧд: Маринасӧ велӧдыштас, бать-мамсӧ ӧлӧдыштас. Но мамыс жӧ сэсся Маринаыслы и вӧлі гижӧдӧма, мед торъя письмӧяс оз ысты, мый ӧні найӧ ӧти котыр и ставыс налӧн ӧтласа.

Тешкодьӧсь коми аньясыд, мамсӧ кӧ Ӧльӧксанлысь и босьтны. Кутшӧм паныд вӧлі сійӧ Маринасӧ вайӧмыслы, а сэсся ӧти письмӧын веськыда жӧ и гижӧдӧма (дерт, Маринаыслы), кутшӧма пинялӧма селыпо лавка дорын Карпӧ гӧтырӧс суклясьӧмысь, ковтӧм сёрни паськӧдӧмысь. Карпӧ гӧтырыс быттьӧ шомла могӧн пыралӧма, а эськӧ думсьыс видзӧдлыны волӧма, оз-ӧ мыйкӧ лёкӧс-дивитанаӧс аддзы, эз сылысь нывсӧ вайны да.

Сэки, Карпӧ гӧтыр дырйиыс, и лоӧма ӧтитор. Мамыс, энькаыс, тшӧктас Мариналы корӧсьла петавны, а рочнад корӧсьтӧ оз куж шуны, да «кыш-кыш» корас, сарайӧ ыстас. Петас Маринаыс да сёр вылысь сэтысь чипанъяссӧ вӧтлалас, гӧгӧрвоас, мед пӧ кокасьӧны на чипанъясыс. Тайӧ лоӧмторсӧ и паськӧдас Карпӧ гӧтырыс да быдтор на содталас. И таысь мамыс Ӧльӧксанлӧн бурпӧт жӧ сійӧс водзӧссӧ пинялас.

Гортсьыс письмӧ лыддигас Ӧльӧксанлы сэтшӧм долыд лольывлі, ёртъясыс весиг вӧлі кыйкнитласны сылань, мый пӧ тайӧ Ладановыс татшӧма вашъялӧ. А вашъявтӧг он ов, кор Марина киӧн жӧ гижӧма, шуам, бать-мамыслысь висьталӧмсӧ: ми пӧ Маринатӧ огӧ кедзовтӧй, йӧз серам улӧ огӧ сетӧй, зэв на пӧ и кывзысьыс да сӧстӧма олысь сійӧ, удж вылад пӧ мортысь жӧ оз кольччы, а гортад ачыс водз садьмӧ, оз ков чуксавны, а сэсся пӧ и нӧбасьӧ шондібан (быттьӧ та йылысь Маринаыс эз вермы ачыс кытчӧкӧ письмӧ помас пасйыштны).

Кокниа и служитсис Ӧльӧксанлы, гортсьыс лёктӧ эз гижлыны да. Ӧтитор — тестьыслӧн олан модаыс — шогӧдліс Ӧльӧксанӧс. Кымынкӧ кывйӧн, а гижлісны жӧ сылы тестя-тьӧща йывсьыс, кӧнӧсь нин мый найӧ, кутшӧма олӧны.

Быд письмӧ Маринаыс ас нимсяньыс панліс, а сэсся энька-айка нимсяньыс содтавліс, и татшӧм содтӧдъясас тестя-тьӧща йывсьыс тшӧтш юӧр сетлісны. Тыдалӧ, ачыс Маринаыс вежавидзис ли поліс бать-мамсӧ гаравны сы вӧсна, мый оз найӧ тайӧ олӧмас пырӧдчыны, пӧлӧныс зільӧны мунны.

Нывнысӧ сетӧм бӧрын, быттьӧ мынӧма лои сыись, Мариналӧн бать-мамыс регыд и оласны сэсся посёлокас. Коді да кыдзи найӧс сэки лэдзӧма сэтысь, а лэдзӧмаӧсь тай. Гашкӧ, шуисны, мый абу жӧ прамӧй уджалысь Гнеушевыс (татшӧм ова вӧлі Мариналӧн батьыс), а мед и мунас, кытчӧ позьӧ.

Карӧ овмӧдчасны сэсся гозъя, кӧзаяссӧ вузаласны сэн, а ньӧбасны чиганъяслысь пӧрысиник вӧв да кодлыськӧ важиник пывсян. Гор пыддиыс пач тэчасны, выльысь ӧшиняласны и овны кутасны пывсянас. Дерт, думсьыныс бур корсьны петісны. Сӧмын бурыс дурӧн налы бергӧдчис.

Батьыс кутас нажӧвитчыны вӧвнас, быд пӧлӧс учрежденіеыслы пес кыскавны. Но и ваясны сылы налог. Кыдзкӧ да мыйкӧ мынтас, а мӧдысяс сыись на унджык ваясны. Вӧвсӧ и пывсянсӧ ковмас вузавны, мед вештысьны.

Бӧр гозъя локтасны посёлокас, но и сэн найӧс оз нин прамӧй йӧз туйӧ пуктыны: либӧ пӧ вужъясьӧй колхозас да морт ногӧн олӧй-уджалӧй, либӧ мунӧй кытчӧ гажныд.

Расъю йылӧ, кытӧн вӧрзьӧдлытӧм на вӧлі вӧрыс, Комилес буретш сэки восьтас вӧрпункт. Сэтчӧ и инасясны сэсся гозъя: ӧтиыс конюкӧ, мӧдыс пывсян вӧдитысьӧ. И бара чипан мында кӧза кутасны лӧсьӧдны.

Вот татшӧм олӧмыс, инӧ ӧшйытӧм, шыбласян олӧмыс, и вӧлі гӧгӧрвотӧм Ӧльӧксанлы.

Джынсьыс унджыксӧ Ӧльӧксанлӧн служитӧма нин лои, гожӧмнас кӧсйысисны отпускӧ лэдзлыны.

Карточка вылысь кындзи эз на аддзыв, а вӧтӧн унаысь нин вылӧ-вылӧ лыбӧдліс писӧ, ти чужӧма, да нимкодясис, мый пиыс дзик ас кодьыс, сӧмын юрсиыс сьӧдоват да тшӧкаыс мамыслӧн моз неуна вожа.

Тулысын ва воссьӧм моз виччысис Ӧльӧксан сійӧ лунсӧ, кор лэдзласны гортас, а сы пыдди ӧти асылӧ кыпӧдісны боевӧй тревога серти, и тайӧ пӧрйӧ тревогаыс эз нин вӧв велӧдчанӧн.

Эстонияӧ веськавліс Ӧльӧксан служитнысӧ, и война заводитчӧмсяньыс да помӧдзыс сэсся уджаліс тайӧ уджсӧ. Уджалысь мортыд тай быттьӧ век и удж вӧчан, кӧть и война вылын. А удж кӧ вӧчан, мед и сьӧлӧмсяньыд да юрнад, ыкшаасьтӧг, садьтӧ вошТывтӧг. Гашкӧ, сійӧн Ӧльӧксан эз и усь?

Старая Русса дорын, кор немеч ӧтчыд мышсяньыс на вылӧ петіс, кымынӧс сэсся сэтчӧ миянлысь шырисны. Ачыс комбатыс шӧйӧвоши. А мый эськӧ вӧлі сылы горӧдны, вешйӧй пӧ вӧрас. Ӧльӧксан сэсся горӧдіс:

— В лес надо!

Эз сэтшӧма веськыда зырӧдӧмсьыс, кутшӧма кытшалӧмсьыс сэк миян полісны. Да и тӧдтӧм вӧрад пыдӧ пырӧмсьыд унаӧн жӧ полісны.

Дерт, абу нимкодь, кор тӧдтӧм вӧрын да содтӧд кытшын на, но

öд ловъя на кö, колö жö кыдзкö кутчысьны, мödысь бара тэысь пöльза лоö, петан вöрсьыс и кытшсьыс да, а смертьтö корсьны оз тай ков велöдны.

Пиньöн и гыжйöн кутчысьöмыс, олöмсö донъялöмыс сэк уналöн эз тырмыв. Узьлытömöсь, тшыгöсь, кынмалömаöсь — петасны терпенньöсьыс, и нинöм нин абу жаль: ачыс ни, гортыс ни, государствоыс ни.

Эз. Öльöксан эз мудерав ни коньöрав война вылас, ассьыс ыджыд уджсö вöчис, кыдзи вермис да кыдзи коліс. А мый эз усь, сыысь абу жö мыжа.

Мукöд пöрйö, шуам, Победа лунö, эськö и нюкыртлö жö сьöлöмсö. Видзöдлас лимзалысь дöва-бабаяс вылад, и быттьö мыжмö на водзын ловйöн гортас воöмсьыс. Эськö, пыр на önödз трактористаліс да, эз жö найöс отсögнад öтдортлы, вина-сьömтö эз налысь пычкывлы, а вот быттьö мыжа.

...Коз поноль лап лайкмунлі, а сэсся мыйкö визьмуні виджадöн увланьь. Куньтыраöсь вöліны, быттьö чусалыштісны, а öдйö мöй эз ёсьмыны Öльöксанлöн синъясыс да сатшкысьны муланьыс. Лэдзöм кукань пытшкöс вылас кодкö быттьö вуджрасис, тыдовтчылас да вошлö. Кеня вöлöма. Со бара пышкай моз тривк-чеччыштіс да зуб-заб вöчис. Водз жö олö, кöть и кеняыс, удзöдömысь полö ли. Кöнкö, войбыд на жö майшасис. А, гашкö, абу нин и водз?

Видзöдліс Öльöксан вöртас весьтас, а сэт гördöдö нин, кымöр увъясыс быттьö банйыштömаöсь, и асъя кыа кодзув ворсödчö öтилаын, öгыр тор моз ырнялö. Тадзтö регыд и мича-югыд лоö, кöть и абу нин дзик гожöм шöр да дышмö лунысь-лун шондіыс.

Оз-ö мöй нö нин и волы кöиныс? Али кылö ныриснас Öльöксанöс да оз матыстчы яй дінас. Тöлыс тай эськö абу на вежсьöма да, вöрладорсяньыс ыркнитлö. Öльöксан бöр лöньödчис, вöйтчис орödлöм мövпалömас.

Батьыс тöд вылас усис, сійö воштіс юрсö тайö война вылас. Сёрöн нин босьтömаöсь, олöма морттö. Мурманск дорö веськалöма, берегдорса батареяö. Сэтöні и усьöма.

Мунігас батьыс шуöма:

— Но, öні кык баба колянныд. Öльöксанкöд миян бöр волömъяс лолöны ли оз на, а мед вöлі бура олöма, видзöма öта-мödнытö. И этайö керка перевединасö мед вöлі видзöма. Микайлöсö шуа. А тэ, Микайлö, кözяин пыдди колян, чирыштлывлы кыкнаннысö, мамтö и бабтö, кодныс нинöм абусьыс каттьысьны кутасны. Но али абу?

— Но,— кöсйысяс Микайлöыд, медводдза пиыс Öльöксанлöн, эськö мый на сэк коньöр и гögörвоис да.

Но мыйкö, буракö, мörччылöма на Микайлöыдлы дедыслöн ыдждödлömысь да велödömысь. Ичöт-ичöт, а кözяин пыдди и кутіс асьсö, кор Öльöксан гортас воис. «А тэ кытчö водан?», «А дедölön тайö пуртыс!», «А мыйла ме местаö пуксин?»— лögась кöть нюмды вöлі, шуас тадзи да.

И кыкнанныс, бабыс и мамыс, Микайлöön жö ыдждödлісны. Öльöксанлы тшöтш ковмис и: öтчыд Мишукön чукöстіс, да эз и шыась.

Шулöны тай, аслад нылыдкöд жö пö овны пörысь бабаыдлы, а моньыд кыдзи на ещö видзас. Энька-моняыд пö керкаас оз тörны, а кысь нин пачводз дорад. А лöсялömыс эськö, кöть и энькаа-моняыслön, ас саяныс медводз. Öльöксан пыр и казяліс: мамыс пачводз

дорын кызвынсö ноксьö, а Марина чышкö-мыськö, мöссö идралö, быттьö водзвыв сёрнитчöма налöн, кодлы мый вöчны. А, гашкö, и сёрнитчылісны? И öттшöтш чеччöны, некоднанныс оз нюжмасьны, вылöджык оз пуксьыны. Весиг öд кесйöдлöмыс налöн аслыснога, вежавидзана:

— Марина, эськö вот вала кö петалін,— кайтыштас öтиыс.

— Мамö, эськö вот пувъя юмтö кö бара гудралан,— оз тшöкта-на, а корана шуыштас мöдыс.

Кыкнанныслöн сьöлöмыс и вежöрыс, тыдалö, тырмылöма, мед первойсяньыс тадзи асьнысö кутны.

Öтчыд мамыс висьтасьліс Öльöксанлы. Маринаыс буретш мöс лысьтыны лэччис, кыкöн найö эня-пиа кольлісны. Сёрниö воисны войнадырся олöм йывсьыс, и Öльöксанлöн юавсис:

— Кыдз нин көть энькаа-моня олінныд? Он вöлі коркö сибöдны кöсйы, да сійöн юала.

— Сідз жö и олім,— вочавидзис мамыс.— Дзик öд абу жö ме ёма. Монь пыдди вайöдін, да монь туйö и пукті. Коркö тай Карпö гöтыр эськö шуліс жö да. Батьыд усьöм бöрын нин.

— Мый шуліс?

— Кыдз на пö тэнö роч моньыд видзас. Кöзяин дырйиыд пö эз лысьт, колöкö, ыджыдавнытö, а öні пö, гашкö, и шы оз кут тэн-сьыд кывзыны.

— Сир пинь горшад, мися, тэныд! Тадзи и шуи. Водзвыв, мися, эн урсась. Ен сыкöд, мися, зэв на шань монь веськаліс.

— Тадзи и колі,— Öльöксанлы быдöн нимкодь лои.

— А мыйла нö ме мортсö кута омöльтны? Али лёк кыв мен коркö шуліс? Али колхоз удж вылас асьсö да менö тшöтш янödліс? Öд аслам менам жальöй петліс. Вöлі локтас гöранінсьыд ли ытш-канінсьыд, да сойсö оз вермы лэптыны, а бара на горт гöгöр уджтö помавны уськödчас. Тöлысяöн öд коньöр водліс да тöлысяöн на и садьмыліс. А мый сэсся, роч да, абу татчöс олöм олысь али мый?! Ме бара, Öльöксанö-пиö, Маринатö öні и ачымысь на вылö пукта. Вот коркö карö кайла, вичко пö тай Кöджпомын восьтömаöсь, да молебен на сьылöда. Батьыдлы упокой, а сылы здравиййö. Вот тэныд!

Мый сэсся татчö Öльöксанлы вöлі шунысö? Нинöм эз и шу, сömын нимкодя ышловзис.

Селыпоö, вузасьысьö, Öльöксанöс пондылісны пуктыны, воис фронт вывсьыс да. Тэ пö доймалöм морт, а сэні вермана уджыс, дай воыштана.

— Вузасьнытö бара и ог сувт,— киöн и кокöн, кыдз шуласны, пыксис Öльöксан да töвнас, важ бöрын выльысь, бара кайис колхоз-сяньыс вöрö пöрödчыны. Февральödз сэсся пöрödчис, сё сайö норма на вöчис. Сэк вöлі нелямын норма первой колö тыртны, сы бöрын быд нормаысь унджыкöн воö.

Февральнас трактористö велödчыны лэччис вöрсьыс. Чуйдісны, да эз пыксьы. Тулыснас, гöра-кödза кежлö, трактор вылын нин лок-тіс гортас МТС-ысь.

Важиник, гильган-гольган «Нати» эськö и вöлі тракторыс, а кыдзкö тай уджаліс. Öтчыд сэк Öльöксанöс муртса эз и чöвтны на трактористсьыс. Эз лёка уджалömысь ли аслыс нажövитчömысь, а дзик мödторйысь. Саксьö Максьö другыс öти асылö зэв водз, пачас биныс сюйтöм на вöлі, на ордö пырис. Вай, шуö, доддявлы кöрт вövтö да Расъю йылö кайлам, коркöя вöрпунктад, разям сэсь öти барак да ваям порсь карта вылö.

— А позьö?— юаліс Öльöксан.

— Менам сёрнитчӧма,— вочавидзис Саксьӧ Максьӧ.— Тестьыдкӧд и.

Саксьӧ Максьӧ сэк предаліс на колхозас. Война вылӧ сійӧс эз нулыны, коксӧ чегліс да: кер улӧ вӧлі веськавлӧма, бунтыс киссьӧма да.

А тестьыс Ӧльӧксанлӧн сійӧ пӧрйӧ стӧрӧжаліс нин Расъю йывса вӧрпунктас. Кӧзаяс пондаыс кольччисны сэтчӧ гозъя, эськӧ вӧрпунктыс быри сэсь да. Вот и кайлісны войнабӧрса коляс мужик уловыс да вайисны разьӧмӧн ӧти барак. Мукӧд баракыс, колӧ шуны, сідзи и сісьмисны сэсся сэтчӧ.

А Саксьӧ Максьӧ, вӧлӧмкӧ, некодкӧд абу и сёрнитлӧма, сӧмын Ӧльӧксан тестьыскӧд: додь турун сылы ӧти ылыс видз вылысь сетӧма, мед некодлы оз висьтав. А мӧдыс дась вылад горш, оз жӧ бӧрыньтчы.

Кывсяс Комилесыдлы баракӧ вайӧмыд, Саксьӧ Максьӧӧс — судӧ, тшӧтш и Ӧльӧксанӧс. Ӧльӧксанӧс кыкладорсянь на судас кыскисны, тшӧтш и МТС-ыс, мыйла тракторсӧ ас наукнас уджӧдӧ, кор колхозыскӧд МТС-ыслӧн сӧмын гӧра-кӧдза кузя договорыс.

Судыс сэсся шуис перйыны колхозыслысь барак донсӧ, а Ӧльӧксанлысь — ломтас видзӧмсӧ, да тайӧн и помассис.

Гежӧдика, но волывлісны жӧ сиктас тестя-тьӧщаыс. Быть ӧд волывлы: солыд да карасиныд, ичӧтика майтӧгыд да сакарыд век колыштіс. И карӧ ветлігъясӧ тестьыс сувтлывліс. Карас сійӧ кӧза яйсӧ да куяссӧ инавны ветлывліс.

Ӧльӧксан и Марина кымынысь налы, гозъялы, шулісны, мед тшӧтш сиктас овмӧдчасны. Мамыс вӧлі кывзас на Маринаӧс, а батьыс пыр и вомалас. И Ӧльӧксанлысь шуасьӧмсӧ оз пыдди пукты.

— Ми ӧні сэн асьным ыджыдъясыс, а гажыд миянлы оз нин ков,— тадзи паныдавліс тестьыс Ӧльӧксанӧс.

— Да ӧд век тэнӧ сэн стӧрӧжад оз видзны,— эз на жӧ ӧвсьыв Ӧльӧксан.— Кодлы сісь баракъясыд ковмасны? Актуйтасны и ставыс.

— Миянӧс, гозъяӧс, оз актуйтны. Кытчӧдз олам, сэтчӧдз и олам.

— Но, кыдз гажныд. Быттьӧкӧ тай олӧмсьыс пышъяланныд да.

— Велӧдісны дорын узьлыны, сійӧн и пышъялам.

— Мукӧдыс тай нӧ эськӧ... тіянкӧд жӧ вайлӧмыс... уджалӧны. Найӧ ӧні и кадраыс вӧрас. Ошкан туйынӧсь. А тэ ӧтнад век лӧг кутшӧмӧскӧ кутан. Тадзтӧ ӧд он жӧ ылӧдз во, потӧм вор дінӧ жӧ колян пӧрысьӧ-нэмӧ.

— Коля кӧ, потӧм ворйыс кӧть, да аслам лоӧ.

Вензясны-вензясны вӧлі тадзи да некутшӧм помӧ оз и волыны. Сэсся Ӧльӧксан и вежавидзыштіс на тесть водзас, эз скӧрмӧдчыв ёнасӧ. Но быд татшӧм печласьӧм бӧрын Ӧльӧксанлы пыр ёнджыка и ёнджыка парскывліс, вежавидзӧмыс вочасӧн тӧлаліс сы пытшкысь. Мустӧмтны, колӧкӧ, эз на мустӧмт тестьсӧ, а матысмыны нин кутіс сэтчань.

И, кыдз тай шуласны, вина доз сӧмын нин и абу тырмылӧма, мед помавны сэсся тайӧ помасьлытӧм венсӧ. Карӧ жӧ вӧлі кайлӧма тестьыс да абу нин вой улас петӧма Расъю йылас, узьны сувтӧма. Воис Ӧльӧксан удж вывсьыс да паччӧрысь нин суис сійӧс. Здоровайтчис, кыдзи и колӧ, да бара на пызан сайӧ чукӧстіс, кӧть пӧ гаж вылӧ. И вина дозтӧ гарыштіс, кодкӧлунъя ньӧблӧмӧс, джынъявтӧмӧс на: ӧтнаслы Ӧльӧксанлы, кӧть и мудз да кынмӧм воліс, эз жӧ юсьы.

Вина дінад тестьыд ӧдйӧ и лэччис. Варовитігмоз ректісны дозтӧ. Тшыг вывсьыд Ӧльӧксанӧс сэсся ёнджыка босьтіс, гажмис быдӧн,

лудны кутіс кывйыс. Сэки Ӧльӧксан и шуис тестьыслы веськыда синмас:

— Эз на дышӧд сэні, сьӧд вӧр шӧрас, овнысӧ?

— А мый дышӧдас?— чиктыліс тестьыс.— Менам планыд век тырӧма. Нарадитысь ни укажитысь. Ош кӧ оз волы.

— Энлы, энлы. А быдӧн кӧ тэ моз кутас вӧрӧ видзӧдны, кӧин моз, мый сэки лоӧ?

— Быдӧнтӧ меным эн висьтав. Ме ас понда ола.

— Тэ ас пондаыд да ме, шуам, ас понда... А вот война вылад? Кымынӧн усины! Ас пондаыс жӧ? Матере, сідзтӧ кӧ, и меным вӧлі тайӧ войнаыс? Вӧрын жӧ колӧма дзебсясьны ли пленӧ сетчыны? Да?

— Ме ассьым пай воюйтлі нин.

— А ӧні? Вот мый ӧні тэысь, вӧрас сэн олан да? Но, кутшӧм пӧльза государствоыслы?

— Вай дугдӧй,— шыасис пачводз дорсянь Ӧльӧксанлӧн мамыс.— Узьны колӧ сватыслы.

— Оз тай татчӧ локны, эскӧ...— дӧжныштіс пыдісянь Марина, кӧні сійӧ вурсян машинаӧн сяркӧдчышталіс.

— Абу сӧмын локтӧмын шогыс,— тӧдчӧдіс Ӧльӧксан.— Да абу и думныс налӧн.

— Абу,— кайтыштіс тестьыс.

— Но, вот и висьтав, кутшӧм пӧльза тэысь государствоыслы? И мыйысь тэ лӧгалан государство вылас?

— А мый нӧ ме «ура» кута горзыны? Горзылі нин коркӧ гӧлӧс быртӧдз. Вирӧс кисьтлі и тіян государство понда. Менам орден вӧлі, кӧсъян кӧ тӧдны, твою мать!

— А мыйысь кӧ ӧд кулакалісны жӧ?

— Завидьысла. Колхозӧ пыртӧмысь да.

— А мыйла эн пыр колхозас?

— А вот эг кӧсйыв дай ӧні ог кӧсйы.

— Либӧ нинӧм и лӧгавны.

— А мед эз пӧръявны дай ми-воксӧ.

— Коді пӧръяліс?

— Государствоыд тіян. Тайӧс кӧ вӧлі тӧдӧма, некутшӧм гражданскӧй вылӧ эскӧ эг петав, белӧйӧ ни краснӧйӧ.

— Мый тӧдӧма кӧ?

— Мый вӧсна воюйтсьылӧма. «За землю, за волю, за лучшую долю». Кодкӧ ӧд лӧсьӧдліс жӧ тайӧ сьыланкывсӧ. Эз тай мыйлакӧ колхозын олӧмӧн ышӧдны. Эскӧ уна-ӧ на крестьянинтӧ сэк кыпӧдін да. А воис пӧраыс дай — на тэныд, ставныд — ӧти гидӧ! Тайӧ нӧ абу пӧръялӧм?

— Пӧръялісны, шуан?— чӧв усьлі да гарыштіс Ӧльӧксан.— Гашкӧ, и сідз, тэ серти кӧ. А мукӧд сертиыс?

— Мукӧдтӧ да быдӧнтӧ тэ меным некор эн висьтав!— вомаліс тестьыс.

— Но ӧд быдӧн эз вермыны тэ моз озырмӧдчыны. Кытчӧ налы, тэныд уджалысьӧ медасьны?

— Ме некодӧс эг уджӧдлы.

— Сэсся эскӧ кутін, пыр унджык и унджык мутӧ лӧсьӧдін да. Мортыдлӧн ӧд горшыс паськыд, вӧлятӧ кӧ сетан. А тэныд вӧляыс, татшӧм вӧляыс, и колі. Сідз ӧд?

— Мед ме ачым кӧзяинӧн вӧлі, со мый меным колі.

— А содтӧд муыс, озырмӧдчӧмыс эз ков?— мудера юаліс Ӧльӧксан, но тестьыс нинӧм татчӧ эз шу.— Вот и артмис эскӧ: му вылас Сӧветскӧй власть, а олӧмыс век на важ нога, ӧти озыр да сё гӧль.

— Сідзкӧ тай, меным водзвыв колӧма ставсӧ сетавны, улыс га-

чӧн аслым кольччыны?— нерыштіс тестьыс.— Пасибӧ, велӧдін, ӧні кужа нин овны.

— Сідзкӧ, нинӧм и лӧгавны, мый кулакалісны,— водзӧсаліс Ӧльӧксан.

— А тэныд нӧ мый? Кыті зыртӧ тэнӧ менам олӧмыс? Али иждивенечӧ тэныд вӧзйыся, да сыысь полан? Но, удты кытчӧкӧ, мынтӧдчыны кӧ меысь кӧсъян. Мед лыйласны, ог пов.

— Батьӧ, эськӧ ланьт тэ тайӧ сёрнинад, он кӧ нинӧм гӧгӧрво,— ӧлӧдіс пыдісянь Марина.

— А мед оз во век ме вылӧ. Кыдзи заводитӧма, сідзи и ола,— вочавидзис батьыс.

— Но и ов, матере!— ёрччӧмӧн гӧрддзаліс Ӧльӧксан.— Сэсся кыв ог шулы.

Расъю дорысь посёлокыс, колхозыс, быри, лӧдсавтӧм бипур моз ваймис. Позьны кутіс, да ӧдйӧ и разӧдчалісны сэтысь йӧзыс. Том уловыс, коді сэні нин быдмис-мортъяммис, вӧр удж вылӧ да сплавӧ инасялісны, кадраӧ, кыдз сэк шулісны. Найӧс некытчӧ нин эз и кыскы, буракӧ. А пӧрысьджыкъясыс бӧр на важ гортланьыс сетчалісны. Ветлісны Донас и Гнеушев гозъя, Ӧльӧксанлӧн тестя-тьӧщаыс. Найӧ и Ӧльӧксан гозъяӧс пондылісны нуӧдны, да Ӧльӧксан кинас ӧвтыштіс, мед ланьтасны. Маринаыс мӧд ног вочавидзис, юалана:

— А коді менӧ сэні виччысьӧ?

Эз и дыр ветлыны сэсся Гнеушев гозъяыс, тӧлысь мысти бӧр войсны.

— Мый нӧ сідз бӧр?— юаліс жӧ Ӧльӧксан, пуксисны ужын бӧрын тестьыскӧд куритчыны да.

— Некодлы нин ми сэн огӧ колӧй. А кувтӧдз кӧть ас синмӧн Дон юсӧ аддзылі, да ог и каитчы, мый ветлі,— кайтыштіс тестьыс.

— Но и овмӧдчӧй татчӧ. Тӧрам. Кык керка со. (Выль керкаыс Ӧльӧксанлӧн эштан выйын нин вӧлі).

— Миян асланым на кӧнкӧ эм. Ме ӧд дзоньтавлі вевтсӧ мунтӧдз.

— Бара али мый Расъю йылад?

— Быттьӧ вот вӧтлам ми найӧс,— дӧжныштіс Марина, аслас мамыскӧд найӧ панясьӧны на вӧлі да.— Быттьӧ некытчӧ нин шогмытӧм тані олӧмыс. Совхоз на, гашкӧ, регыд лоӧ-а. Пенсия кутасны пӧрысьясыслы сетавны.

— Батьыд тай нуӧдчӧ,— висьтасис мамыс.

— Мед ӧтнас и мунӧ, нуӧдчӧ кӧ.

— Ӧтнаслы ӧд сылы, коньӧрлы...

— Вай ті асьныд нин кыдзкӧ, а ми асьным жӧ,— шуис Гнеушевыс.

— Сват, эськӧ тэ йӧйтӧ на песан да. Эн дӧзмы-а,— шыасис Ӧльӧксанлӧн мамыс.

— А песі да песа нин помӧдз, сваття. Менам ӧд сьӧлӧмыд абу жӧ нямӧд. Он на менӧ, кыдзи кӧсъян, гартышт. А прамӧй олысь да уджалысь кӧ вӧлі колӧ меысь, мед сы туйӧ и пуктісны коркӧ, а эз враг туйӧ.

— Да мый тэ, сват, век важсӧ долян? Код нӧ ӧні тэнӧ врагас пуктӧ? Ов да уджав. Гашкӧ, и зэв на ошкана морт лоан. Маринаыдлы тай нӧ медаль со сетісны, депутатӧ бӧрйисны, эськӧ коркӧ кулак ныв жӧ лыддьысьліс да. А кымынӧн сы кодьыс! Медся бур йӧзас петісны!

— Менӧ, сваття, он нин веж. Менам вирӧн на мунӧ... сійӧ важ дойыс.

— Но, ачыд тӧдан.

— Вот сійӧ и эм.

Бара Расъю йылӧ, сьӧд вӧр шӧрӧ, овмӧдчисны Гнеушев гозъя.

Бара тырыс кӧза лӧсьӧдісны. Ӧльӧксан вылын тшӧтш сиктас шмонитлісны, ёнмыштіс, яйсялыштіс бӧръя кадас да: кӧза йӧлыд пӧ ӧд сыла, а тестьыс ӧти зятьтӧ оз жӧ удзӧд.

Во вит на сэсся, выльысь овмӧдчӧм бӧрас, олісны сэні, Расъю йылас, Гнеушев гозъяыс. Сэсся ӧти лунӧ жӧ и эштіс налӧн сэні олӧмыс. Верӧсыс быри, а гӧтырыс сиктӧ локтіс да регыд жӧ верӧс бӧрсяыс и вӧтчис. Мӧдаръюгыдӧ.

А со мый лои. Локтіс ӧти рытӧ тьӧщаыс, ру петӧ сыысь, сэтшӧма пӧсялӧма тэрмасьӧмысла, да пырӧмӧн тшӧтш юаліс:

— Эз волы татчӧ?

— Эз,— вочавидзис Ӧльӧксан.

— Батьӧӧс али мый шуан?— эськӧ, дерт, гӧгӧрвотӧг эз ов, но повзьӧм вывсьыд юавсис на Мариналӧн.

— А мый нӧ, кытчӧ мунліс?— шыасис и мамыс Ӧльӧксанлӧн.— Эз ӧмӧй нӧ висьтась?

— Висьтасис. Коса босьтіс и. Вольӧс вылӧ пӧ, ветла да, Виска вад дорӧс ытшкышта. Мӧдӧд сутки нин абу. Мися, гашкӧ, тані.

— Сідзкӧ, лои на мыйкӧ,— гарыштіс Ӧльӧксан.— А мый нӧ нин, кутшӧм вольӧс ӧні арнас, кынмалӧм да лымъялӧм бӧрас? Абу кӧ тыр сюсь-а? Пӧтлытӧм ли.

— Ме сэсся, зять, нинӧм ог куж шуны,— бӧрддзис тьӧщаыс.— Менсьым сійӧ шы эз нин кывзывлы, комын во нин аснываліс.

— Но, час, ветла Виска вад дорас.

— Войнас?— повзис Маринаыс.— Мед ачыд кытчӧкӧ?..

— А мый мен войыд? Тӧлыся тай со.

Пасьтасис Ӧльӧксан, чер да пищаль босьтіс, дадь посводзсьыс, и петіс туйӧ. Вой шӧр гӧгӧр, выльш тӧлысяӧн на, воис Ӧльӧксан Виска вад дінас. Пондіс туясьны да аддзис тестьыслысь кок туйсӧ, эськӧ нӧбӧдны нин удитӧма да: муртса-муртса гуранъяс тӧдчыштісны, ыджыдджык коста кӧ вӧліны, важӧн нин вуджлӧм йӧра кок туйӧн и позис чайтны.

Петіс Ӧльӧксан ты бокас и ытшкӧминсӧ аддзис: кык ичӧтик, даддьӧн ваян юр сэні сулалісны, лымсӧ весьт кызта нин на вылӧ сапкӧма. Но тестьыс сэтысь некысь эз сюр.

Ветлӧдліс-ветлӧдліс Ӧльӧксан, кыйкъяліс ӧтар и мӧдар, и друг син улас ты вомӧныс кок туй уси: муртса лайков лымйыс коркӧя тувччӧминъясас. Этша на ли мый ли лоӧма, тестьыс ты мӧдарсӧ ытшкыны вуджӧма. А мый сэсся татчӧ кужан думыштны?

Йиыс ты вылас эз на кыз вӧв, видзчысьӧмӧн, чернас видласигтыр и восьлаліс Ӧльӧксан. Дзик ты шӧрас эз на во, рӧчаммӧмин син улас уси. Йирыс буретш сэні вӧлі, и важ колода пом сэсь век чурвидзліс. Дзонь коз вӧлі кодкӧ коляс вылӧ вӧйтлӧма, да діныс сылӧн. Колода помнас и чайтіс Ӧльӧксан рӧчаммӧминсӧ, но ныр улас нин лои, да чер тышнас видліс, вештыштіс лымсӧ и... лолыс сувтліс, дыр эз шед. Юрыс ӧд тестьыслӧн тыдовтчис, шапкаыс вылас на вӧлӧма, да лымсӧ вештігас уси, сибдӧм юрси сіяс вылас бовмуні.

Сьыліӧдзыс йиын вӧлі тестьыс, киясыс важ йи дорышас кынмӧмаӧсь. Вӧйны дзикӧдз абу вӧйӧма, а мудзӧма да изӧймитӧма.

Кодкӧ вот сюйис жӧ сійӧс татчӧ? Но, омӧльыс сюйис, позьӧ шуны. А, веськыда кӧ, аслас горшлуныс. Та вӧсна Ӧльӧксан и скӧрмис тшӧтш.

Но ӧд, локтӧма да, он сулав. Кераліс чернас йисӧ гӧгӧрыс, лэптіс тестьсӧ даддяс и вӧрзьӧдчис гортас. Ньӧжйӧ кыскӧ Ӧльӧксан, жаявтӧдзыс мукӧдлатіыс лолӧ, а шойччыны пуксьывны ни бӧрас видзӧдлыны мустӧм и шуштӧм. Эськӧ кулӧм морттӧ аддзывліс и ас вылас на кыскывліс эз ӧтчыдысь война чӧжыд, а он тай, вӧлӧм, ӧткодяв ставсӧ.

...Асъя кыа кодзув дзирдалӧмӧн нин пӧртмасис, быттьӧ лампочка моз кусны ыршасьӧ. Вӧртас весьтыс вижа-гӧрда лоӧма, лӧзов визьӧн вылітіыс нюжалӧ, быттьӧ кодкӧ выльӧн кыӧм джодж дӧра вӧр пу йылас зэвтӧма. Кымӧръяс кытчӧкӧ вешйыны нин удитӧмаӧсь, да енэжыс сӧдзӧма-югдӧма, изъя пыдӧса джуджыд ва кодь, кельыдлӧз. И вӧрыс, вӧлӧмкӧ, югдыштӧма, весиг ылысджык пуясыс абу нин ӧтсорӧсь. Со и лэбачьяс шыасялӧны.

А кеня век на кокасьӧ, чатӧртлас тешкодя юрсӧ, кывзысьыштас ли мый ли, да бара зуб-заб вӧчас. Матын да бура нин кеняыс Ӧльӧксанлы тыдалӧ, весигтӧ гӧрд морӧсыс рудов бордсьыс торъялыштӧ, сомын оз на мича гордон тодчы-а.

Друг кеняыс шлыв-кыпӧдчис да лэбзис кытчӧкӧ пуяс костӧдыс. Вӧлись сэн «ке-э» горӧдіс. Пӧтіс али повзис кодыськӧ?

Ӧльӧксан лӧсьӧдчис бурджыка да ньӧжйӧник октіс пищаль куроксӧ, муртса тачмунӧм и кылыштіс. И быттьӧ йӧла, тачмунӧм жӧ кылыштіс неылысь да лыска вожлӧн бӧр веськалӧм, ньӧжйӧник шарсмунӧм.

Код тӧдас, кымын здук на та бӧрын коли, кор руд вуджӧрыс, кодӧс казяліс Ӧльӧксан, пӧри сы водзӧ кӧинӧ. Вӧв моз чошкӧдліс кӧиныс пельяссӧ, исалыштіс сынӧдсӧ да вӧлись нин копыртіс юрсӧ, но эз на видлы сылы вылӧ кольӧмторсӧ. Сэсся бӧр лэптіс юрсӧ.

Дерт, Ӧльӧксанлы позис нин лыйны, но виччысис на. А кӧиныс сулыштіс да бӧрыньтчыны кутіс, тшӧтш и бергӧдчис вочасӧн, юрсӧ лыс лап улӧ нин удитіс сайӧдны. Сэки Ӧльӧксан и лыйис сылы шошаас.

Лэччис Ӧльӧксан кӧин дінас, да ловъя на вӧлі сійӧ, никсышталіс.

Ӧльӧксан кыскис сійӧс бӧжӧдыс ортсӧ, вӧр бокас. Кӧиныслӧн тырмис на, тыдалӧ, выныс бӧр сюркнявны бӧжсӧ. Ныр водзас сылы Ӧльӧксан сувтіс. И видзӧдліс на кӧиныс Ӧльӧксан вылӧ. Кутшӧм мичаӧсь, вӧлӧм, сылӧн синъясыс: гырысь син колькъяӧсь, ньӧти абу гырдӧсь, кыдз висьтавлӧны, и юкмӧс ва кодь пыдіӧсь да лӧньӧсь.

И бӧрдіс нӧшта кӧиныс. Синъясыс руасьлісны да бӧр на сӧдзлісны, и сэки быттьӧ лысва син доръясас пуксис, век унджык и унджык. Со нин и кыкнан синсьыс ӧттшӧтш тюрисны кык войт, сэсся бара.

Гажтӧм и шог лои Ӧльӧксанлы. Воськов дас вешйис, эз кӧ унджык на, поноль сайӧ сувтіс, мед нин ас кежас кӧиныс кулас.

Ай кӧин, ыджыд да сьӧкыд вӧлі, но Ӧльӧксан киняулас сійӧс босьтіс, эз нин сэсся бӧжӧдыс кыскы. Шондіӧн нин воис сійӧ кукань йӧр дінас, пуктіс чомъяс лабичӧ кӧинсӧ да лэдзаліс йирсьыны кукаиьяссӧ.

И бара на Ӧльӧксанӧс гажтӧмыд шымыртіс, быттьӧ лӧктор кодлыкӧ вӧчис, быттьӧ эз ков сылы лыйны кӧинсӧ. Сулалыштіс да мыссьыны лэччыліс Расъю дінас, сайкалыштіс. Пуксис чом водзас тшынасьны. Дыр чӧскыдысла куньтырасис. А помаліс тшынасьнысӧ, видзӧдліс водзас ылӧджык и вашмуні: еджыд дзоридза воййыв турун тыдаліс ӧтилаысь, сэтшӧм сӧстӧм да мича, быттьӧ лым чиръясӧн кышӧма.

Ветліс Ӧльӧксан дзоридз дінас, но сьӧлӧмыс тайӧ пӧрйӧ эз нин лэпты нетшыштны: мед быдмӧ, нимкодясьӧ шондіыслы. А Маринаыслы, дерт, висьталас, мый бара на еджыд дзоридза воййыв турунсӧ аддзыліс. И содтас на, гашкӧ:

— А тэ ӧд, Марина, меным дзоридз жӧ. Гежӧда овлысь дзоридз. Эн дивит-а.

Виктор **НАПАЛКОВ**

ВЫЛЬ КЫВБУРЪЯС

* * *

Кöть и омлявлö вой тöв
Да и тшöкмунлö лов,
Коми пармалы, ёртöй,
Пöсьджык шонді оз ков.

Вобыд гожйöдчö пожöм,
Сьöдöдз кисьмывлö льöм.
Миян чужömö гожöм
Кольлö шонділысь рöм.

А кор лы-сьömыд ёнтö,
Либö дözмödас лым,
Мун да шойччы да шонтысь —
Пöся примитас Крым.

Море берегын пасьтöг
Кöть тэ черъяв кузь лун,
Шоныд пывсян да паччöр,
Бек жö, юрсьыд оз вун.

Весиг лэбачöс корö,
Кыскö ас чужан поз.
Чужан муöйлы копыр
Сета мам водзын моз.

Ловъя дзоридз моз нэммы,
Вöр-ва гölöсöн сьыв,
Том республика менам —
Том Россиялöн ныв.

* * *

Сэзь енэж шöрö тölысь джын
Сюрс кодзув пиö йöжгыльтчöма...
Пач трубаясысь пуркйö тшын,
Мен йирмög вир-яйödз оз мörччы.

Сикт бара садьмö водзсьыс-водз.
Мен мамö туйö дасьтö кövдум.

Нянь körön övтö асывводз —
Ок, кутшöм чöскыд дукön övтö!

Ас сиктöй лунö бана, рам:
Быд лым чир сьölömöс тан шонтö.
Пыр медводз сиктын чеччö мам,
Мам бörын сэсся садьмö шонді.

* * *

Лöнь тыысь гумовта кыа,
Олан туй эз пемдыв мед.
Эжвалысь сялькödчысь гыяс
Гаж вылö козьнала тэд.

Меддона изйысь на мича
Лысвалön дзирдалысь сер.
Козьнала лысваа видзьяс,
Гарьясöс польччödысь зэр.

Шонділысь югör тэд каття,—
Сы кодь жö пöсь лоан, том.
Кыдз пулысь чусмывтöм платтьö
Козьнала казьтыланпом.

Козьнала юсьяслысь горзöм,
Кельыдлöз енэжлысь от.
Донаöй, мыйön ме озыр —
Водзöстög ставсö тэ босьт.

НИКОЛАЙ ПУНЕГОВ

ПОЙКЫС ЭНАМ

ВИСЬТ

КӦРТ ТУЙ гартчис море пӧлӧн: сійӧ волас дзик берег йылӧдзыс, и вагон ӧшиньясын сэк ӧзйывлӧны веж гыяслӧн югыд кӧчьясыс, но зэвтчӧм рельсъясыс ылыстчасны моресяньыс, и поездкӧд орччӧн сэк лоӧны лунвывса помтӧмдортӧм степьяс. Быдлаын нин воӧма шобді, эзысьӧн — сьӧкыд шепъясӧн — личкӧм муыс ышлолалӧ.

— А няньыс, мыйта няньыс таво!— шензис Иванлӧн туй выв ёртыс, Кировскӧй областьысь колхозса председатель.— Со и мем гижӧны: тэрмась пӧ, нянь воӧ, тэтӧг, юралысьтӧг, муяс вылӧ некод оз пет,— и ачыс паськыда нюммунӧ.

Селиверст Петрович пӧрысь нин, сизимӧд дас вылӧ таво вуджас, но пӧрысьлуныслы оз сетчы, век на зводера асьсӧ кутӧ. Санаторийын быд асыв медся водз чеччывліс, сэсся садьмӧдліс тшӧтш Иванӧс, кыкнанныс лэччывлісны море дорӧ. Купайтчасны да быттьӧ бара томмыласны.

— Ӧні мӧд нэм позьӧ овны,— водзӧ чургӧдлас морӧссӧ Селиверст Петрович, став сӧнъясыс быдсӧн зэлавласны.— Мамыль дорын кӧ море вӧлі, сё кызь во эськӧ олі.

Мамыль — сылӧн чужан сиктыс, тані овлӧмаӧсь прадедъясыс и дедъясыс, ачыс нэмсӧ олӧ сэні. Тэрыб вятскӧй сёрниа, гӧгрӧс чужӧма, юр пыдӧсыс югъялӧ, усъясыс паськыдӧсь — мича еджыд усъяс.

— Коркӧ эськӧ и кудриа юрсиа на вӧвлі да,— шыльӧдыштас плешсӧ,— нетшкисны тай воясыс.— Сэсся шеныштас кинас:— Олӧмӧй век гудрасис: то качӧдліс менӧ, то му бердас шняпвартліс... А вот ола, и окота овны ещӧ мӧд та мында, со этайӧ кияснас ёнмӧдны державаӧс.

Кымын удж тӧдлӧмаӧсь тайӧ киясыс!

Иван Игнатов, коми морт, пыр вежавліс Селиверст Петрович кодь йӧзлы, кодъяс чужлӧмаӧсь сыысь ёна водзтіджык. Россия пасьталаыс найӧ ӧзтісны Ильичлысь бияс, восьтісны первойя тракторнӧй базаяс, котыртісны колхозъяс...

Иван думайтӧ и ас йывсьыс, тайӧ нэмлӧн кызьӧд воясӧ чужлӧм йӧз йылысь, кодъяс медся ыджыд война би пыр вуджисны, и став овмӧс выльысь тэчисны.

И сёрниыс налӧн бергӧдчӧ сылань жӧ, мыйсянь заводитлісны жон кык сайын. Иван сэк шуис Селиверст Петровичлы:

— Бӧр гортӧ мунігӧн думайта кежавлыны Смоленскӧй областьӧ.

— А мый, тэнад сэні рӧдвуж олӧ?

— Торъя рӧдвуж эськӧ абу да... Ёртӧй сэні куйлӧ. Война кадӧ ӧтлаын враг кытшысь писькӧдчылім. Сійӧс виисны, а ме воӧдчи аслам частьӧдз... Войдӧр кыдзкӧ эг вермы кежавлынысӧ: то туйыс эз веськавлы, то деньгаӧн топавлі. Ӧні решитчи тай кытшовтны.

— Тэ, другӧ, ыджыдтор вӧчан,— ошкис Селиверст Петрович.— Фронтӧвӧй туйтӧ да ёртъясыдлысь гуястӧ колӧ видлыны.— Шыльӧдыштіс куш плешсӧ, копыртліс юрсӧ.— А ме вот аслам пиянлысь гуяссӧ ог куж корсьны. Быд во Победа лунӧ ветла Москваӧ, Тӧдтӧм салдатлӧн гу вылӧ ас сиктсянь венок пукта...

А поезд пыр грымöдö-йиркöдö войвывлань, бöрö кольöны джуджыд топольяс пöвстын гырысь и посни сиктъяс, каръяс да заводъяс весьтын биясöн востымасьö сынöдыс. А сійö кадас, кор Иван да сылöн ёртъясыс бöрыньтчисны асывывлань, енэжыс öзйис став ловъясö повзьöдлана биöн.

Москваын кык друг, кодъяс тöдмасисны лунвывса санаторийын, янсöдчисны.

— Копыртчыв, вокö, Смоленскöй муыслы,— шуис Селиверст Петрович.— Менам ыджыд пиöй, гашкö, сэн жö könкö куйлö...

Иван сулаліс шемöс: сöнъясыс зэвтчöмаöсь, тушаыс изöймитöма. Пашкыр пожöм улын куйліс майор да виччысис ассьыс медбöръя чассö. Сы бердын пидзöсчань вылас сулаліс сержант Ковалев, чужöмыс зумыш, рудöдöма.

Векньыдик гöгрöс видз, веж вöр, арся, кымöра енэж, швичкö тöв, омлялöны джуджыд пуяс.

— Ставыс...— сьöкыда шуис сержант да сувтіс, босьтіс пилоткасö.

Könкö бокынджык шаркнитісны автоматысь öчередьяс. Иван тöдіс: полклöн медбöръя колясъясыс век на бöрыньтчисны — пыр асывывлань, асыввывлань. Сійö видзöдліс зумыш енэжланьыс да муртса кывмöн чöвтіс:

— Öтнаным колим,— сэсся сержант моз жö босьтіс пилоткасö киас, сувтіс сыкöд орччöн.

Ковалёв эз вочавидз. Пилоткасö сюйис тасма костас, петіс видз шöрö. Лукйысис зептас, перйис газеттор да гартіс чигарка.

Иван бергöдчис сылань, кöсйис мыйкö юавны, шеныштіс кинас — джöмдіс, кор аддзис сержант чужöм вывті исковтысь синва войтъяс.

Найö вöліны öттшöтшъяöсь, кыкнанныс таво арын кöсйылісны демобилизуйтчыны, но ставыс лои мöдарö: öзйис война, сылöн биын сотчöны каръяс да сиктъяс, асыввылö бöрыньтчысьяслöн кольöны сöмын лыдтöм гуяс.

Ковалев шыбитіс чигаркасö, таляліс сійöс да бöр матыстчис майор дінö. Копыртчис, восьтіс шуйгавыв морöс зепсö. Чорыд тубрас пытшкын куйліс партийнöй билет. Ковалев восьтіс сійöс, лыддис «Гаврилов Павел Гаврилович, чужлöма 1909 воын, партияын 1935 восянь...»

— Тайöс кольны оз позь,— Иванлань бергöдчылöмöн петкöдліс билетсö.— Кöть кыдз, а партбилетсö колö нуны асланым частьöдз.— Сэсся разис Гавриловлöн туша вылысь полклысь знамясö да гартіс ас вылас, гимнастёрка улас, топыда зэлöдіс тасманас.

Ичöтик сапёрнöй зыръясöн кодйисны гу, пыдöсас вольсалісны уль турун да ньыв пу лыс лапъяс, лэдзисны майорлысь шойсö, шыбитісны ки тырöн му. Иван тыртіс гусö, а сылöн другыс вольыштіс пожöм вылысь кырсьсö да вольöминас химическöй карандашöн гижис: «Тайö пу бокас дзебöма 16-öд стрелковöй полкса командирöс вежысьöс, майор Павел Гаврилович Гавриловöс. Усис фашистъяскöд тышын 1941 вося сентябрь 4 лунö».

Му весьтын рömдіс — скуп арся шонді дзебсис, вöр пуяс увсянь övтыштіс ыркыд васöд сынöдöн. Иван да сержант Ковалев веськöдчисны асыввывлань. Километр-мöд мунöм бöрын дзикöдз пемдіс, и Ковалев сувтіс джуджыд коз улö.

— Узьмöдчам татчö...

Вольсаліс плащ-палаткасö, лукйысис да перйис нопсьыс консерв банка.

— Мыжавны, ме думысь, оз кутны, восьтам кö НЗ-ысь тайö банкасö,— быттьöкö аслыс шуис сержант. Иван эз кывзысь, сылöн синъяс водзын век на вöлі майор Гаврилов, полкса командирöс вежысь, зэв гажа да лабутнöй морт. Мирнöй лунъясö сійö другасьліс ротаса командиркöд, найö частö вöліны öтлаын — библиотекаын, салдатскöй клубын, казармаын. Кыкнанныс вöліны зэв гажа йöз, кужлісны шмонитны. И со кыкнаннысö сотіс война...

Ылыс енвевт улас бара öзйис ракета, бледöдöм югöрöн коялліс вой улö лэдзчысьöм ывла вывсö.

— Миянлань зыртчöны,— юрсö

лэптыліс Ковалёв.— Но и налы, гадъяслы, пом воас...— Сэсся шыасис Иван дінö:— Вай, другö, сёйыштам, сэсся шойччыштам да водзö туйö петам.

Вöлі шуштöм: сьöд арся вой, дзурс пемыд вöр да вöр шöрын кыкöн. И мыйлакö Иванлы дум вылас воисны мирнöй лунъяс, кор сійö вöлі Сыктывкарын. Радейтліс гожся войяссö коллявны Сыктыв ю сайын, мöдлапöлас: рытнас вуграсьыштас да вой кежлас сылöн свежöй юкваыд пыр вöвлі. Трачкöдчö би, пöртйын юква пуö, а сійö пукалö Сыктыв дорын да кывзö гожся войсö. Неылын страдуйтысьяс кытшалісны югыд бипур, корсюрö Сыктыв кузя катер мунас, пристаньын варовитöны кыз гöлöса буксиръяс...

Садьмисны водз, асъя ыркыд сынöдыс чепöсйöдіс найöс. Салдатъяс весьтын востымасис чимлöз енэж. Вöрын вöлі лöнь — лэбачьяс дзикöдз эновтісны тайö мусö.

— Кыдз тэ ногöн, ылöдзö-ö фронтыс бöрыньтчис?— юаліс Иван.

Ковалев лэптыліс пельпомъяссö:

— Код тöдас... Тэ тай тöрыт аддзылін: ракетаясыс öзъялісны гögöр. Ставыс гудрасис. И олöмыс тшöтш... Ми со танöсь, а ёртъясным кöні? Вай чеччам да водзö мöдам — бурджык лоö.

Нопъясисны, винтовкаяссö öшöдісны пельпомъяс выланыс да веськöдчисны сэтчö, кöні тöрыт гымалісны лыйöм шыяс. Мунісны джуджыд вöрöд, крукасьлісны вужляясö, конйыштчылісны, усьлісны, бара чеччылісны; чужömъяс кузяыс кучкалісны чорыд лыска увъяс, тасасьлісны черань везъяс.

Ковалев муніс водзас, сы бöрся шалсйис-восьлаліс Иван Игнатов. Сылы, Эжва йывса джуджыд вöръясын чужлöм-быдмывлöм мортлы, вöлі кокниджык быттьö. Но кыдз шуан — кокниджык? Туйыс öти вöлі — джынвыйö тыröм вöрса ордым. Мудзömсö найö эз кывны, тэрмасисны ёртъяс дінас. А мый лои тöрыт? Кыдзи найö кыкöн колины тайö тшем вöрас?

Налöн ротаыс сулаліс нимтöм нöрыс подулын. Öтарсяньыс вöр, мöдарсяньыс бадь кустъясöн орйöдлöм, джынвыйö васöд видзьяс. Войнас кодйисны окопъяс, асъявылыс ставсö маскируйтісны, сайöдчисны, оборона визьыс весиг эз тöдчы. Быдöн, командиръяс и красноармеецъяс, виччысисны фашистъяслысь уськöдчöм. Но асывнас тайö нöрыс дорас некод эз матыстчы. Сömын лун шöр гögöр рытыввывсянь, векньыдик ю сайсянь кылісны мотор шыяс. Арся кымöръяс улöд лэбисны еджыд крестъяса самолётъяс. Друг öти самолёт бергöдчис, катовтчис, лёка омлялömöн уськöдчис нöрысланьыс. Сэтчö гылалісны бомбаяс, ставыс тыри тшынöн, кодкö чорыда горöдіс. Иван куйліс окоп пыдöсын, ныр-вомнас гöрис уль мусö. Окоп стенъяссянь киссис лыаыс, веркöсöдыс шутьлялісны снаряд торъяс да könкö бруствер сайын парсалісны ляпкыдик ызöнсö.

Ассьыныс грузсö шыбитöм бöрын самолётъяс ылыстчисны, да неуна быттьökö лöньыштіс. Иван пыркнитіс мусö, кöсйис видзöдлыны, мый вöчсьö бруствер сайын. Но водзджык горöдісны:

— Сувт!.. Он аддзы — фашист атакаö петіс!..

Иванкöд орччön сулалісны салдатъяс да, му бердас топöдчömön, лыйлісны юдорса пуяс костöд, кöні петкöдчисны нин турунвиж рöма каскаяс: фашистъяс кыссисны талань, на водзын сьökыд танкъяс гörисны видзьяссö, парсалісны-пузувтісны, няйтчödісны мусö.

Иван пондіс лыйлыны, лэдзавны фашистъяслы пуля бöрся пуля, но кодыр тэ вылö фашистыс тшем локтö, сьökыд найöс быröдны. И бöрвывсянь друг кывсис: мыш саяныс немецкöй танкъяс. Да и сылön ёртъясыс пыр частöджык видзöдлісны бöрвывланьыс. Збыльысь, и водзас, и бокас, и мыш саяс кажитчис омлялісны мотор шыяс.

Виччысьтöг орччön лои ротнöйыс.

— Игнатов, мöдім,— шуис да ачыс тэрыба бергöдчис бöр, тэрмасис окопöдыс блиндажлань.

Иван мöдöдчис лейтенант бöрся. И кор найö воисны восьса блиндажö, джоджсьыс казяліс полкса командирöс вежысь майор Гаври-

ловöс. Сійö куйліс плащ-палатка вылын — сьöкыда ранитчöма. Санитаръяс вевъялöмаöсь нин көртавлыны, но пельпомсьыс вирыс век на пычкысис. Орччöн сулаліс сержант Ковалев.

— Петкödöй нöрыс саяс,— шуис лейтенант, медсясö сержант Ковалевлы.— Неылын эм ичöтик сикт. Кольöй сэтчö, бур йöз ордö... Эн воштöй кадсö, öні жö туйö.— Сэсся содтіс:— Майор Гаврилов ордын миян полкнымлöн знамяыс. Ті асьныд тöданныд, мый сійö сэтшöмыс...

Лейтенант лэптыштліс майорлысь гимнастёркасö: морöс бокыс ыпнитліс гöрд шöвкöн.

Майорöс вевъялісны пыртны вörö, а мый лои ёртъясыскöд, сідз эз и тödны.

— А ми эг сорсьöй туйнас?— друг юаліс Игнатов.

Ковалев бергödчыліс, чöвтіс:

— Ог тöд.— Сэсся содтіс:— Миянлы, другö, öні öти туй: асыввывлань и асыввывлань.

Петісны тöвся туй вылö, но и сэтысь казялісны танкъяс.

— Тайö мем сьöлöм вылö оз во,— аслысмоз быттьö шуис Ковалев.— Налöн танкъясыс. Кыдз эськö не паныдасьны...

— Ордйödам кö?

— А кыті ордйöны, тэ тödан? Он тöд...

Кежисны веськыдвыв вörас, но недыр мысти бара петісны эрд вылö. Сайödчисны пашкыр коз улö.

— Ме пыр тэнсьыд юавны көсъя, сержант ёрт. Позьö?— заводитіс Иван.

— Валяй.

— Вот тэ — комсомолец, майор вölі коммунист. А ме — беспартийнöй. Тэ висьтав: мыйöн ми торъялам?

— Коммунистъясыд тэысь нинöмöн оз торъявны, сöмын тай найö медся водз петöны атакаö, а на бörся уськödчöны быдса полкъяс. Коммунистъяс медся водз мунöны сэтчö, көні сьöкыд. Найö медводз петісны стрöитны Магнитка, Комсомольск, Уралмаш. Думайта, кывлін?

— Кывлі. Менам ыджыдджык вокöй стрöитіс Сыктывкарын вör пилитан завод. Сэтчö муніс комсомолецöн. Көні сійö öні, ог тöд.

— А ме тöда: сійö медся водз петіс и фронт вылö, сы вöсна мый сійö — комсомолец. Комсомолецъясыд — том коммунистъяс, найö мунöны сэтчö, кытчö чуксалö партия.

Сержант бергödіс сёрнисö:

— Регыд рömдыны кутас: мödім водзö.

Чеччисны. Бара нин вуджисны вör ді да петісны ыб вылö.

— Миянлы сэтчö колö,— артиллериялöн шыясö кывзысигмоз шуис сержант. И найö веськödчисны вör ді пöлöныс лунвывлань. Неылын тыдовтчис тödтöм сикт, шörас, веж сад пиын еджыд көлökольня.

— Вод!— горödіс Ковалев.— Фашистъяс!..

И збыльыс, вör ді пöлöныс налы паныд вöліны шыр ку рöма шынельяса салдатъяс. Ковалев уськödчис вörас, сы бörысь — Иван. Кутшömкö вужляö крукасис да чорыда шняпкысис тусяпу кустъяс костö. Бörсяньыс лыйлісны. Пуляяс шутьлялісны, косявлісны пу коръяссö, лэбисны выліті, чушкисны му бердödыс. Полöм öні эз вöв, колö вölі дзебсьыны, мед не петкödчыны враг водзын, пышйыны сыысь казявтög. Иван кыссис бауöн сэтчö, кытысь думайтіс аддзыны сержантсö. Неылысь и аддзис сійöс: сержант куйліс, виччысис, тыдалö, кор лöняс лыйсьömыс, медым писькödчыны водзö, сэтчö, кысянь кылісны пушкаяслöн гора шыясыс. Иван чукöстіс сержантöс, но сійö эз шыась. Кыссис сы дінö матödжык, тусяпу сайсянь видзödліс: сержант сунöма вутш бердö, балябöжсьыс ключöн булькйис вир...

Иван водзын пемдыліс енэжыс, чусмылісны ывлаыслöн арся сер-пасъясыс. Сійö коли öтнас, дзик öтнас. Сійö ляскысис му бердас да виччысис — сыкöд öні сэтшömтор жö лоас, мый лоис сержанткöд. Но кутшömкö тödтöм вын сійöс нетшыштіс му бердсьыс да чорыда йöткыштіс мышкуас. Иван котöртіс, нинöм эз аддзы, крукасьліс пу вужъясö, усьліс да бара чеччыліс, бара лэбис. «Ог, ог, сдайтчы! Ог сетчы некодлы!..»— думъясыс вир-

далӧмӧн вежласисны юр вемас, сьӧлӧмыс пессис, морӧсас сынӧдыс эз тырмы. Медбӧрын, лыйсьӧмыс ылысмис да сэсся дзикӧдз лӧнис.

«А сэсся мый?»— ассьыс юаліс Иван, но воча кывсӧ сетны эз путьмы. Сійӧ эз нин тэрмась, эз котӧрт, векньыдик ордым кузя муніс быттьӧкӧ вотчӧм бӧрын — мудзыштӧма, но и сьӧлӧмыс ас местаас. Бергӧдчыліс сержант Ковалев дінӧ. Сійӧ ланьтӧма. Гатшӧдіс, восьтіс гимнастёрка зепъяссӧ, ӧтиас, шуйга морӧс зептас, вӧлі майор Гавриловлӧн партийнӧй билетыс, а мӧдас — сержант Ковалевлӧн руд коркаа комсомольскӧй билет. Босьтіс билетъяссӧ да сюйис морӧс зептас. Сэсся перйис тасма вывсьыс граната, пысаліс аслыс. Тасмасӧ колис муас. Лэптіс сержантлысь гимнастёркасӧ, бергӧдіс кӧдзалысь тушасӧ да разис знамясӧ. Тайӧ святынясӧ Иван шоча аддзывліс, кык во чӧжыд, буракӧ, сӧмын гоз-мӧдысь, Октябрьскӧй да Первомайскӧй парадъяс дырйи, кор полкныс петавліс плац вылӧ да сувтліс ыджыд колоннаясӧ, штабдорса трибуна вывсянь штабса начальник сетліс команда: «Полк! Знамя улӧ — смирно!»— и кынмывліс полк, тысяча сайӧ морт — пехотинецъяс, сапёръяс, связистъяс, артиллеристъяс — кынмывлісны места выланыс, командиръяс лэптылісны киясссӧ чолӧмын, и полк водзӧд, быд рота водзӧд шлывгис налӧн знамяыс.

Некор эз думыштлы Иван Игнатов, мый медсьӧкыд кадӧ коляс ӧтнасӧн тайӧ знамяыскӧд. Ӧні со разис сійӧс, паськӧдіс сержанткӧд орччӧн да быттьӧ первойяысь аддзис зарни букваяссӧ. Сэсся гартіс гимнастёрка улас знамясӧ, тасмаасис. Ичӧтик сапёрнӧй зырйӧн кодйис ляпкыдик гу, сэтчӧ вештіс Ковалевӧс, сувтовкерліс поконик весьтӧ, сэсся тыртіс шойсӧ небыд муӧн.

И петіс Иван Игнатов туйӧ, шалсйис-муніс пыр асыввывлань. И бара вой вӧлі. Асыввылын гымаліс, енэжыс ӧзйывліс чимгӧрд биӧн — сэні сёрнитісны пушкаяс. Иван муніс тайӧ бияс вылас, зепъясас вӧліны партийнӧй да комсомольскӧй билетъяс, топыд гимнастёрка улын — полклӧн знамя. Сійӧ аддзис тышын пӧгибнитӧм ёртъяссӧ, майор Гавриловӧс, сержант Ковалевӧс — ӧтиыс вӧлі коммунист, мӧдыс — комсомолец. Найӧ видзӧдісны сы вылӧ, найӧ требуйтісны: «Вештысь, Иван, ставсьыс. И миянысь тшӧтш вештысь!»

«Быть колӧ воӧдчыны! Веськавны фашистъяслы — век кежлӧ мустӧмӧн кольны ас йӧз водзын. Мый кӧть эз ло, колӧ спаситны знамя»,— думайтіс Иван. Сійӧ ньӧти эз жалит ассьыс олӧмсӧ, сылы донаджык вӧлі ёртъясыслӧн паметьыс, тайӧ знамяыс.

Ывлаас дзурс пемыд нин вӧлі, кор сійӧ веськаліс шорӧ. Ӧдӧбтӧмӧн чеччыштіс, но мӧдарӧдзыс эз во — няйт ваыс коскӧдзыс лои. Рытыввывланьсянь, мышсяньыс, сылӧн юр весьтӧд орйӧдлісны войся пемыдсӧ югыд трассируйтысь пуляяс. «Жвик! Жвик!..»— шутьлялісны найӧ. Вӧлі сэтшӧм модаыс фашистъяслӧн: сулалӧны пост вылын либӧ куйлӧны дозорын да лыйсьӧны, такӧдӧны асьнысӧ, полӧны, медым на вылӧ уськӧдчыны некод эз лысьт. Тайӧ модасӧ миян салдатъяс казялісны пырысьтӧм-пыр жӧ да лыйсьӧм шыас вӧлі ӧдйӧджык вуджӧны нейтральнӧй полосасӧ, медым гусявны офицерӧс ли унтерӧс ли. Иван тайӧс тӧдіс жӧ да муніс, пыр муніс водзӧ.

И друг ляпкыдик нӧрыс подувсянь сійӧ кыліс роч сёрни: «Чеччы, другӧ, колӧ пост вылӧ сувтны!»— кодкӧ садьмӧдіс ёртсӧ. Иван кыдзи муніс, сідзи и кынмис места вылас. Тайӧ сёрниыс сылы вӧлі медся донаӧн, медся виччысянаӧн, матыссаӧн. Сійӧ друг повзис, мый воштас вежӧрсӧ, да горӧдіс:

— Ёртъяс! Тайӧ — ме, ме...

Анатолий САМАРИН

Кӧшель тыр зарни

Мыйӧн воис Савель тайӧ посёлокас, пыр и лоис мукӧд мужикъяс пӧвстас тыдалана мортӧн, кыдзи вутш йылын сулалысь гӧрд юра гоб. Туша-рожанас эскӧ мукӧдсьыс нинӧмӧн оз и торъяв, и удж вылад лишнӧйтӧ оз бергӧд, а йӧз дінас сибалӧ, кужӧ матыстчыны тӧдсяс и тӧдтӧмъяс дінӧ. Быттьӧкӧ оз сёрнит, а мавтӧ кывнас. Аслас олӧм-вылӧмӧ этшаджык пырӧдчӧ, а йӧз йылысь ёнджыкасӧ висьтавлӧ. Ас йывсьыс, гашкӧ, немтор висьтавлыны мукӧдыслы либӧ яндысьӧ. А, сідзсӧ, дошлӧй мортыс: унатор нин аддзывлӧма, быдлаті ветлӧма-мунӧма. Кыдзи веськалӧма тайӧ посёлокас, ӧнӧдз прамӧя некод оз тӧд: то-ӧ вербуйтчӧма, то-ӧ быть ковмӧма локны кутшӧмкӧ помкаяс вӧсна. Олӧма нин, а гӧтыр ни котыр. Алиментъяс пӧ тай оз жӧ мынты-а. Вывті лишнӧй оз ю, но и оз бӧрыньт, мыччасны кӧ.

Варов Савельӧс быдӧн нин тӧдӧны.

Локтіс сійӧ ӧтчыд Типрӧ пӧльӧ ордӧ. Старикыслы кӧкъямысдасысь нин унджык, ачыс вунӧдӧма, кымын во астмаӧн висьӧ, вольпасьысь оз чеччыв. Томъясыс кытчӧкӧ мунӧмаӧсь, бара ӧтнасӧн кольӧма. Нимкодь лоис старикыдлы, кор локтіс Савель. Оз эскӧ зэв радейт тайӧ мортсӧ, кедзовтышто весиг мыиысько, но кодкодко од колӧ жӧ варовитыштны.

— Регыд ме кула, Савель,— шуис старик.— Дыр олӧм вылӧ надея абу нин. Но эм ӧти гусятор, кодӧс ог кӧсйы аскӧд нуны. А сы вӧсна, мый тэысь дошлӧйджык мортсӧ ог аддзы, кӧсъя сӧмын тэныд висьтавны... Кӧсъя тэнӧ вӧчны медся озыр мортнас. Да, да, эн шпынняв, а кывзы бурджыка!.. Екатеринскӧй канал дорын, дзебасын, куйлӧ кӧшель тыр зарни.

Савельлысь сьӧлӧмсӧ быттьӧ ем йылӧн бытшкисны, дзирдалысь кодзувъяс моз ӧзйисны синъясыс.

— Кывзы, Савель,— водзӧ шӧпкӧдіс пӧль.— Тэ абу кага, и гӧгӧрвоан, мый йылысь мунӧ сёрниыс.

— Кыдзи сэтчӧ веськаліс?— вошӧм гӧлӧсӧн юаліс Савель.

— Ми дзеблім ӧти ёрткӧд. Гражданскӧй война дырйи на. Пышъям вӧлі пленысь кыкӧн, а ещӧ белӧй офицер миян дінӧ ковъясис. Аслас армияысь торъялӧма. Кузь тушаа, вӧсньыдик усъяса. Мыйла, думайтам, сылы краснӧйясыскӧд ӧтлаасьны? Котшким да сэки гӧгӧрвоим. Кутшӧмкӧ казнаысь деньга гусялӧма, колӧ дзебсьыны, а туйсӧ, вӧлӧмкӧ, оз тӧд. Асьсӧ эновтім, а озырлунсӧ (зарни тыра кӧшельсӧ) гуалім. Весиг эг удитӧй лыддьыны, уна-ӧ сэні вӧлі, тэрмасим. Ставыс рубаяс. Буджӧдны кӧ ӧнія деньга вылӧ, уна тысяча шайт лоӧ. Бур, мый вевъялім дзебнысӧ. Комиын сэки белӧйяс жӧ вӧлӧмаӧсь, миянӧс бӧр кутісны. Другӧс пыр и лыйлісны. А менӧ, менӧ... Ой, сьӧкыд казьтывны. Ӧні на биӧн сотӧ пытшкӧсӧс.

Савель тэрыба матыстчыліс пызан дорӧдз да мыччис пӧльлы кружка тыр ва. Аслас синъясыс кодзлалісны, киясыс тіралісны.

— Пельпом вылад кӧ юрыд эм, корсьны абу сьӧкыд. Каналлӧн лунвыв берегас думыштлӧмаӧсь кар стрӧитны. Кыпӧдлӧмаӧсь первой керка. Стен дорсяньыс колӧ мерайтны стӧч лунвылӧ кызь кык сажень да кодйыны ӧти аршын.

— Эжваладорсянь али Камаладорсянь матынджык кар местаыс?— тэрыба юаліс Савель.

— Войвыв Кӧтйӧмсянь,— стӧчмӧдіс пӧль.— Ковмас пырны ӧнія Канава деревнясянь. И быть колӧ босьтлыны медся

олöма мортöс, коді эськö тöдіс тайö стрöйба йывсьыс. Но та вöсна эн пов, сюрас сэні татшöм мортыд.

Савель чышкыштіс пöльлысь чукырöсь плешсö. «Эз дзеб меысь та ыджта клад, кодöс öнöдз видзис йöзысь гусьöн»,— думыштіс Савель, аттьöалöм пыдди окыштіс пöльлысь лыа рöма кымöссö да петіс.

Сэсся весиг сутш кежлö сылöн эз нин вунлы пöльлöн висьталömыс. «Кöшель тыр зарни,— жуис юрас.— Вот тайö збыль вылö шуда ар. Овмöдча дзик выль ног, кута мореын купайтчыны, ветлöдлыны уна гажа каръясöд, и автомашина ньöба...».

Савель тырвыйö эскис пöльлы. Ачыс вот, вермигас, абу босьтчылöма клад дорас писькöдчыны, а кулігас жаль лоöма. Этша мöй гижлöны газетъясын, кыдзи важмöм кородинаяс косялігöн веськавлöны озыръясöн да кулакъясöн дзеблалöм озырлунъяс шöрö. Сöмын тай оз быдöнлы да оз та ыджта усьлывлы шудыс.

Сёр ар да кöдзыдалömъяс вылö видзöдтöг Савель кутіс лöсьöдчыны туйö. «Тулысöдз виччысьны некыдзи оз позь,— думайтіс.— Ёна кöдздöдтöдзыс вевъяла на».

Удж вылас весиг ёртъясыс чуймыштісны, кор Савель, нэмнас ньöтчыд кыйсьывлытöм морт, мырдöн корис, мед лэдзласны сійöс вöравны. Тöдса кыйсьысь пö олö Канаваын. И вежон кежлö Савельöс пröстмödісны туй дözьöритömысь.

Но регыд сійöс шогödіс, кор тödмаліс, мый öні Канаваödз самолётъяс оз лэбавны му кынмытödз.

«Кöть подöн, а быть воödча,— шуис аслыс Савель.— А пока юыс восьса на, видла писькöдчыны ва туйöн». Судзödіс Коми мулысь карта, ньöбаліс сёян-юан, сöвтіс нопйö.

Коймöд луннас Савель эновтіс ассьыс посёлоксö. Буретш вöлі Керчомьяödз катö тыра баржа кыскысь катер. Вözйысис сы вылö, босьтісны. Öкмыс час чöж йöжгыляcис тані Савель. Аслыс кажитчис, быттьö сутки нин мунö.

Ещö сьöкыдджык вöлі корсьны водзö мунысьöс Керчомьяын. Оз сюр ни катер, ни пыжа. Быдöн, кодкöд Савель панліс сёрни Канаваödз воödчöм йылысь, сöмын жугыльтödлісны сылысь сьöлömсö. Сэтчö пö нёль лунтöг он во, а тайö каднас вермас йи сувтны. Унджык олысьясыс лэпталömаöсь нин пыжъяссö.

Аскинас бара лэччис берег дорö. Тані и вочаасис вывланьсакöд, коді сулаліс пыж дорын. Моторыс берегын на куйліс.

— Да-а,— нюжödыштіс дядьö.— Мен колö воödчыны Кöтйöм катыдланьö. Бензин корсьны ветлі. Бур ещö, мый сюрис. Ачыд аддзан, поводдяыс кутшöм, лунысь-лун кöдзыдыс зэлödö. Верман татчö йöрмыны пыжнад и моторнад.

Савель кутіс кызмырдöн вözйысьны сылы, быд ногыс кевмысьны. Сэсся сійö котöртліс лавкаö, и тайö небзьödіс морттö. Öні пö и петам,— шуис дядьöыд.— Войödзыс пö вель ылödз на катам, а узьны позьö кöнкö чери кыйысьяс ордын.

Савель отсаліс сылы сöвтны кöлуйсö, пыж бöжö крепитісны моторсö. И дыр нюжмасьтöг вöрзьödчисны туйö.

Вывланьса дошлöя веськödліс пыжнас. Тödчис, мый абу нин öтчыд ветлывлöма таті, кужömöн ордйödалö лыа кöсаяс, виччысьömöн мунö топлякъяс дінті.

Кыдзи и чайтісны пыжö сöвтödз на, налы ковмис узьны Керчомья да Улыс Воч костса вöр керкаын. Асывнас вöрзьödчисны водз, шонді петкödчытödз на. Моторлöн рöвнöя жуньгöм шы улын пыж шыльыда исковтіс водзö. Савель эскис, мый лун-кыкöн воасны Канаваödз. А дырджык кö оз воны, сійö дзикödз турдас пыжас. Пиньясыс зяткакылісны нин. Эз мешайтчы эськö чеччывны береговö да шонтысьыштны бипур дорын. Но эз сійö вöв кözяиныс. Кödзыд пыр крепаммис. Йи пластъяс вочасöн содісны, кутісны частöджык люкасьлыны пыжö. Мукöд дырйиыс сідзи кавшасьлісны йи пластыс вылö, мый тökötьö пыжныс кутчысис пöрömысь.

Рытнас, сёрöн нин, дзикödз турдömöн, тшыгöн да мудзömöн воисны найö Улыс Воч сиктödз. Пыжсö кыскисны береговö, пырисны катödысьлöн тödса ордö. Пывсян вölі дась, быттьö тödömаöсь локтömнысö. Шонтісны, вердісны-юкталісны, морт выйödз вайödісны. Савельöс примитісны важ тödсаöс моз жö. Шань йöз веськалісны.

«Клад аддзöм бöрын,— думыштіс сійö,— тайöяслы тшötш юкышта».

Пыжöн водзö катны эз позь. Аскинас, кольöм кынмömсö вунödömöн, Савель мödödчис подöн. А ёртыс, кодкöд локтісны Вочödз, кольччис на гöститны. Канаваödз вölі на квайтымын километр гögöр. Но зарни кöшель йылысь дум ышödіс водзö, кыскис магнитöн моз. Дерт, абу зэв кокни восьлавны чораса туй кузя, кор мышкад ноп, и зыр да чер, и пищаль.

Витöд луннас Савель воис Екатеринскöй каналдорса деревняö. Кокъяссö зыртіс вирödз, войт эз коль эбöсыс. Вермис кö эськö, эз и сувтлы ыджыда, кыссис пöльöн дзебöм озырлунлань, но шойччытöг эз вермы. Да и корсьны вölі колö сэтчöс местаяссö бура тödысь мортöс. Та вылö муніс кык лун.

Савельлы удайтчис аддзыны да медавны колана мортöс, коді неуна помнитыштö на Екатерина ним кузя кар заводитлан места. «Мыйла пö тайö колö?»— юасьö. Историкöн ковмис висьтасьны. Эскис öд. Кодлы нö öнія кадö вермас усьны дум вылас кутшöм-

кӧ зарни кӧшель. Кывлісны кӧ водзджык, важӧн нин асьныс лэптісны.

Воисны колана местаӧ. Кӧні нӧ первойя стрӧйбаыслӧн лунвыв пельӧсыс? Ылӧсас кындзи медалӧм дядьӧыд эз жӧ куж индыны.

Мыйӧн сӧмын дядьӧ бӧр муніс — вӧравны пӧ меным колӧ — Савель заводитіс кодйысьны. Тэрмасис, пӧсьсӧ чышкаліс. Мудзис да заводитіс шыблавны мусӧ некутшӧм тӧлктӧг. Эз и тӧдлы — пемдіс.

Кузь арся войсӧ коллялiс бипур дорын. Регыдик кежлӧ унмовсьліс, но чӧскыда. Мудзӧмыд тӧдчис.

Мӧд луннас бара сьӧлӧмсянь босьтчис уджӧ, вунӧдіс весиг кыӧм сюмалӧм да горш косьмӧм йылысь. Зырнас быдысь сатшкигӧн быттьӧ кыліс зарни кӧшельӧ зутшкысьӧм шы, да ыркмунліс сьӧлӧмыс. Заводитліс мусӧ кинас парсавны, но весьшӧрӧ. Ки пыдӧсъясыс гаддялісны, вирӧдз потласисны. Воис сы выйӧдз, мый кокъясыс ӧдва нин кыпалісны зыр вылӧдзыс, мед тальыштны увлань.

Гу бӧрся гу кодйис Савель, быттьӧкӧ аршын судта траншея вӧчӧ. Сёй сора му бек енджыка сето тодны ас йывсьыс быд сӧнӧ. Но зарни кӧшелькӧд аддзысьӧм вылӧ надея пыр на сетыштіс кутшӧмкӧ вын.

Колис ещӧ некымын лун. Мускулъяс сэтшӧмӧдз небзисны-рудзалісны, мый ӧдва нин вермисны легӧдыштны куш зырсӧ. А зарни кӧшель век на эз сюр... Мый нӧ водзӧ вӧчны? И сэки Савельлы юрас воис мӧвп: «Лэччыны да тӧвся туйӧн вайӧдлыны татчӧ пӧльсӧ вӧлӧн!»

Ломзьӧдіс бипур да кыскис питшӧгсьыс карта. Компас вылӧ да карта вылӧ видзӧдӧмӧн корсис, кодарын сулалӧ посёлокныс, кӧть нин ылӧсас.

— Воӧдча веськыда,— шуис ачыс аслыс. Сэсся дзебис кӧлуйторсӧ, ружьеысь да компасысь ӧтдор, вӧрзьӧдчис туйӧ. И весиг ружьеыс кажитчис ӧні лыа мешӧк сьӧкташӧн, ӧні ӧтарӧ-мӧдарӧ, но сувтнысӧ эз тырмы выныс. А кӧдзыдыс шамраліс сійӧс век ёнджыка да скӧрджыка.

И друг ставыс югдіс. Савель аддзис водзсьыс и асьсӧ, и пӧльсӧ. Найӧ кыкӧн мунӧны канал пӧлӧн. Пӧльыс сувтіс, кокньыдика кодйыштіс мусӧ, перйис ыджыд-ыджыд кӧшель, кисьтіс зарнисӧ Савельлы водзас. А бӧрынджык друг воши, и юрас воис сэтшӧм лӧсьыд вӧт, кутшӧмӧс ӧнӧдз эз на аддзыв.

Дыр мысти нин аддзисны Савельӧс. Эз эськӧ ёнасӧ и корсьны, а тулыснас нин ӧти морт дзик шӧрас веськалӧма. Типрӧ пӧль ловъя на вӧлі. Кор висьталісны сылы, шензьыштіс: ме пӧ ӧд эг чайт, мый весиг ӧнія кадӧ эмӧсь на татшӧм йӧй да горш йӧз.

Василий АМОСОВ

МУ ДІНО МУСЛУН

ОЧЕРК

Совхозса директоркӧд сёрни некыдз эз гынмы. Асывнас, муртса на пыри кабинетас, триньӧбтіс телефон. Директор босьтіс трубкасӧ:

— Исаков. Кывза.— Недыр кывзыштіс стрӧг гӧлӧсӧн чиршӧдлӧм, сэсся ачыс кутіс стрӧга шуавны трубкаӧ.— Капустатӧ быдтыны важӧн нин велалім! Вогваздиноса бригадаын быд гектар вылысь куимсё центнерӧн чукӧртӧны. Вермам сдайтны кольӧм воын серти унджык. Заготовительяслӧн йӧртӧдъясыс абу дасьӧсь, важ ёгсьыс весавтӧмӧсь, сельполӧн соласяніныс абу жӧ на.

Звӧнитісны видз-му овмӧс Министерствосянь. Юасисны: мыйла пӧ этша сдайтанныд град выв пуктасъяс? Эз коль и вит минут трубкасӧ пуктӧм бӧрын, бара триньӧбтіс телефон. «Кымын тонна картупель планысь вывті верманныд вузавны государстволы»?— юасисны КПСС райкомсянь.

Николай Андрианович йитсьӧ леспромхозлӧн ОРС-кӧд, звӧнитӧ райпотребсоюзӧ, пристаньӧ да кӧрт туй станцияса начальниклы. Стӧчмӧдӧ, кор лоасны тыртӧм вагонъяс, кор сетасны баржа. Директор дінӧ локтӧны специалистъяс. Главнӧй зоотехник сёрнитӧ тӧв кежлӧ скӧт видзан картаяс дзоньталӧм йылысь, а главнӧй инженер да ремонтнӧй мастерскӧйса начальник тшӧктӧны кырымавны выль заявка запаснӧй частьяс вылӧ.

— Кык трактор огӧ вермӧй петкӧдны,— майшасьӧ ремонтнӧй мастерскӧйса начальник Александр Николаев,— передньӧй мостысь выдвижнӧй трубаяс колӧ вежны.

Ыджыд овмӧсын оз ставыс шыльыда артмы. Совхозын некымын лун олігӧн аддзысьлі скӧт видзысьяскӧд и механизаторъяскӧд, бригадиръяскӧд и отделениеясса управляющӧйяскӧд. Найӧ оз дзебны тырмытӧмторъяссӧ да нелючкиясс ӧ, зільӧны корсьны уджсӧ бурмӧдан туйяс. Ошкӧны водзмӧстчысьясӧс, быдӧн, коді кыдзи кужӧ, тӧждысьӧны налысь бур опыт паськӧдӧм вӧсна. Бурторйӧн нималысь йӧз йылысь да «Усть-Вымскӧй» совхозлӧн водзӧ кыптан-сӧвман туйяс йылысь ми панім сёрнисӧ директоркӧд. А сёрниыс некыдз эз артмы: ӧбедӧдз и ӧбед бӧрын триныгис телефон, пырисны-петісны йӧз.

— Ӧлӧдлі тай, рытнас, мися, варовитам,— нюмъёвтіс Николай Андрианович, кор конторасса служащӧйяс кутісны мунавны гортаныс.— Ӧні верма сэсся висьтыштны и дас во кежлӧ план йылысь.

Директор мыйкӧ пасйыштіс календарӧ, чукӧртіс да пызан йӧрас

сюйис луннас вайӧм документъяс, сэсся перйис вель кыз папка, бӧрйис сэтысь лыдпасъясӧн серӧсьтӧм некымын лист да чургӧдіс найӧс мелань.

— Посни картаяс пыдди кутам строительны гырысь комплексъяс — яй да йӧв вӧчан фабрикаяс,— заводитіс висьтасьны Николай Андрианович.

Скӧт видзан механизируйтӧм комплекс... Кутшӧм сійӧ лоӧ? Николай Андрианович тайӧ здукӧ сійӧс аддзис сӧмын на проект вылысь, но эскӧдӧмӧн висьталіс:

— Вит во мысти миян совхозын лоас кык татшӧм комплекс.

Став уджъяссӧ сэні кутасны вӧчны механизмъяс, кодъясӧн заводитасны веськӧдлыны грамотнӧй йӧз.

Директоркӧд тайӧ сёрниыс пансис 1965 вося арын, уджалан лун помасьӧм бӧрын. Сійӧ эз тэрмась мунны шойччыны, кӧть и тӧдіс, мый аскиа луныс ваяс выль тӧждысьӧмъяс, ковмас кодкӧдкӧ вензьыны, кодлыськӧ корны отсӧг, кодлыкӧ отсавны. И ставсӧ колӧ вӧчны уна вояс кежлӧ водзӧ видзӧдӧмӧн.

Тадзи уджавны-тӧждысьны сяммӧ да вермӧ морт, кодлӧн сьӧлӧмас да вежӧрас му дінӧ муслуныс йиджтысис мамсяньыс, нёньпом йӧвкӧд. Буретш татшӧм и эм совхозса директор Исаков.

Кыдзи и пыр овлывлӧ сиктса челядькӧд, водз велаліс уджавны Николай. Первой класс помалӧм бӧрын колхозын агсасис нин. Вӧвсӧ сийӧсавны-сёрмӧдавны эз судз да мамыслы тшӧктывліс. Ёна радейтліс таысь медся ичӧт писӧ батьыс — Андриан Иванович Исаков.

— Молодеч, Кольӧ!— ошкывліс да ышӧдліс батьыс.— Крестьянскӧй уджыд медся пыдди пуктана. Му помысь став озырлуныс. Сійӧ ставнымӧс юктӧдӧ да вердӧ, ставнымӧс пасьтӧдӧ. Радейтны да лелькуйтны колӧ мусӧ, медым пыр козьналіс лышкыд киӧн.

Челядь дыр кадыс орис виччысьтӧг. Тайӧ лои 1941 вося гожӧмын. Кырс деревняса олысьяс уна мужичӧйясӧс да том зонъясӧс колльӧдісны нин фронт вылӧ. Исаковъяслӧн керкаысь öттшӧтш мунісны вит вок: Илья, Афиноген, Пётр, Алексей да Валерьян. Сійӧ жӧ вонас Николай муніс велӧдчыны Ухтаӧ, ФЗО школаӧ.

Войналӧн медводдза тӧлысьясӧ жӧ Андриан Иванович да Августа Ивановна гозъялӧн керкаӧ воис шуштӧм юӧр — Ленинград дорын уси Пётр пиыс. Сэсся öта-мӧд бӧрся воисны Ильялӧн да Афиногенлӧн усьӧм йылысь юӧръяс. Уна синва кисьтісны шогысла мам да бать, пӧгибнитӧмъяслӧн гӧтыръяс да челядь.

Сталинградсянь Одессаӧдз фронтӧвӧй туйясті восьлаліс Исаковъяслӧн Валерьян пиыс, сапёрнӧй ротаса командир, Отечественнӧй война да Краснӧй Звезда орденъяса кавалер. Но Одессасянь писяньыс фронтӧвӧй чолӧм пыдди бара воис шог юӧр, коді бать-мамлӧн сьӧлӧмъясӧ мӧрччис выль дойӧн.

Тюрӧбтіс синваыс и Николайлӧн, но йӧз водзын сійӧ эз бӧрд, чорзьӧдіс сьӧлӧмсӧ, ёртъясыслы ясыда шуис: «Синва кисьтӧмӧн усьӧмъясӧс он ловзьӧд. Крепыдджыка кутам нӧйтны фашистъясӧс». Сійӧ ачыс лӧсьӧдчис мунны фронт вылӧ — велӧдчис пехотнӧй училищеын. А квайт тӧлысь мысти сержант Николай Исаков вӧлі фронт вылын нин, муніс училищесӧ помавтӧг.

* * *

Кырс деревняысь коми зон тышкасис фашистъяскӧд Орёл, Рига да Шауляй каръяс мездігӧн, сэки сылы морӧс вылас и ӧшӧдісны кӧймӧд степеня «Слава» орден да «За отвагу» медаль, сэк жӧ вражескӧй мина жугӧдіс сылысь веськыд коксӧ.

Госпитальысь чужан сиктӧ воӧм бӧрын фронтӧвик сӧмын куим лун и шойччис, босьтчис счётоводавны колхозас. Йӧзыс сійӧ сьӧкыд воясас

олісны зэв дзескыда. Став сьӧкыд уджыс куйліс нывбабаяслӧн пельпомъяс вылын. Накӧд орччӧн уджалісны челядь да пӧльяс.

Война быд семьяӧ вайис ыджыдысь-ыджыд, нэм кежлӧ вунӧдлытӧм шог: эз бергӧдчыны фронт вылысь верӧсъяс, батьяс, вокъяс, невестаяслӧн жӧникпуяс. Кырс сиктса войтыр ёнакодь майшасисны ещӧ и сы вӧсна, мый налӧн овмӧсса юралысь палявлытӧг юис-кодаліс. 1948 воын колхозса председательӧн ӧтсӧгласӧн бӧрйисны Великӧй Отечественнӧй войнаса инвалид Николай Андрианович Исаковӧс.

Крестьянинлӧн пилы челядь кадсяньыс тӧдсаӧсь чужан сиктдорса муясыс, видзьясыс да пӧскӧтинаясыс. Пӧся кутчысис выль уджӧ. Кык воӧн «Красноармеец» колхоз кыптіс водзын мунысьяс радъясӧдз. Кӧдмӧд вонас тані сӧмын няньсӧ быд трудодень вылӧ юкисны 2 килограммӧн нин, кык пӧв унджык орчча овмӧсъясын серти. Колхоз районса овмӧсъяс пӧвстын ордйысьӧмын петіс мӧд местаӧ. Жалитіс Николай Андрианович, мый мамыс да батьыс эз овны тайӧ шуда лунъясӧдзыс.

Колхоз сӧвмӧмкӧд быдмис и председатель. 1951 воын Николай Андрианович ассьыс олӧмсӧ нэм кежлӧ йитіс коммунистъяслӧн партиякӧд, помаліс совпартшкола. Но Николай Андрианович эз кеж сійӧ туй вывсьыс, код вылӧ сійӧс сувтӧдісны сьӧкыд воясӧ сиктса войтырыс. Сельхозартельяс подув вылын гырысь совхозъяс котыртӧм бӧрын, 1957 вося арын колхозса вӧвлӧм председательӧс индісны Семуковскӧй отделениеса управляющӧйӧн. 1959 вося тулысӧдз сэні уджаліс, а майын «Усть-Вымскӧй» совхозса директорӧн индісны.

* * *

А тулысыс вӧлі сьӧкыд — совхозлӧн йӧртӧдъясын эз вӧв колана кӧйдыс, сы лыдын и зӧр, кодлы ёна лӧсялӧ миян муным.

Оз ӧмӧй позь кӧйдыс вылӧ зӧрсӧ да ӧткымын мукӧд культураяссӧ места вылын вӧдитны? Позьӧ, но совхозса специалистъяс да отделениеясса управляющӧйяс ас кӧйдыс лӧсьӧдӧм вӧсна омӧля тӧждысисны.

— Кад нин бергӧдчыны муланьыс чужӧмбанӧн. Таын — убыткаясьысь петан туйыс,— тӧдчӧдліс коммунист Исаков специалистъяслӧн совещаниеяс вылын. Та йылысь жӧ панліс сёрни отделениеясӧ ветлігӧн, рабочӧйяскӧд сёрнитігӧн.

Совхозлӧн эм техника, эмӧсь йӧз. Колӧ кужӧмӧн котыртны налысь уджсӧ. Та вӧсна и планируйтнысӧ колӧ оз форма ради, а водзӧ видзӧдӧмӧн, ставсӧ артыштӧмӧн, кыдзи шуласны, сизимысь мерайт — ӧтчыд шӧрышт. Медым муыс лышкыдджыка козьналіс урожай, колӧ пыртны севооборотъяс. Быд отделениеын, быд бригадаын колӧ овмӧслӧн специализация серти лӧсялан севооборот.

Ӧти-кык воӧн тайӧс он вӧч.

Николай Андрианович эз йӧршитчы кабинетӧ, уна кад коллялісотделениеясын. Медым регыдджык тӧдмасьны йӧзкӧд, первой восӧ весиг шойччан лунъясӧ кытшлалісылі бригадаясса муяс вывті, видзьяс да пӧскӧтинаяс вывті. Юасис олӧмаджык йӧзлысь, кӧні мый бурджыка рӧдмывліс, кытчӧ коявлісны известка, кытчӧ да кор киськавлісны мукӧд удобрениеяс.

Медым бурджыка вӧдитны му да уджӧдны машинаяс, директор да специалистъяс смелджыка босьтчисны пыртны выльторъяс. Республикаса водзын мунысь совхозъясын картупельлысь озыр урожайяс быдтісны торъя механизируйтӧм звеноясс. Шуисны котыртны картупель вӧдитан механизируйтӧм звено «Усть-Вымскӧй» совхозын. Кодсюрӧ сэки шензисны:

— Кыдзи нӧ нёль мортыс кутасны пуктыны, дӧзьӧритны да керны 40 либӧ 45 гектар картупельсӧ?

Механизаторъясӧс велӧдісны, кыдзи дӧзьӧритны мусӧ, кыдзи да кутшӧм муяс вынсьӧдны, кутшӧм кадӧ пуктыны да керны картупельсӧ. Лӧсьӧдісны технологическӧй картаяс. Механизаторъяскӧд топыд йитӧдъяс пыр кутіс ачыс Николай Андрианович. Юасис налӧн удж йылысь, сеталіс сӧветъяс. Оз ков чайтны, мый сійӧ эз доверяйт отделениеясса веськӧдлысьяслы да специалистъяслы. Ӧд сійӧ, кыдзи директор, ветлывліс быд отделениеӧ, став бригадаясӧ да бура тӧдіс, кӧні мый вӧчсьӧ. Ошкис водзмӧстчысьясӧс да налӧн удж йылысь висьтавліс мукӧдъяслы.

Усть-Вымын войдӧр уна ворссьывлісны сыысь, мый куйӧдсӧ муяс вылӧ петкӧдлісны посни чукӧръясӧ. Удобрениеыс, мусӧ вынсьӧдӧм пыдди, лым сылӧмкӧд тшӧтш исковтліс шорӧ. Некымын во нин куйӧдсӧ петкӧдӧны ыджыд чукӧръясӧ — кык-куим тоннаӧн. Гӧрӧм водзын найӧс му пасьта разӧдӧны навозоразбрасывательӧн. Тайӧ агрегатсӧ вӧчисны асьныс механизаторъяс. Куйӧд разалӧ му пасьта ӧткыза слӧйӧн. Совхозын котыртӧма сідз шусяна полевӧй ремонтлысь служба: муяс вылӧ ветлӧ передвижнӧй мастерскӧй. Кӧлесаяс вылын мастерскӧйлӧн руль сайын пукалысь шофёрыс паськыд профиля механизатор, сійӧ жӧ и слесарь да сварщик. Сыкӧд тшӧтш ветлӧ мастерскӧйысь механик-контролёр.

Тӧдны позьтӧма ёнмис да сӧвмис «Усть-Вымскӧй» совхоз сизимӧд да кӧкъямысӧд пятилетка воясӧ. Совхозса уна передӧвикӧс награднитӧма Сӧветскӧй Союзса орденъясӧн да медальясӧн. Ыджыд наградаясӧн пасйӧма заслугаяссӧ и совхозса директор Николай Андрианович Исаковлысь. Фронтӧвиклӧн боевӧй наградаяс дорӧ содісны Трудӧвӧй Краснӧй Знамя орден, Ленинскӧй юбилейнӧй медаль да «Отличник сельского хозяйства» значок.

Сизимӧд да кӧкъямысӧд пятилетка воясӧ Исаков ёрт уджысь орӧдчытӧг помаліс Сыктывкарскӧй сельскохозяйственнӧй техникум да босьтіс агрономлысь диплом. Тайӧ висьталӧ сы йылысь, мый сылӧн ещӧ на кыптіс кужӧмлуныс. А главнӧйыс сыын, мый аслас примерӧн уджысь орӧдчытӧг велӧдчӧм вылӧ ышӧдіс мукӧдъясӧс.

Усть-Вымын да Айкиноын кыптісны скӧт видзан механизируйтӧм комплексъяс, кодъясӧс стрӧитӧм йылысь сёрнисӧ панлісны 1965—66 воясӧ.

— Ньӧти ог каитчы, мый кольӧм во 8 класс помалӧм бӧрын локті уджавны молочно-товарнӧй фермаӧ,— висьтасьӧ доярка Татьяна Дьяконова.— Ас кежысь уджавны заводиті машинаӧн лысьтысьӧм кузя мастеръяслысь курсъяс помалӧм бӧрын.

Тайӧ фермаас 200 мӧс. Тані уджалӧ кык звено, куим доярка звеноын. Став уджыс вӧчсьӧ механизмъяс отсӧгӧн. Кӧрымыс локтӧ транспортёръяс кузя, йӧлыс лысьтысян аппаратъяссянь приёмникъясӧ мунӧ молокопровод пыр.

Кольӧм во Татьяна Дьяконова быд мӧслысь лысьтіс 2625 килограммӧн йӧв; оз кӧсйы ланьтӧдчыны шедӧдӧм вылын и таво, кӧсйӧ пӧлучитны унджык. Ӧд опытнӧй дояркаяс ордйысьӧны быд мӧслысь 3000 килограмм йӧв лысьтӧм вӧсна.

Матысса воясӧ совхозын кыптас ещӧ некымын татшӧм комплекс. Механизируйтӧм комплексъясын жӧ кутасны быдтыны куканьясӧс.

Николай Андрианович зэв бура тӧдӧ, мый аски миян сиктлӧн олӧмыс лоас ещӧ на шудаджык. Чужан сиктлӧн шудыс и кыскӧ сійӧс став сьӧлӧмнас ещӧ ёнджыка сибӧдчыны му дінас.

Сергей МОРОЗОВ

Ӧти зіль ань

ОЧЕРК

Анастасия Носкова талун шӧр арлыда нывбаба нин. Чужис-быдмис Визинын, ичӧтик Елин сиктын, коді райцентрсянь километр кымын катыдынджык. Дерт, мам-батьыс вӧлі-ны му вӧдитысьяс. Батьыс кужліс вурсьыны. Елин сикт шӧрӧ стрӧитліс медмича квайт пельӧса керкасӧ, тӧвъяна да гожъяна джынъясӧн. Ӧні на сійӧ сулалӧ, кӧть и важмыштӧма нин. Наста нылыслы тайӧ коли бать-мамсӧ казьтылӧм вылӧ дзик ӧти наследство сы вӧсна, мый квайт чоявока пиысь тайӧ керкаас сійӧ коли дзик ӧтнасӧн. Найӧ быдмисны вит чой да ӧти вок. Витя вокыс вӧлі курас-карасӧн, а чойяс пиысь медічӧтыс — Настя. Мукӧд чойясыс разалісны ӧтилаӧ-мӧдлаӧ, а сійӧ вужъяссис аслас чужан сиктын да лои нэмӧвӧйся горт олысьӧн.

Настя Носкова томысянь лои скӧтницаӧн. Сэки Визинса став крестьяна вӧліны колхозникъясӧн. Елинсалӧн вӧлі «Большевик» колхоз. И вот колхоз правление дас ӧкмыс арӧса том нывкалы — Настя Носковалы — дӧверитіс видзны-дӧзьӧритны 15 мӧс. Сійӧ быд боксянь шань, мича тушаа-чужӧмбана ныв, таӧдз уджавліс разнӧй уджъяс вылын колхозын да быдлаын асьсӧ петкӧдліс кокни вӧраса, сюсь, зіль да тӧлка нывкаӧн. И кор колхозӧ вайисны выль, бур пӧрӧдаа скӧт — холмогоркаясӧс — найӧс видзны-дӧзьӧритны колхоз правление нывбабаяс пиысь индіс том комсомолка Настя Носковаӧс. Нылӧс кӧть и выль уджыс повзьӧдліскодь, но век жӧ сійӧ эз ӧткажитчы тайӧ почётнӧй уджсьыс да, позьӧ шуны, лои нэм кежлас скӧтницаӧн.

Первойя воськовъяс тайӧ уджын, дерт, эз вӧвны кокньыдӧсь. Ӧд сетіс-ны сылы видзны-дӧзьӧритны дас вит нетельӧс, асланыс колхозысь выль пӧрӧдаа скӧтӧс.

— Да, скӧтницаӧн уджавны заводитны вӧлі сьӧкыд,— казьтылӧ Анастасия Александровна.

— Мыйла?— юалім ми сылысь.

— Кыдзи мыйла?! Меным сетӧм холмогоркаясӧс, коньӧръясӧс, ковмис видзны общӧй скӧт картаын, кӧні весиг лясниясыс эз вӧвны. Ог нин сёрнитӧй водопровод йылысь. Кӧрымтӧ вӧлі сетан да ставныс уськӧдчасны ӧтчукӧрӧ — мед унджык сюрас,— и джын сетӧм турунсӧ таляласны кок улас, а асьныс кольӧны тшыгйӧн... Сэки силосъяс да ӧтрубъяс йылысь ми весиг вӧтасьны эг кужлӧй. И, дерт жӧ, нетельяс кутісны омӧльтчыны.

Холмогоркаяслы Настя сеталіс коми нимъяс: «Сьӧд пель», «Лӧзань», «Понань», «Еджыд юр» да сідз водзӧ. Нетельяс ставныс вӧліны тыраӧсь,— и кыдзи колхоз правлениеса начальство, сідзи и ачыс Настя Носкова, волнуйтчӧмӧн виччысисны вайсян кад. Виччысисны важ пӧрӧдаа скӧтӧс бур, холмогорскӧй пӧрӧдаӧн выльмӧдӧм вылӧ куканьясӧс да бычӧпиянӧс. Настя дорӧ тшӧкыда волывлісны и ветеринар, и зоотехник, и колхоз правлениеса членъяс.

И со заводитчисны вайсян вежонъяс. Холмогоркаяс ӧти бӧрся

мӧд чужтісны вый пыр кыскӧмкодь мичаник куқаньясӧс. Настя лун и вой пӧшти вӧлі скӧт картаын. Быд здук, быд час, сутки чӧж ковмис видзӧдны, мед эськӧ эз ло падеж, мед лючки-ладнӧ кукъясис быд нетель. Но оз тай пыр овлы сідзи, кыдзи кӧсъян. Кӧть и коли нин сійӧ кадсяньыс кызь сайӧ во, Настя Носкова пыр на помнитӧ «Лозаньлысь» сьӧкыда вайсьӧмсӧ. Тайӧ лои вой шӧра войын. Настя казяліс тыра «Лӧзаньлысь» нӧйтчӧм-вийсьӧмсӧ. Казяліс да вежӧртіс, мый нетелькӧд мыйкӧ неладнӧ. Сійӧ котӧрӧн уськӧдчис сиктӧ, медым кок йылӧ сувтӧдны ветеринарнӧй фельдшерӧс, а ачыс бӧр котӧрӧн воис скӧт картаӧ. И мый жӧ аддзис? «Лӧзань» кукъясьӧма нин, сы дорын ниртчис муртса-муртса на кок йылас сулавны вермысь бычӧпи. А мамыс, медым сійӧс нювныввесавны да нӧньӧдны — чеччынысӧ эз вермы, и зэв шог синъясӧн видзӧдіс то сы гӧгӧр гӧгралысь кӧзяйка вылас, то выль чужан аслас бычӧпи вылӧ. «Лӧзань» куйліс ньӧти вӧрзьӧдчывтӧг. Настя садьтӧгыс повзис, да эз тӧд мый и вӧчны... Воисны ветфельдшер да зоотехник.

— Паралич...— дженьыда шуис ветфельдшер, кор гӧгӧр видлаліс куйлысь мӧскӧс да пыр жӧ тшӧктіс шӧйӧвошӧм Настяӧс да зоотехникӧс вӧчны куйлысь том мӧслы массаж, а ачыс заводитіс вӧчавны уколъяс. Куимнанныс мӧс дінысь эз вешйывны югдытӧдз да вӧчисны сыкӧд то ӧтитор, то мӧдтор. И мый жӧ? Налӧн зільӧм-старайтчӧмыс эз весь вош. «Лӧзань» кутіс тірзигтырйи надзӧникӧн вӧрӧдны кокъяссӧ, а сэсся заводитіс зільны сувтны. Эз сразу тайӧ сылы удайтчы, но бара жӧ сійӧс спаситысьяс отсӧгӧн «Лӧзань» лои ас кок йылын, а бычӧпи горша заводитіс нӧнясьны.

— Сійӧ воясса скӧт видзӧмыд, скӧтницаяслӧн сэкся уджыс да талунъя скӧт видзӧм торъялӧны ас костаныс кыдзи му да енэж,— казьтылӧ Настя Носкова, коді кызь во чӧж дорвыв вӧлі скӧтницаӧн.

И тайӧ шуӧмыскӧд некыдз оз позь не сӧгласитчыны. Ветымынӧд воясӧ скӧт видзӧмтӧ вӧлі котыртӧма, позьӧ шуны, дзик на важ моз, пӧшти некутшӧм механизация скӧт картаясын эз вӧв нуӧдӧма. Мӧсъясӧс сёдлісны эз торйӧн, а ӧтчукӧрын. Юктавны новлӧдлісны юкмӧс дорӧ километр джын ылнаӧ любӧй поводдя дырйи — туробӧ кӧть веж кӧдзыд. Йиа ворйӧ васӧ лэптавлісны черпушкаӧн. Лысьтысисны, вердчисны ки помысь. Гожӧмъясын скӧтницаяс асьныс жӧ пастукалісны. Отпускъяс эз вӧвны.

— Ӧні сэкся серти скӧтницаяслӧн джын удж!— важсӧ шога казьтыліг шуӧ Анастасия Носкова. И тайӧ шуӧмыс знатнӧй скӧтницалӧн бара жӧ зэв правильнӧй. Квайтымынӧд вояс заводитчигкежлӧ нин скӧтницаяслысь уджсӧ лои ёна кокньӧдӧма, скӧт картаясын мӧсъясӧс и куканьясӧс видзан условиеяссӧ тӧдчымӧнъя бурмӧдӧма. Налӧн уджӧ кутшӧмакӧ лои пыртӧма механизация. Скӧт картаясӧ кутіс трубаясӧд воны ва: кӧдзыд и шоныд — кутшӧм колӧ, быд мӧслы торъя кормушка, скӧт картаын югыда ӧзйӧ электричество, эмӧсь куйӧд весалысьяс, гожӧмын пастбищеын видзӧны мӧсъясӧс и куканьясӧс пастукъяс, но лысьтысьӧм абу на механизируйтӧма. Тайӧс лоӧ вӧчӧма талун-аски...

— Мӧскыдлӧн яйыс да йӧлыс кыв помас,— шулӧмны важ йӧз. И тайӧ дзик збыль. «Гигант» колхозын кӧ (посни колхозъясӧс Визинысь ӧтувтӧм бӧрын елинсаяс лоины «Гигант» колхозынӧсь) местнӧй пӧрӧдаа мӧсъяс вонас лысьтісны 800—900 килограммӧн, то «Сысольскӧй» совхозын серпасыс та боксянь вуж выйӧныс вежсис.

Со мый висьталӧ Анастасия Носкова:

— Миян бригадаын, кодӧн веськӧдліс опытнӧй бригадир Василий Васильевич Носков, сетісны нӧль дояркалы 65 мӧс. Вердӧм вылӧ ӧти мӧслы рационыс: 6 килограмм турун, 12 килограмм силос да 3 килограмм ӧтруб. Лысьтыны норма — 2500 килограммӧн быд мӧслысь. А ми кутім лысьтыны 2600—2700 килограммӧн мӧс вылӧ. Менам рекордисткаясӧн лоины «Лӧзань», «Еджыд сюрань» да «Сьӧд сюрань». Налысь ме кутӧ лысьтыны куим сюрс килограммӧдз.

Со тадзи вежсис серпасыс «Сысольскӧй» совхозса нёльӧд фермаын. Дояркаяс асланыс зільлунӧн, мӧсъяс вӧсна тӧждысьӧмӧн кутісны сетны государстволы планысь вывті ёна унджык йӧв.

Коді тӧдӧ ассьыс уджсӧ — сувтлытӧг мунӧ водзӧ и водзӧ. Анастасия Александровна Носковалӧн нёльӧд класс помалӧм бӧрын мыш саяс колины уна пӧлӧс уджъяс: куим во чӧж связь кузя Сысольскӧй райконтораын почтальоналіс, 1939 воын велӧдчис Сыктывкарын комбайнеръясӧс гӧтӧвитан курсъяс вылын. Великӧй Отечественнӧй война кадся да войнабӧрса сьӧкыд воясӧ Анастасия Александровна уджаліс комбайнерӧн Сысольскӧй районса колхозъясын. Дояркаӧ вуджтӧдз кык во вӧлі радӧвӧй колхозницаӧн.

Дояркаӧн уджалігӧн Анастасия Александровна аслас уджын пыр мыджсьывліс передӧвӧй опыт вылӧ. Сійӧ группаса мӧсъяслӧн продуктивностьыс содіс воысь воӧ. Скӧт видзӧмын честнӧя да бура уджалӧмысь КПСС Сысольскӧй райком да райисполком, «Сысольскӧй» совхозлӧн дирекция да профсоюзлӧн рабочком унаысь наградитлісны Почётнӧй грамотаӧн.

Беспартийнӧй труженица Анастасия Александровна пӧльзуйтчис фермаын уджалысьяс да сиктса олысьяс пӧвстын ыджыд авторитетӧн. Сійӧ вӧлі уджалысь йӧз депутатъяслӧн Сысольскӧй районнӧй Сӧветса депутатӧн.

А ӧтчыд, рытъя идрасьӧм бӧрын, скӧт картаысь гортас мунігӧн, бытьӧ му увсьыс друг паныд петіс налӧн бригадирыс — Василий Васильевич.

— Настя!— кыпыда сійӧ шыӧдчис доярка дорӧ.

— Мый сэтшӧмыс?

— Юӧрта ӧтитор, но водзвыв эн повзьы, юӧрыс бур. Тэнӧ «Сысольскӧй» совхозысь Визингскӧй отделениеса рабочӧйяс да служащӧйяс, Сысольскӧй райкомбинатысь рабочӧйяс, инженерно-технической работникъяс да служащӧйяс выдвинитісны Коми АССР Верховнӧй Сӧветса депутатӧ кандидатӧн.

1963 вося март 3-ӧд лунсянь Анастасия Александровна Носкова вӧлі 6-ӧд созыва Коми АССР-са Верховнӧй Сӧветын депутатӧн.

Кык во сайын нёльӧд фермаысь мӧсъяссӧ вуджӧдісны мӧд фермаӧ, Елинсянь ылӧ, юсайса сиктӧ. И Настя Носковалы ковмис прӧщайтчыны аслас лӧзаньяскӧд, понаньяскӧд, гӧрданьяскӧд. Сідз жӧ ковмис вӧчны и сылӧн верӧслы — Роберт Митюшевлы, коді вӧлі налӧн пастукӧн. Гозъяӧс мыйкӧ дыра кежлӧ шогӧдыштліс, но эз дыр кежлӧ. Найӧс виччысис выль удж. Нуӧм мӧсъяс местаӧ отделениеса став фермаясысь вайисны куканьясӧс. И со Настя Носкова да Роберт Митюшев — кукань видзысьяс. Роберт ӧдйӧ «дружитчис» куканьяскӧд, мед кӧть и накӧд, кыдзи куим-нёль арӧса кагаяскӧд, ковмыліс ноксьыны ёнакодь. Торйӧн сьӧкыд куканьясӧс видзны гожӧмын, кор Визинса вӧр дор видзьяс вылын торъя нин лӧддзӧсь да гутӧсь. Жар лунъясӧ найӧ бӧжъяссӧ лэптасны вывлань, сабляясӧс моз,— и давай ризъявны ӧта-мӧд вежмӧныс. А лӧдзьяс да гутъяс, кодъяслы лыд ни тшӧт абу, сӧмын и ызйӧдӧны найӧс: дзиз-з, дзиз-з! Некутшӧм вын ӧти пастуклӧн оз тырмы 70—80 куканьӧс кутны разалӧмысь жар лунъясӧ. И медым мынтӧдчыны лӧдзьясысь да гутъясысь, найӧ ускӧдчӧны медся сук пӧля вӧр діясӧ. Заводитлы найӧс чукӧртны!

Куканьясӧс оз позь вошты сын улысь лун чӧж, весиг ӧти здук кежлӧ. Найӧ радейтӧны пакӧститчыны, торйӧн нин, кор найӧс видзан картупель либӧ капуста йӧръяс дорын. Небось, ӧдйӧ аддзӧны пыранінъястӧ, а потшӧсъяс, пӧжалуй, налы кивыв — то ӧтилаті, то мӧдлаті важмӧмысла пӧрӧмаӧсь либӧ ньӧръясыс оръясьӧмаӧсь да артмӧмаӧсь розяс. Найӧ сэті дзурс пырӧны йӧрӧ, а сэні эм мыйӧн чӧсмасьны! Пакӧститчыныд оз ков велӧдӧм, а пастуклы колӧ кыв кутны таысь.

Роберт Митюшев куканьясӧс видзис нин кык во, а ставсӧ пастукалӧ дас квайтӧд во нин. Тайӧ каднас скӧт дорӧ сідзи велаліс, мый мӧд удж вылӧ вуджӧм йылысь и думъ-

яс абуӧсь. Гожӧмын сійӧ видзӧ норма серти куканьясӧс кык мында унджык да пастукъяс костын социалистическӧй ордйысьӧмын кольӧм во петіс первой местаӧ, мыйысь «Сысольскӧй» совхозлӧн партком, рабочком да дирекция наградитісны сійӧс Почётнӧй грамотаӧн.

Тӧлын кукань видзысь гозъялы нажӧтка оз жӧ кокниа шед. Елинсянь скӧтнӧй дворӧдз, коді Цыпанов сикт керӧс улын, пӧшти километр. И сэтчӧ колӧ быд лун ветлыны куимысь. Первой мунӧны асывнас виг часын, луннас — дас кыкын да рытнас — витын жӧ. Быд ветлӧмын вердчӧм-юктасьӧм да карта весалӧм, пилипызьӧн джоджсӧ киськалӧм вылӧ мунӧ кык час сайӧ кад. Куканьяс — ставныс сераӧсь, да весьт джын кымын сюраӧсь — ас костаныс сӧмын ворсны видзӧдӧны. Ӧтамӧд вылас то чеччыштӧны, то вочалюкыштчӧны, но оз скӧрысь, а ворсӧдчигтыр. Скӧт карта век сӧстӧм, шоныд. Сійӧс юкӧма куим пельӧ: ӧти жырйын 4—6 тӧлыссяяс; мӧдын — арӧсӧдз да коймӧдын — кык да кык сайӧ арӧсӧдз. Кор найӧ лоӧны 300 килограмм сьӧктаӧсь, сэки найӧс нуӧны нӧйтчыны, пӧрӧны нетельясӧ, а сэсся и мӧсъясӧ. Тайӧ кык вонас Митюшев да Носкова нетельясӧ сдайтісны сё сайӧ кукань. Сё сайӧ выль, бур пӧрӧдаа мӧс совхозын кутісны сетны йӧв да быд во рӧдитны выль кукъясӧс!

Анастасия Александровна куканьяс дінӧ быд кайиг и лэччиг оз вермы волнуйтчытӧг видзӧдлыны ӧти выль стрӧйба вылӧ, коді грымвидзӧ-сулалӧ Елин сикт катыд помын. Тайӧ выль скӧт карта 200 мӧслы олӧм вылӧ. Сійӧс стрӧитісны бӧръя кык воӧн. Тані лоӧ дзик став пӧлӧс уджсӧ механизируйтӧма: и лысьтысьӧм, и юктасьӧм-вердчӧм, и куйӧд весалӧм да сідз водзӧ.

Бригадир Василий Носков, коді ӧні курсъяс вылын велӧдчӧ, Настя Носковалы Сыктывкарӧ лэччытӧдзыс на шуис:

— Настя, дасьтысь! Вуджан выль картаӧ. Бӧр лоан аслад радейтана мӧсъяс дорын.

И сэксянь Анастасия Александровналӧн сьӧлӧмыс кыпыда да раднӧмӧн тіпкӧ быд пӧрйӧ, кор сійӧ прӧйдитӧ выль скӧт карта дорті, коді Елин сиктсянь неуна катыдынджык. Республикаын татшӧм механизируйтӧм картаыс лоӧ дасӧд, но налӧн лыдыс, дерт, кутас содны воысь воӧ. А, колӧкӧ, пастукӧн сэтчӧ жӧ вуджас и верӧсыс. Уджавны кӧ нин — ӧтлаын уджавны! Гозъя пыр ӧтлаынӧсь. Ӧд гозъялӧн думъясыс ӧткодьӧсь: и водзӧ вылӧ честнӧя уджавны совхознӧй скӧтӧс видзӧм-дозьӧритӧм могысь. Сетны государстволы унджык яй да йӧв, найӧс пӧлучитӧм вылӧ этшаджык рӧскодъяс вӧчӧмӧн.

А татшӧм скӧт картаын уджавны, дерт, лоӧ любӧысь любӧ!

НИКОЛАЙ БЕЛЫХ

ЕЮЕТ-НИНА

ӦТИ ТОРЪЯ ТЕШ

В о р с ы с ь я с:

МАЛАНЬ баб, НАДЯ, ГАЛЯ, ТУДЫКОВ.

Сиктса керка пытшкӧс. М а л а н ь баб сьылігтырйи лӧсьӧдӧ пызан выв. Узьлан жырйысь петӧ Н а д я да сувтӧ восьса ӧшинь дорӧ.

МАЛАНЬ. Гашкӧ, локтӧ нин?.. *(Надя чӧв олӧ, баб вылас оз и видзӧдлы.)* Но, лӧгасян! Бур тай. *(Сьылыштӧ.)*

НАДЯ. Прӧста тэнад ноксьӧма лоас, бабӧ!

МАЛАНЬ. Медбӧръя кывтӧ медводз эн шу...

НАДЯ. Ме татшӧм полӧкалӧтӧ ачым, тэтӧг верма корсьны.

МАЛАНЬ. Быд мортлы он вермы пырны сьӧлӧмас. А вывті бурыс кысь? *(Сьылыштӧ.)* Но, ставыс, буракӧ. Сола тшак, сакара пув, черинянь... Сӧмын ӧтитор оз тырмы. *(Чышъянасьӧ.)*

Пырӧ Г а л я.

ГАЛЯ. Видза оланныд!

МАЛАНЬ. Мый могысь таркӧднытӧг керкаас зурзьӧдан?

ГАЛЯ. Малань баб, эн мӧй кӧсйыысьлы клубад локны? Код нӧ кутас тэ пыдди выль спектакльын еретничанас ворсны?

МАЛАНЬ. Пӧттӧдз нин менам ворсӧма.

ГАЛЯ. Надя, тэ нӧ мый чӧв сулалан?

НАДЯ. Бабӧ оз лэдз клубӧ.

ГАЛЯ. Ниномӧм ог гӧгӧрво.

МАЛАНЬ. Воас кадыс, да гӧгӧрвоан. А ӧні верман бӧр усйысьны, кытысь воин.

ГАЛЯ. Дивӧ! *(Кӧсйӧ мунны.)*

НАДЯ *(уськӧдчӧ пӧдругаыс бӧрся)*. Галя!..

МАЛАНЬ *(кутӧ сійӧс)*. Ноко, ноко, кытчӧ?.. Чирк моз эн чеччав. Адзӧмныд тай буртор — спектакын ворсӧм да ныласьӧм-зонмасьӧм. Пӧттӧдз нин лоис тіян гуляйтӧма. Пӧра и дугдыны коркӧ, усьпаньвыв пуксьыны.

НАДЯ. Ме, гашкӧ, бабӧ, мӧдӧс радейта.

МАЛАНЬ. Мый эскӧ том дырйиыд оз овлы да.

НАДЯ. Ачыд шулывлін — сьӧлӧмыд пӧ абу кӧчамач.

МАЛАНЬ. Кывйӧн изӧм... А татшӧм жӧникыс вермас и не сюрны сэсся.

НАДЯ. Оз кӧ, и ӧтнам ола!..

МАЛАНЬ. Чӧ-ӧв! То локтӧ нин жӧникыд, а менам век на пызан вылын вина доз абу. Час иносьӧ, котӧртла. А тэ мун вежсьы, мичаджык платтьӧ пасьтав. *(Галялы.)* А тэ эськӧ и йӧй могӧн татчӧ локтін, да ладнӧ, эн на здукӧн пышйы. Гажтӧм жӧ ӧд дзик ӧтнаслы, Надюклы, кольччыны тӧдтӧм морткӧд. Олышт. Сыысь ме тэнӧ чӧскыд винаӧн юктӧда. Пир вылӧ на корла и... *(Мунӧ.)*

ГАЛЯ. Надя, коді нӧ корасьӧ?

НАДЯ. Тудыков.

ГАЛЯ. Антус рӧдыс?!.

НАДЯ. Бабӧ дзикӧдз йӧймӧма. Шуӧ, сыысь пӧ бурыс да сюсьыс некод абу.

ГАЛЯ. А тэ, ачыд, он али мый вермы шуны бабыдлы чорыдджык кыв.

НАДЯ. Бурӧн и лёкӧн, быдсяма ногыс нин сёрниті.

ГАЛЯ. То ӧд кылӧ нин кок шыыс... Ме муна.

НАДЯ. Энлы... Ме еретничаӧн пасьтасьла. Кут сійӧс, эн лэдз пырны ме дінӧ. *(Пырӧ узьлан жырйӧ.)*

Кылӧ ӧдзӧсӧ таркӧдчӧм.

ГАЛЯ. Пырӧй.

ТУДЫКОВ. Здравствуйте! О-о!.. Кутшӧм мича оз тусьӧс ме аддза.

ГАЛЯ. Тэ тай зэв сюсь синма вӧлӧмыд. Он ӧмӧй кӧсйы гӧтрасьны?

ТУДЫКОВ. Туды-сюды, тӧдӧны нин... А сійӧ ничего, овлӧ. Ӧти нылӧс локтан коравны, мӧдкӧд окасян.

ГАЛЯ. Овлӧ.

ТУДЫКОВ. Сідзкӧ, позьӧ надейтчыны?.. Пемыднас волы берег дорӧ, гуляйтыштам, сёрнитам...

ГАЛЯ. Он кӧ повзьы, вола.

ТУДЫКОВ. А мыйысь нӧ меным повнысӧ?

ГАЛЯ. Тӧдса зон менам зэв тешкодь, век видзӧдӧ, кодлысь эськӧ пельвужсӧ шонтыштны.

ТУДЫКОВ. О-о, туды-сюды, ме ог радейт, кор ме вылӧ киӧн воӧны. Сэсся нӧ где моя невеста? *(Кӧсйӧ пырны Надя дорӧ.)*

ГАЛЯ. Оз позь.

ТУДЫКОВ. Мыйла?

ГАЛЯ. Сэні... сэні пӧрысь пӧчӧ.

ТУДЫКОВ. Эн пӧръясь, тӧда ӧд, кытчӧ Малань бабыс муніс.

ГАЛЯ. Абу Малань, мӧд...

ТУДЫКОВ. Гашкӧ, ёма баба?

ГАЛЯ. Збыль.

ТУДЫКОВ. Кысь нӧ сэтшӧм дивӧыс, вылысь али улысь?

ГАЛЯ. Мӧд сиктысь. Став бурсӧ и лёксӧ тӧдӧ.

ТУДЫКОВ. Сӧрӧ!

ГАЛЯ. Сӧрӧ кӧ, ассьыс юась, со тай петӧ нин.

Надя петӧ, еретничаӧн пасьтасьӧма, киас чукля бедь, ачыс гӧрба, чужӧмсӧ тупкыштӧ чышъянӧн.

ТУДЫКОВ. Сё сӧтана, кутшӧма повзьӧдіс! Шева кодь и эм... Нолтӧ висьтав тэ ме йылысь, мый тӧдан?

НАДЯ *(кисӧ нюжӧдӧ)*. Пуктышт.

ТУДЫКОВ. Абу на тай йӧй. *(Пуктӧ ки пыдӧсас ыргӧн деньга.)*

НАДЯ. Этша, дона пиюкӧй, этша.

ТУДЫКОВ. Унасӧ кысь? Абу ме Рокфеллер.

НАДЯ. Сё дас ӧтик шайт на босьтан алиментсьыд ӧтар.

ТУДЫКОВ. Пеж вом. Тэ нӧ мый, ки пыдӧс вылысь лыддян?

НАДЯ *(видзӧдӧ Тудыковлы ки пыдӧсас)*. Эн нин соссьы, ставсӧ тӧда.

ТУДЫКОВ. Быть ковмас рӧзӧритчыны. *(Содтӧ.)* Но, сэсся мый шуан?

НАДЯ. Ок и уна нылӧс тэ пӧрйӧдлӧмыд.

ТУДЫКОВ. Не ӧти лун-рыт туды-сюды котраланскӧй да коркӧ тай и сюрлас.

НАДЯ. Наш Машӧлӧн ичӧт быдтасыс тэнад грек?

ТУДЫКОВ. Код тӧдас...

НАДЯ. Тэ вылӧ тай висьтасьӧ-а.

ТУДЫКОВ. Мед оз сӧр. Ачыс мыжа да сэсся быть колӧ грекуйтны код вылӧ кӧ.

НАДЯ. А Варыш Татьяныс? А Педьӧ Оляыс?..

ТУДЫКОВ. Тырмас, тырмас, ёма баба! Том ныв дырйи он мӧй вермы кыдзкӧ мӧд ног!

ГАЛЯ. Велалӧмыд гусьӧн. Сідз жӧ и пӧдругаӧс менсьым кӧсъян бӧбйӧдлыны.

ТУДЫКОВ. Буретш мӧд ног,— гӧтрася.

ГАЛЯ. Бур тай лоӧмыд.

ТУДЫКОВ. Зэв мича да тӧлка нылыс, юр кушмытӧдз нин татшӧмсӧ корси.

ГАЛЯ. Гашкӧ, сылӧн кӧнкӧ эм нин том морт, кодкӧд ассьыс олӧмсӧ вӧлі кӧсйӧ йитны.

ТУДЫКОВ. Вермас лоны.

ГАЛЯ. А тэ вӧсна налы нэм чӧж некор не аддзысьлыны да бур кыв ас костаныс не шулывлыны.

ТУДЫКОВ. Меным шуас... А мый? Ме ничего на морт. Гӧгӧрвоана. Ме верма и прӧститны сылы татшӧмторсӧ. Дерт, шуам, оз кӧ водзӧ куг асьсӧ омӧльтны быдсяма пӧлӧс туды-сюды ноксьӧмнас. Мый эськӧ олӧмад оз овлы да, он ӧд ставсӧ пыдди пукты. Ми, пока тані некод абу, тайӧ тшыкӧдчысь бабыслысь и тӧдмалам, кыдз-мый асьсӧ видзӧма том дырйиыс менам муса пӧдругаӧй. Нолтӧ, шева, висьтав!

НАДЯ *(кисӧ мыччӧ)*. Прӧстатӧ и юрси сі оз вӧрзьы.

ТУДЫКОВ. Да ӧд тадзнад тэ менӧ дзикӧдз рӧзӧритан!

ГАЛЯ. Гӧтрасьны кӧсъян, и деньга абу. Мыйӧн нӧ кутан том гӧтыртӧ вердны?

ТУДЫКОВ. Ачыс нажӧвитас. *(Пуктыштӧ Надялы ки пыдӧсас.)* Сӧмын мед эз вӧв пӧръясьӧма.

НАДЯ *(шӧпкӧдӧ вомгорулас мыйкӧ)*. Оз артмы.

ТУДЫКОВ. Мыйла нӧ?

НАДЯ. Шеваыс тшӧктӧ, мед пӧ пидзӧс вылас сувтас.

ТУДЫКОВ. Но, сувті.

НАДЯ. Шуав ме бӧрсянь: стану я, раб божий, благословясь...

ТУДЫКОВ. Стану я, раб божий, благословясь...

НАДЯ. Пойду не перекрестясь...

ТУДЫКОВ. Шеваыд нӧ тэнад роч али мый?

НАДЯ. Пойду не перекрестясь...

ТУДЫКОВ. Пойду не перекрестясь...

НАДЯ *(шӧпкӧдчӧ Галякӧд и Тудыковлы шуалӧ)*. Керкаысь ог ӧдзӧсті...

ТУДЫКОВ. Керкаысь ог ӧдзӧсті...

НАДЯ. Из ворот не в ворота...

ТУДЫКОВ. Мыйла нӧ сідз? Кыдз нӧ эськӧ мӧд ногыс верман керкасьыд...

НАДЯ. Пета керка увті гӧбӧч пыр, пета тшынӧн пач трубаті...

ТУДЫКОВ. Но дивӧ тай!..

НАДЯ. Пемыд ягын сьӧд шор визувтӧ, ва шӧрӧдыс вужля кывтӧ, вужля вылас чӧрт кавшасьӧма, омӧль гӧлӧсӧн норасьӧ...

ТУДЫКОВ *(бӧрсяньыс шуалӧ)*. Омӧль гӧлӧсӧн норасьӧ... Да тэ менам дӧва пӧдруга йылысь юась шеваыдлысь!

НАДЯ. Собака бела, кошка сера,— один змеиный дух! Ключ и замок словам моим!

ТУДЫКОВ. Аминь! Но мый сэсся?

НАДЯ. Ойя да ойя, ог и тӧд мый вӧчны.

ТУДЫКОВ. Висьтав, эн пов. Дас шайт сета.

НАДЯ. Вай.

ТУДЫКОВ. Мӧдысь, зарплата босьтан лунӧ.

НАДЯ. Косьман горшлун вӧснаыд.

ТУДЫКОВ. Быть ковмас мавтыштны. *(Сетӧ дас шайт.)*

НАДЯ. Аттьӧ! Пӧдругаыд тэнад эськӧ ничего, да абу нин нач прӧст.

ТУДЫКОВ. Трасича!

НАДЯ. Энлы! *(Сетӧ Галялы Тудыковлысь сьӧмсӧ, мӧдыс зэв ӧдйӧ бӧр сылы зептас ставсӧ сюйыштӧ.)* Так бы раб божий Александр Тудыков с рабой божией Надеждой на одной лавке не сидели бы, одной бы думы не думали, одного бы совета не советовали. Смотри, мед эськӧ эз ковмы йӧзлысь кага быдтыны. *(Надя зэв ӧдйӧ мунӧ.)*

ТУДЫКОВ. А сӧ морӧй, дай дявӧлӧй, кытчӧкӧ тай лешаклӧн пырсьӧма, да кодӧскӧ тай кывзыссьӧма!

Пырӧ Малань баб.

ГАЛЯ. Бабӧ, гӧстьыд тэнад дзикӧдз йӧймис...

МАЛАНЬ. Мый нӧ лои, мый?

ТУДЫКОВ. Мед менам кокӧй косьмас, мӧдысь кӧ татчӧ пыралӧм

лоас! Збыль али мый висьталіс ёма бабаыс? Муртса эг сирав юрöс!..

ГАЛЯ. Аддзанныд?! *(Мунö.)*

ТУДЫКОВ. Туды-сюды... Кытчö нö вошис еретничаыс?

МАЛАНЬ. Некодöс эг аддзыв. Кутшöм еретнича?

ТУДЫКОВ. Дзебсьöмаöсь! *(Корсьö быдлаысь, пач сайысь видзöдліс, чепöсйис узьлан жырйö, сэтысь воча мыччысьліс Надя, аслас паськöма нин.)* А деньгаöй?! Караул!.. *(Аддзис зепсьыс сьöмсö да бöр öдйöджык дзебис.)*

МАЛАНЬ *(пуктö вина дозсö пызан вылас)*. Тэ тай, буракö, водзджык нин удитöмыд голя розьтö пожъявны?

ТУДЫКОВ. Талун эг на, бабö, тöрытъясьыс на висьö. А еретничалöн юöрысь ещö ёнджыка висьмис.

МАЛАНЬ. Но, код и эм кö-а!..

Пырö Галя, том зон моз пасьтасьöма, киас гудöк, ворсö да сьылö.

МАЛАНЬ. Тэ нö эськö, дона пиöй, кодлöн лоан?

ГАЛЯ. Ме карысь локті клубö уджавны, сьывны да йöктыны кута велöдны том йöзöс.

МАЛАНЬ. Тэтöг оз кужны?

ГАЛЯ. Ме моз?! *(Ворсö да йöктö.)*

ТУДЫКОВ. Ок и збой öнія войтырыс.

Локтö Надя.

ГАЛЯ *(казялö Надяöс, окасьö сыкöд)*. Мусаöй менам!

ТУДЫКОВ. Э-э, туды-сюды, тайö нö мый? Тырмас нин, меным öд окота жö. Малань, сідзкö тай збыльысь ёма бабаыс меным висьтавліс...

МАЛАНЬ. Ланьт сöрömнад! *(Галялы.)* Сюра лешак, дугды! Мыйöнкö кульышта да юрыд потö. *(Галя котöрöн петö.)* Аддзömныд тай йöйöс! *(Надялы.)* Он кö дугды тешитчömсьыд, гöбочö игнала да куш ва вылö пуксьöда, сэк тöдлан гаж! *(Мунö Надякöд узьлан жырйö.)*

ТУДЫКОВ *(öтнас)*. Э-э, вöлömкö, тані ставныс öтвылысь!.. Чайтöны менö йöйöн!.. Мöдкöд зонмасьö, а сэсся ме дінö самасьны кöсйö. Менсьым юр вемöс катша эз на кокав. Ачым на ме тіянöс кömöда! *(Локтö Малань.)* Сэсся нö ми тайö мича да чöскыд винасö коркö восьтылам огö?

МАЛАНЬ. Тэныд сідз нин тöла. Окота кö корасьны — корась, а кадсö ниném пröста лотны.

ТУДЫКОВ. Ладнö, Малань баб, огö дöзмöй. Висьтав, мый лоö приданнöй пыддиыс?

МАЛАНЬ. Батьтöм-мамтömыдлöн кысь унаыс?

ТУДЫКОВ. Эн жмитчы, ог кö öд ме сійöс босьт, сідзи и эндас.

МАЛАНЬ. Сир пинь тэныд горшад!

ТУДЫКОВ. Вот видзöд, кутшömöсь ті. Ачыд öд панін сёрнисö. Меным нö мый... *(Быттьöкö мунны кöсйö, но ёнасö оз жö тэрмась.)*

МАЛАНЬ. Сідзкö нö, уна-ö приданнöйыс колö?

ТУДЫКОВ. Ме кывлі, сюрс шайт пö тэнад эм книжка вылад...

МАЛАНЬ. И ставыс тэныд колö? Меным нö, пöрысь мортыслы, он и кольышт?

ТУДЫКОВ. Мый нö тэныд деньгасьыс? Нянь-совнад вердам...

МАЛАНЬ. А сэсся деньгаыс бырас да, он-ö утьышт тэ миян дінысь?

ТУДЫКОВ. Ме мырдöн ог кор, думай сама...

МАЛАНЬ *(öдва нин кутö скöрмöмсö)*. А ме вед эг веритлы, мый тэ сэтшöм скötина вöлömыд!..

ТУДЫКОВ. Но-но!..

МАЛАНЬ. Köин горш тэ! Но вай солавтöм шыдтö водзвыв эн паняв, чукля бöж!.. Кывйыд курччысяс!..

ТУДЫКОВ. Мый тэ сöран?

МАЛАНЬ. Выжыв тай босьтны кутöма менö! Чайті барыняö пуксьыны. Köсйи мамтöм-батьтöм нывлы бур вöчны. *(Матыстчö öшинь дорö.)* Галя, Галюк, тöда öд матын кöнкö, мыччысьлы, эн пов... Пырав, пырав вай. *(Узьлан жырйö.)* Надюк, Надя, петав нолтö вай, петав.

Локтöны Надя да Галя.

ТУДЫКОВ. Тайö туды-сюды...

МАЛАНЬ. Ёна и мыжа ме тіян водзын! Этійö полöкалöыскöд йит-

чысьӧма менам!.. Урӧсми!.. Кӧгь сэсся мыӥ вӧчӧй, мыжа!

НАДЯ. Бабӧ! *(Кутчысьлӧ сыкӧд.)*

МАЛАНЬ. Энлы. *(Копыртчӧ муӧдзыс.)* Прӧща тіянлысь кора!

НАДЯ. Бабӧ, оз ков!

ГАЛЯ *(Тудыковлы)*. Волы пемдігӧн берег дорӧ.

ТУДЫКОВ. Неокота!

ГАЛЯ. Волы, шонтыштa.

ТУДЫКОВ. Ме ог кынмы.

МАЛАНЬ. Нывъяс, сэсся нӧ он лӧгасьӧй?

НАДЯ. Бабӧ, вай тэрмась, тэрмась. Клубын, дерт, век на виччысьӧны.

МАЛАНЬ. Час, инӧ вежсьыштa здукӧн. *(Мунӧ.)*

ГАЛЯ. Ми мунім. Вӧтӧдан. *(Топӧдӧ Надякӧд Тудыковӧс ен ув пельӧсӧ.)*

ТУДЫКОВ. Ті нӧ мыӥ, ті нӧ мыӥ?

ГАЛЯ. Пельбокад лӧсыштны?

ТУДЫКОВ. Сьӧлӧмшӧрӧй, оз ков.

НАДЯ. Мыӥ нӧ эськӧ колӧ?

ТУДЫКОВ. Эновтӧй менӧ. Ме сэсся ог кут. Ен мед видзас!

ГАЛЯ. Воча кӧ лоан кӧнкӧ ывлаын...

ТУДЫКОВ. Ог, ог, ог!..

ГАЛЯ. Гачтӧг кырулӧдз лэдзам.

ТУДЫКОВ. Талунсянь некытчӧ ог петав.

ГАЛЯ. Смотри! *(Галя да Надя мунӧны.)*

ТУДЫКОВ. Фу, слабог, ӧдва мыні. Неуна кӧ и збыльыс срамӧдісны. Мӧдысь эськӧ татчӧ ог жӧ нин волы да. Рытывбыд лоис ноксьӧма да, туды-сюды, вомӧ нинӧм эз и веськавлы. Кынӧмӧй орӧдӧ-сюмалӧ. Сідз, буракӧ, и ковмас мунны... Энлы, буретш некод абу. *(Тэрыба сёйӧ.)* Со ӧд кутшӧм чӧскыд сёянюан пызан вылас сӧвтӧма ёма бабаыд. Кывтӧ ныылыштан... Пувйыд!.. Тшакыд!.. Чериняньыс!.. Ульджык неуна. Ничего, кӧин тай век ульӧн сёйлӧ да мед вылӧ чеччыштлӧ! *(Босьтӧ киас вина доз.)* Сё мокасьтыд, абу вермӧма босьтны, туды-сюды, прамӧй юантортӧ, мед эськӧ пиньӧн нетшыштін да и пом. Ноксьы тайӧн.

МАЛАНЬ *(петӧ еретничаӧн пасьтасьӧма. Аддзис Тудыковӧс да бедьнас крукнитіс сылысь юрсӧ, медым эз бергӧдчы)*. Стану я не благословясь, пойду не перекрестясь, из избы не дверьми, из ворот не в ворота... Мои заговоры сильны и крепки, как наши родители во сырой земле лежат, не чуют звона колокольного, ни пения церковного, и крепок сей заговор во всякое время до будущего века во веки.

ТУДЫКОВ. Аминь! *(Усьтӧдзыс повзьӧ.)*

МАЛАНЬ. Аттӧ дивӧ, ёнджыка тай лоис повзьӧдӧма. *(Пызйӧ ваӧн.)*

ТУДЫКОВ *(восьтӧ синсӧ)*. Ад гуран.

МАЛАНЬ. Ловъя на? *(Босьтӧ вина дозсӧ.)* Ок, талун клубын ёна и гажӧдчам! *(Мунӧ зэв гораа сьыліґтырйи.)*

ТУДЫКОВ. Еретнича!

ЗАНАВЕС.

Федор **ЩЕРБАКОВ**

Кор аддза тэнӧ

Кор аддза тэнӧ ме, ог вештыв сэк ме син,
Пыр дзорга тэ вылӧ, ог тӧдлыв некор мудзӧм.
Тэ ӧзъян шондіӧн и югӧрнад он удзӧд,
И менам сьӧлӧмӧй оз аддзы аслыс ин.

Сідз шуны окота: «Пыр муса меным тэ!
Тэ аслад мичлунӧн став сьӧлӧм менсьым сотан,
Кыдз алӧй дзоридз талун сӧмын потӧм»,
И вомӧс кута чӧв,— ог лысьты шуны ме.

О, эз кӧ чужӧмӧс сідз кадыс менсьым гӧр
Да сэтчӧ меным вӧч сё бӧрӧздаа йӧр,
Ме эськӧ шуи тэн: «Со сьӧлӧм... Ставнас сета».

Но кадлӧн — мӧд закон, и сійӧс тэ он веж:
Туй индас сійӧ тэн, и сэтысь он нин кеж,
Но, век жӧ, шуа: «Мен тэ муса, югыд петас!»

Ме чужан мулӧн знамя йылысь сьыла

Кӧть кутшӧм вильыш тӧв оз петав воча
Да гудырт менсьым сьӧлӧм,— ӧзйӧ пыр
Мен югыд шонді — ыджыд, яр и мича,
И мортлӧн выно эскӧмӧн ме тыр.

Ми олӧм вуджам дзирдалана кадӧ,
Народлӧн сямлы лача сэн кӧть кор,
И чужан муным сӧвмӧ тувсов садйӧн,
И кыпыда сэн дзольгӧ ю и шор.

И та вӧсна ме морӧс тырӧн сьыла
Пыр сы йылысь, кыдз томмӧ миян нэм,
Кыдз мирас миян воськов грымакылӧ

И ӧткымынлысь вежӧрмӧдӧ вем.
Ме чужан мулӧн знамя йылысь сьыла
И лэпта вылӧ партия да Кремль!

Василий ПРОШЕВ

КОМБРИГ В. ПАНЮКОВ

Владимир Панюков, кызь кык арӧса том морт, 305-ӧд Лаишевский полкысь ротаӧн вӧвлӧм веськӧдлысь да салдатъяс комитетса член 1917-ӧд во помын бӧр воӧдчис гортас — Нёбдін сиктӧ. Поводдяыс сійӧ кадас сулаліс кӧдзыд.

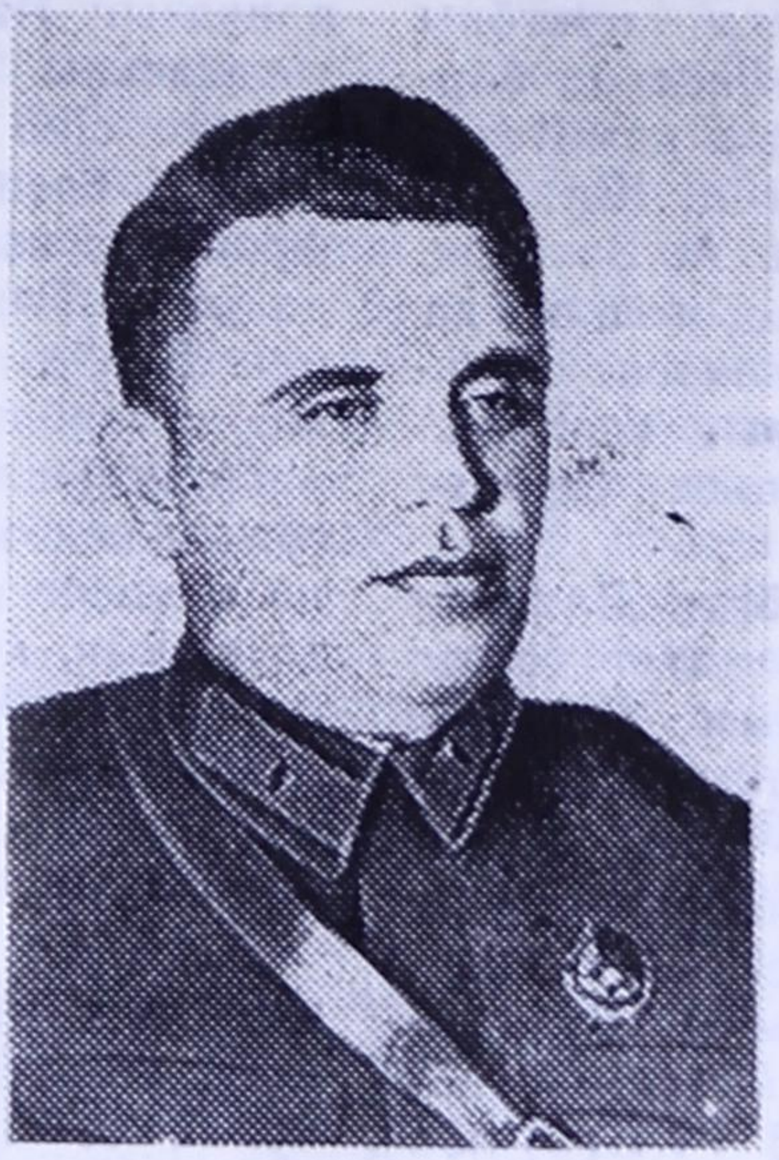
И туйыс эз вӧв дженьыд: Мурашиӧдз поездӧн, сэсянь Летка, Визин да Усть-Сысольск пыр чужан сиктӧдзыс ям коллыысян вӧвъяс вылын лоӧ кыскысьны.

Война воясӧ гӧльлун дзикӧдз личкис уджалысь войтырӧс. Быд сиктын медвойдӧр синмад шыбитчисны энновтӧм, пӧвъялӧм ӧшиньяса керкаяс. А ӧткымынъяслысь кодлӧнкӧ нем жалиттӧм киыс нетшкӧма весиг ӧшинь рамаяссӧ, гажтӧма видзӧдӧны татшӧм керкаясыс сьӧд син гуранъяснаныс да нора дзуртӧны гурӥыв восьса кильчӧ ӧдзӧсъяснаныс.

Декабрса кузь рытъясӧ кыдз сартас биӧн югдӧдӧм керкаясын тэрмасьтӧг, лабутнӧя кыссьӧ сёрниыс крестьяналӧн войколавны сувтӧм туй морткӧд. Уна юасьӧмъяс вылӧ вочавидзӧ сійӧ: кодъяс найӧ большевикъясыс, кыдзи кӧсйӧны тэчны найӧ выль олӧм? Унатор йылысь ӧні вермис висьтавны Владимир Николаевич ставсӧ тӧдны зільысь сиктса войтырлы: ӧд сійӧ аслас томлун вылӧ видзӧдтӧг удитіс уна аддзывны да гӧгӧрвоны, вуджис война да революция.

Ям додь дзуртан шы улӧ шуксьӧны юрын мӧвпъяс воддза олӧм йылысь. Челядь дыр. Володя похвальнӧй грамотаӧн помалӧ приходскӧй начальнӧй школа. Сюсь, тӧлка зонкаӧс ыстӧны велӧдчыны земскӧй кошт весьтӧ гимназияӧ. Тані сылӧн чужӧ ыджыд кӧсйӧм — лоны инженерӧн. И со, гимназия помалӧм бӧрын сійӧ мӧдӧдчӧ кузь туйӧ — Варшаваӧ да пырӧ Варшавскӧй политехникумӧ. Отсӧг виччысьны Владимирлы вӧлі некодсянь. Вердӧ сійӧ асьсӧ рисуйтчӧм да чертитчӧм помысь: босьтӧ заказъяс да вӧчӧ найӧс велӧдчӧм бӧрын, войнас.

Первой мирӧвӧй война пансьӧм бӧрын Варшавскӧй политехникум вуджӧдсьӧ Нижний Новгородӧ. Тані Панюков водзӧ велӧдчӧ, а кынӧмпӧтсӧ перйӧ рисуйтчӧмӧн. Сӧмын тай эз усь шудыс зонлы збыльмӧдны ассьыс кӧсйӧмсӧ.

Война пӧтлытӧм гундыр моз пыр унджык и унджык ньылаліс йӧзӧс. 1915-ӧд воын царьлӧн правительство шуис мӧдӧдны фронт вылӧ вузъясысь студентъясӧс. И со, студент Владимир Николаевич Панюковӧс 1915-ӧд вося май 15-ӧд лунӧ индӧны велӧдчыны прапорщикъясӧс лэдзан 3-ӧд Петергофскӧй школаӧ. Война понда военнӧй ведомствоса чиновникъяслы быть лои восьтыны офицерскӧй училищеяслысь да школаяслысь ӧдзӧсъяссӧ прӧстӧй войтырлы и весигтӧ инородецъяслы — Панюковъяслы, Маеговъяслы, Коковкинъяслы...

1915-ӧд вося декабрын Панюковлы школа помалӧм бӧрын сетӧны прапорщиклысь звание да индӧны 305-ӧд Лаишевский полкса взводнӧйӧ. Владимир Николаевичлы тӧд вылас усьӧ фронтвывса медводдза молебен, кодӧс сьылісны ыджыд наступление водзвылын. Полкса священник сэки чуксаліс салдатъясӧс «не жалитны ассьыныс ловъяснысӧ вера, царь да отечество вӧсна». Офицеръяслы жӧ священник шуис: «Ті, господа офицеръяс, видзӧй асьнытӧ. Ті ковмыны на кутанныд отечестводы!»

Эз чайтлы том прапорщик, мый тані, окопъясын, офицерлысь да салдатлысь олӧмъяснысӧ тшӧтш жӧ донъяласны оз ӧткодя. Эз чайтлы Панюков и сійӧс, мый уна офицеръяс пондасны омӧльтны сійӧс сыысь, мый петіс эз дворяна пӧвстысь, а крестьянаысь. Салдатъяс сылы лоины матыссаджыкӧсь офицеръяс дорысь.

Ичӧтсяньыс Панюков велаліс став вынсӧ сетны колана уджлы, эз вермы мыйкӧ вӧчны лёка — рисуйтчыны лёка, чертитчыны лёка, лёка велӧдчыны, а тані сійӧ казяліс, мый и лёка воюйтны оз вермы. Ӧд ковмис

кыв кутны не сӧмын ас вӧснаыс, но и уна йӧз вӧсна, салдатъяс вӧсна. Радейтісны том офицерӧс салдатъяс, кывзысисны, быд приказ олӧмӧ пӧртісны. Фронт вылын Панюков командуйтіс и взводӧн, и ротаӧн, адъютантавліс полкын, сэсся бара босьтчис веськӧдлыны ротаӧн. Кужис-ӧ сійӧ тышкасьны? Та йылысь висьталӧны вит орден, кодъясӧн наградитісны Панюковӧс повтӧмлунсьыс.

Быдторсӧ казьтыліс кузь туйын Владимир Николаевич. Тӧд вылас усис тшӧтш и сылӧн ӧкмысӧд ротаысь унтер-офицер А. А. Звездов — Петроградса рабочӧй, ыджыд мывкыда да повтӧм морт. Звездов тӧдіс сэтшӧмторъяс йылысь, мый йылысь эз на кывлыны мукӧд, тшӧтш и Панюков — офицер да вӧвлӧм студент.

Вочасӧн окопъясӧ писькӧдчис политическӧй олӧм, салдатъяслы вочасӧн тыдовтчис империалистическӧй войналӧн ковтӧмлуныс. Сэсся заводитчисны митингъяс, братайтчӧм, офицеръяслӧн пышъялӧм, салдатскӧй комитетъясӧ бӧрйысьӧмъяс. Сӧмын сэки том офицер казяліс, кутшӧма радейтӧны салдатъяс дай и сійӧ ачыс Звездовӧс. Сэки жӧ Панюков тӧдмаліс, кутшӧма пыдди пуктӧны салдатъяс сійӧс асьсӧ. Этша офицерӧс бӧрйылісны сэки салдатъяс асланыс комитетъясӧ, а сійӧс бӧрйисны ӧтсӧгласӧн. Юрнуӧдны полкса комитетӧн пондіс А. А. Звездов, коді пырис партияӧ 1905-ӧд воын нин да первой революция дырйи тышкасис большевикъяслӧн радъясын. Уна рыт коллялісны найӧ, Звездов да Панюков, сёрнияс сайын.

А Октябрьскӧй революция бӧрти Лаишевский полкса салдатъяслӧн комитет шуис демобилизуйтны полксӧ, медым мунавны гортъясӧ да котыртавны асланыс оланінъясын Сӧвет власть.

В. Панюковлы недыр мойвиис овны гортас. Сӧветъяслӧн том страна заводитіс тэчны выль армия, медым дорйыны Революция уна пӧлӧс ортсыса да пытшкӧсса вӧрӧгъясысь. Панюков шыӧдчӧ РКП(б)-лӧн Отечество дорйӧм йылысь чукӧстчӧм вылӧ да 1918-ӧд вося июньын Устьсысольскӧй уездса медводдза доброволецъяс лыдын пырӧ Краснӧй Армияӧ. Сійӧ вермис и водзӧ веськӧдлыны уездса милицияӧн — ӧд милицияса начальникъяслы сэки сетлісны бронь,— но пӧсь сьӧлӧма морт гӧгӧрвоис, мый сылӧн военнӧй тӧдӧмлунъясыс, тыш нуӧдан опытыс колӧныджык выль армиялы. Тадзи Владимир Николаевич 48 тысяча вӧвлӧм царскӧй офицеръяс лыдын сувтіс Сӧвет власть дор.

Сылы тшӧктісны велӧдны Северо-Двинскӧй губернскӧй комиссариатлысь запаснӧй батальон. Тайӧ частяс вӧлі 1500 морт. 1918-ӧд вося августын интервентъяс да белогвардеецъяс матыстчисны Шенкурск дінӧ, босьтісны Войвыв Двинавывса каръяс да сиктъяс. Ковмис ӧдйӧ котыртны батальонса недыр велӧдӧм боецъясысь маршевӧй ротаяс да ыстыны найӧс фронт вылӧ. Вӧрӧгъяслӧн кытшыс зэлаліс Сӧветскӧй Россия гӧгӧр. Большевикъяс веськыда висьталісны, кутшӧм ыджыд лӧктор вермас суны странаӧс, оз кӧ став йӧз сувтны контрреволюционеръяслы паныд. Буретш тайӧ сьӧкыд кадас Владимир Николаевич шуис пырны Ленинлӧн партияӧ. Сійӧ лоис коммунистӧн. Коммунист Панюков партколлективкӧд ӧтвылысь лӧсьӧдіс аслас батальонысь вывті бур воинскӧй часть — тайӧс вӧлі пасйӧма Северо-Двинскӧй губернскӧй военнӧй комиссариатлӧн приказын.

Батальонӧн веськӧдлігӧн Нёбдінса крестьянинлӧн пи петкӧдліс не сӧмын торъяла-на военнӧй кужанлунъяс, но и велӧдысьлысь ыджыд сям. Республикалӧн Реввоенсовет мӧдӧдӧ кызь нёль арӧса Панюковӧс выль, зэв кыв кутана, удж вылӧ — веськӧдлыны Ярославльса военнӧй округлӧн 1-ой стрелковӧй запаснӧй полкӧн. Тайӧ пост вылас сійӧс индісны 1919-ӧд вося апрель 18-ӧд лунӧ. Но полкыс эз на вӧв, сійӧс ковмис на котыртны, лӧсьӧдны велӧдан программа, корсьны командиръясӧс, штабса уджалысьясӧс да вӧчны нӧшта уна мукӧдтор.

Заводитчис узьӧм ни шойччӧм тӧдлытӧм удж. Колис сӧмын тӧлысьӧн-джынйӧн, а Ярославльса округӧн командуйтысь йӧзӧдіс нин 1919-ӧд вося июнь 2-ӧд лунӧ аслас приказын Панюковлы благодарность полкӧс тышкасьны тырвыйӧ дасьтӧмысь. Тайӧ полкас сійӧ дасьтіс Краснӧй Армиялы уна тысяча боецӧс, ыстіс Асыввыв да мукӧд фронтъяс вылӧ уна дас маршевӧй батальон да рота. Тышкасьысьясӧс зэв бура велӧдӧмысь Владимир Николаевичӧс, 1919-ӧд воас жӧ, сентябрын, бара ошкисны приказын.

Гражданскӧй войнаын В. Н. Панюков эз сӧмын велӧд боецъясӧс запаснӧй частьясын, но и косясис Лунвыв да Польскӧй фронтъяс вылын, командуйтіс крепостнӧй бригадаӧн, сэсся Реввоенсоветлӧн XI-ӧд армияса ӧтвывтӧм частьясӧн, а 1920-ӧд во помын кызь вит арӧса В. Н. Панюковӧс пуктӧны дивизияса начальникӧ.

Помасис гражданскӧй война, но пасьвартӧм контрреволюционеръяслӧн колясъясыс пондісны странаын уналаын пестыны кулакъяс пӧвстын мятежъяс. 1921-ӧд во пансигӧн ыпнитіс эсеръяслӧн да кулакъяслӧн бунт Рытыввыв Сибирын. В. Н. Панюковӧс, кыдзи ыджыд тӧдӧмлунъяса да опытнӧй военначальникъясысь ӧтиӧс, мӧдӧдӧны веськӧдлыны Рытыввыв Сибирса ӧтвывтӧм частьяслӧн штабӧн, медым колана ногӧн котыртны тыш вылӧ Краснӧй Армиялысь Тюменьса да Омскса помтӧм-дортӧм губерниясын разі-пели косясьысь став вынъяссӧ.

Уна тӧдӧмлун, сям да эбӧс сетіс Владимир Николаевич тайӧ могсӧ олӧмӧ пӧртӧмлы. Тайӧ тышъяснас кужӧмӧн веськӧдлӧмысь да аслас повтӧмлунысь сійӧс наградитісны Краснӧй Знамя орденӧн (орденыслӧн номерыс — 14888). Республика Реввоенсоветлӧн сэкся тайӧ медыджыд наградасӧ сылы сетӧм йылысь приказын пасйыссьӧ, мый «...Сибирса ӧтвывтӧм отрядъяслӧн штабса начальник 1921-ӧд вося февраль 22-ӧд лунлы паныда войӧ Матусинскӧй сиктдорса тышъясын ас вылас босьтіс веськӧдлӧмсӧ Омскӧй организацияса Коммунистическӧй отрядӧн да, мятежникъяслысь уськӧдчӧмъяснысӧ некымын пӧрйӧ бӧрыньтӧдіг,

нуӧдіс отрядсӧ вӧрӧг вылӧ, а сэсся штыкӧвӧй атака дырйи, винтовка прикладӧн морӧсас зэв чорыда кучкӧм вылӧ видзӧдтӧг, эз пет косьысь сэтчӧдз, кытчӧдз прӧтивникӧс эз ло вӧтлӧма аслас водзвыв лӧсьӧдӧм укреплениеясысь».

1921-ӧд вося мӧд джынйын В. Панюковӧс пуктісны Туркестанскӧй фронтса став ЧОН-яслӧн (ЧОН — часть особого назначения) штабса начальникӧ, а сэсся тайӧ частьяснас командующӧйӧ. Владимир Николаевич лоис кадрӧвӧй военнӧйӧн. Медводдза мирнӧй воясӧ сійӧ веськӧдлӧ Петроградскӧй округса ЧОН-яслӧн штабӧн. Тайӧ пост вылас служитігӧн — 1922—1924-ӧд воясӧ — куимысь пасйӧны сылысь сямлунсӧ, сетӧны тшӧтш именнӧй боевӧй оружие. Архивын кольӧма сы кадся аттестация. Сэні висьтавсьӧ, мый Панюковлӧн «...эм бур организаторскӧй кужанлунъяс да опыт. Бура тӧдӧ ассьыс уджсӧ, сы водзӧ сувтӧдӧм могъяссӧ пӧртӧ олӧмӧ тӧлкӧн да кужӧмӧн. Удж кузя ёртъяс да вылынджык сулалысь начальникъяс пыдди пуктӧны сійӧс. Аслас должностьлы тырвыйӧ лӧсялӧ, позьӧ индыны ыджыдджык должность вылӧ».

Недыр мысти Владимир Николаевич кутіс веськӧдлыны дивизияӧн, а сэсся сійӧс босьтісны РККА кадръяслӧн Центральнӧй управлениеӧ. 1925-ӧд воын помалӧ Краснӧй Армияса высшӧй командноӧй составлысь тӧдӧмлунъяс кыпӧдан курсъяс. Тайӧ воясӧ жӧ сійӧ зіля велӧдӧ английскӧй кыв да выльысь босьтчӧ китайскӧй кывйӧ, кодӧс Владимир Николаевич заводитліс велӧдны гражданскӧй война дырйи на.

Октябрьскӧй революция нӧшта ёнджыка ӧддзӧдіс орчча Китайын империалистъяслы паныд уджалысь войтырлысь революционнӧй тышсӧ. Сӧветскӧй Союз отсаліс быдторйӧн, мыйӧн вермис, китайскӧй народлы кось нуӧдӧмын и тайӧн пӧртіс олӧмӧ ассьыс интернациональнӧй могсӧ. 1923—24-ӧд воясын мезд вӧсна тышӧн веськӧдлысь Сунь Ят-сен некымынысь шыӧдчыліс СССР дінӧ отсӧгла. И том государство быд пӧрйӧ могмӧдліс татшӧм корӧмъяссӧ. Уна пӧлӧс отсӧгъясысь ӧтиӧн вӧлі Китайлӧн революционнӧй Лунвылӧ миянлысь сӧветникъясӧс ыстӧм. Военнӧй сӧветникъясӧн лоисны Краснӧй Армияысь уна дас полководец да деятель. Китайса Народно-Революционнӧй Армиялӧн (НРА) главнӧй сӧветникӧн лыддьысис В. К. Блюхер. Дивизияясса да корпусъясса сӧветникъясысь позьӧ пасйыны В. И. Путнаӧс, В. М. Примаковӧс, Н. И. Кончицӧс, Е. В. Тесленкоӧс, В. Н. Панюковӧс (овыс сэки сылӧн вӧлі — Коми) да мукӧдъясӧс.

Е. В. Тесленко аслас казьтылӧмъясын гижӧ, мый кор найӧ, В. Н. Панюковкӧд ӧтлаын, 1925-ӧд вося май помын воисны Владивостокӧ, медым мореӧн мӧдӧдчыны Лунвыв Китайӧ, Гуаньчжоуӧ, кӧні сэки сулаліс Народно-Революционнӧй Армиялӧн штабыс, тыдовтчис, мый Китайӧ кывтысь ни ӧти иностраннӧй пароход оз босьт сӧветскӧй йӧзӧс. Сӧмын кымынкӧ лун мысти найӧ вермисны сӧветскӧй судно вылын воны Шанхайӧ, а сэсянь и Гуаньчжоуӧ. В. Н. Панюковлӧн английскӧй акцента китайскӧй кывйыс корсюрӧ налы ёнакодь дӧсадитліс, сы вӧсна мый китаецъяс чайтлісны найӧс англичанинъясӧн либӧ американецъясӧн, кодъяс вылӧ найӧ ёна лӧгалісны. Ӧтчыд, ӧти ю вуджанінын, китаецъяс весиг эз кӧсйыны босьтны найӧс пыжӧ. Но кедзовтӧмсӧ да лӧглунсӧ найӧ пыр жӧ вежисны радейтӧм да пыдди пуктӧм вылӧ, кор сӧмын В. Н. Панюков висьталіс, мый найӧ воисны Сӧветскӧй Союзысь, Ленинлӧн странаысь.

Тайӧ кадас буретш котыртсис Китайын НРА, кодлы вывті ёна колӧны вӧлі военнӧй да политическӧй веськӧдлысьяс. В. Панюков да Е. В. Тесленко босьтчисны китаецъяскӧд ӧтвыв дасьтыны командиръясӧс да политработникъясӧс Вампу дівывса военнӧй школаын. Эз и дыр кад коль, а школа лэдзис нёль тысячаысь унджык юрнуӧдысьӧс. Китайса реакционеръяслӧн быд ногыс торкавны зільӧм вылӧ видзӧдтӧг Севернӧй поход заводитчигкежлӧ (1926-ӧд вося июль) вӧлі лӧсьӧдӧма НРА-лӧн квайт корпус, кодъяслӧн став лыдыс вӧлі 100 тысяча гӧгӧр морт. Сӧветскӧй доброволецъяс мунісны НРА-кӧд тышкасян туй кузя армия котыртӧмсянь Севернӧй поход помса медбӧръя косьӧдз (1927-ӧд во).

Владимир Николаевич сӧветникаліс и 3-ӧд дивизияын, и 10-ӧд дивизияын, и IV-ӧд корпусын; Севернӧй поход кындзи сійӧ ветліс тшӧтш Мӧд Восточнӧй да Гуандунскӧй походъясӧ. Абу позянлуныс тані, неыджыд очеркын, висьтавны, кутшӧм тӧдчана пай пуктіс тайӧ походъясас сӧветник Коми. Но ӧти вӧвлӧмтор, коді лоис 1927-ӧд вося мартын Шанхай мездігӧн, быть ковмас серпасавны. НРА-лӧн войскаяс матыстчисны Шанхай дінӧ. Шанхайса рабочӧйяс, коммунистъясӧн веськӧдлӧм улын, медым кокньӧдны ассьыныс кар мездӧмсӧ, шуисны котыртны вит тысяча уджалысьяслысь забастовка, коді эськӧ сэсся вуджис восстаниеӧ. Но Шанхай вылӧ наступайтысь дивизияысь ӧтиын веськӧдлысьяснас вӧлӧмаӧсь предательяс: найӧ кӧсйӧмаӧсь сетны карса властьяслы позянлун пӧдтыны рабочӧйяслысь восстаниесӧ вирын. Восстание заводитчис, пансисны уличвывса косьяс. В. Н. Панюков ас кадӧ тӧдмаліс предательство йылысь да мӧдӧдіс Шанхайса рабочӧйяслы отсӧг вылӧ революциядор зумыда сулалысь частьяс. Март 22-ӧд лунӧ рытнас Шанхай ставнас вӧлі мездӧма кыпӧдчӧм рабочӧйясӧн да НРА-лӧн частьясӧн. Владимир Николаевичлӧн сюсьлуныс да писькӧслуныс отсалісны мездыны уна сё рабочӧйӧс виӧмысь.

Севернӧй поход помасьӧм бӧрын В. Н. Панюков мукӧд сӧветникъяскӧд ӧтлаын бӧр воис ас муӧ. 1934-ӧд восянь 1938-ӧд воӧдз Владимир Николаевич веськӧдлӧ РККА-са ӧти зэв тӧдчана Управлениеын отделӧн.

Кувсис В. Н. Панюков 1938-ӧд воын, нелямын куим арӧсӧн.

Егор РОЧЕВ

КӧРЪЯС ДА НАЛӧН ЙИРСЯНІНЪЯС

Комияслӧн войвывса суседъясыс — ненецъяс, кодъяслы вичмывлӧма овмӧдны йиа море дорысь кӧдзыд тундрасӧ. Ненецъяс нималӧны кӧр видзӧмӧн да кыйсьӧмӧн.

Ненецъяскӧд орччӧн ветлӧны комияслӧн кӧр стадаяс. Суседъяс важысянь бура ладмӧдчывлісны ӧта-мӧдныскӧд, кор ковмыліс, юксьывлісны нянь-солӧн. Тайӧ йитӧдъясыс торъя нин крепаммисны Сӧветскӧй власть воясӧ, кор народъяс збыльысь кутісны лыддьыны ӧта-мӧднысӧ вокъясӧн.

Тавося февраль тӧлысьын меным усис шуд волыны ненецъяс ордӧ, петавлыны тундралӧн лӧзалысь эрдъясӧ.

Ачым ме тундраса морт жӧ, сэні чужлі коркӧ и, кыдзи уна мукӧд кӧр видзысь пиянлӧн, сэні кольліс челядь дырӧй. Буракӧ, быдӧнлӧн челядь дырйи аддзылӧм серпасъясыс медся крепыда вужъясьӧны вежӧрас, сы вӧсна и меным век матысса да ас тундраыс и кӧр видзысьлӧн олӧмвылӧмыс.

Кӧть самолёт лэбӧ нин доза дыр, но ме ог вермы вешйыны иллюминатор дорысь. Шензя и нимкодяся уліті исковтысь аслыссикас серпасъясӧн. И сэк жӧ полыштa паныдасьны тундра-матушкакӧд, гашкӧ, эг нин ло ме сылы асӧн, гашкӧ, чуймӧдас нин сійӧ менӧ аслас кӧдзыд лов шыӧн? Кутшӧм нин ӧні сійӧ, эз-ӧ нин вушйы вежӧрысь чужӧмбаныс?

Самолёт бӧжӧ кучкӧ тӧвся шонді.

— Ми пышъям шондіысь,— шмонитӧны пассажириъяс. Да, ми лэбам веськыда войвылӧ.

Зэз нин гежӧдмис улiын вӧрыс, век тшӧкыдджыка паныдасьӧны паськыд эрдъяс. Тайӧ — нюръяс. Гежӧда паныдасьлӧ ӧтка поноль, еджыд лым вылас быттьӧ войтыштӧма сьӧд чернила.

Енэжын оз тыдав ни ӧти кымӧр чир. Тайӧ еджыд пустыняыс талун ойдӧма синъёран дзирдӧн.

Кынмӧм, турдӧм му... Тшӧкыда ыдждӧдлӧны тадзи тундраӧс. Збыль вылассӧ «кын» кывйыс тундралы оз стӧч лӧсяв: сылӧн чукыль-мукыля юяс пыдӧсӧд дугдывтӧг визувтӧ ва, некор оз орлы морекӧд йитӧдыс, сылӧн джуджыд вадъясын, кыз йиа эшкын улын тӧвйӧны чӧскыд яя черияс.

Самолёт вывсянь тундра кажитчӧ зэв ӧтрӧмаӧн: еджыд и еджыд. Сӧмын кӧнсюрӧ, шор воргаясын тӧдчыштӧны гежӧдiник тош кодь расъяс. Чайтан, усйысьӧма татысь став ловъя ловыс кытчӧкӧ. Но тайӧ сӧмын кажитчӧ. Тундра тыр аслыссикас олӧмӧн. Ыджыд кӧр стадаяс тӧвбыд перйӧны сэні кынӧмпӧт. Дона пася кыньяс лун и вой корсьӧны шыръясӧс, кыйӧдӧны репасъясын узьысь байдӧгъясӧс. Ю кӧджъясын тіркъялӧ кӧч: мудер руч оз сет сылы покойсӧ, да и кынь на кеслӧ сы вылӧ лэчыд пиньсӧ.

Абу кокни коллявны тӧв сэтчӧс олысьяслы полярнӧй круг сайын. Тундраын мича лунъясыс зэв шочӧсь. Хорей-вӧр посёлокса аэропортын дежурнӧй юӧртіс, мый таво пӧ январын «лётнӧйыс» вӧлі сӧмын вит лун, эз унджык вӧв и февральын. Помся швичкӧны чизыр тӧвъяс. Кӧть кодарсянь найӧ эз пӧльтны, век йиджӧны лы-сьӧмӧдз. Чайтан век лымъялӧ, збыль вылассӧ тӧлыс нӧбӧдӧ веркӧсінъясысь лымсӧ, - помся сыналӧ, мольӧдӧ му веркӧссӧ, еджыд пӧстыня моз зэлӧдӧ, та вӧсна и тӧлын тундра кажитчӧ зэв шыльыдӧн. Кӧть мукӧдлаас лымйыс и некымын метр судта, но зэв бура лэптӧ кӧръясӧс, быттьӧ чарӧм вывті котралӧны. Сӧмын шор бокъясын, кӧні быдмӧ байдӧг кез да гӧрд бадь, лымйыс джуджыд да пуркӧс. Тайӧ местаяссӧ не сӧмын кӧр дадюлаяс ордйӧдӧны, но и понъясӧс оз лэптыны. Тайӧ кӧчьяслӧн да байдӧгъяслӧн оланіныс.

Радейтӧны шондісӧ тундраса олысьяс, торъя нин байдӧгъяс. Шондіа лунӧ найӧ вата комӧкъяс моз ӧшйӧны росъяс йылӧ. А вына турӧбъяс дыр кежлӧ личкылӧны байдӧгъясӧс лым бердӧ, но кынӧмыс тшӧктӧ петны лым пиысь, корсьны сёян. Сёянсӧ корсигмоз лэбӧны сӧмын тӧв бӧр, тӧлыс найӧс и нӧбӧдӧ кытчӧ кӧсйӧ. Турӧба поводдя байдӧг кельӧбъяссӧ весиг пӧ, лым чиръясӧс моз, нӧбӧдлӧ мореӧ. Дерт, сэтысь найӧ бӧрсӧ оз нин волыны...

Медся бура ладмӧдчӧ тундракӧд морт. Кӧр видзысьяс да кыйсьысьяс некор оз элясьлыны тундра вылӧ, быттьӧ оз и казявны сылысь ыршасьӧмсӧ. Зэв нин коркӧ дӧзмасны, да петӧ дивитана кывйыс «оз тай и пӧт талӧн пурга горшыс». А овлӧны турӧбъяс, син ни пель оз тыдав. Тайӧ кывъяссӧ сэні сідзи веськыда и колӧ гӧгӧрвоны: збыльысь синтӧ он вермы восьтыны: увсянь и вывсянь лым-

Мый вӧчсьӧ паськыд мирас?

нас гудралӧ. Татшӧм поводдя дырйиыс и кӧръяс оз вермыны мунны, синтӧммӧны быттьӧ. Туйын кӧ суӧдас татшӧм турӧбыс, сӧмын эн вӧрзьы местасьыд, виччысь лӧньӧмсӧ, пукав лым пиын сутки чӧж, а, гашкӧ, и оз на ӧти лун да вой ковмы виччысьны.

Буракӧ, та вӧсна и сэтчӧс йӧзыс велалӧмаӧсь важысянь нин ставсӧ вӧчны водзвыв урчитӧмӧн, не сӧмын талунъя лунӧн овны. Ещӧ гожӧмнас на, кор кӧр вольясыс медся небыдӧсь да шоныдӧсь, найӧ аслыныс вурӧны бур маличаяс да гӧна тӧбӧкъяс. Шоныд малича пыр некутшӧм кӧдзыд оз босьт. Маличанад чумйын моз лӧсьыда позьӧ узьны.

Войвывса йӧзыс асланыс зільлунӧн да сюсьлунӧн сяммисны водзсасьны скӧр тундраӧд, кӧртвомалісны вӧжжиув кӧрӧс моз, вӧчисны сійӧс мелі гортӧн. Морт ёртасис йиа муӧд, сы вӧсна и сійӧ сэтшӧм лышкыд, бур мам кодь: вердӧ и юктӧдӧ, кӧмӧдӧ и пасьтӧдӧ. Куш нин тайӧ сӧмын тшӧктӧ пыдди пуктыны сэтчӧс войтырсӧ, нимкодясьны да шензьыны наӧн.

Февраль тӧлысьын ме дыр кодь олі Харей-вӧр посёлокын: йӧрмылі турӧб вӧсна. Сэні олӧны комияс да ненецъяс. Весиг сиктыслӧн нимыс артмӧма кык народлӧн кывйысь. Харей (ненецкӧй)— аслыссикас кузь шатин, кодӧн вӧтлӧны дадювса кӧръясӧс.

Харей-вӧр — абу важся сикт. Пӧрысьяс ӧні на помнитӧны первойя овмӧдчысьяссӧ. Мыйӧн любӧ вӧлӧма сійӧ местаыс, мыйла сэтчӧ, дзик тундра шӧрас тшупсьылӧмаӧсь йӧзыс? Дерт, эз прӧста.

Сиктлы воча, Колва ю сайын, пластнитчӧма джуджыдкодь, ёсь дорыша мусюр. Сылӧн лунвыв морӧсын коркӧ быдмывлӧма сук козъя вӧр, кӧр дадюв абу вермывлӧма писькӧдчыны сы пыр. Сэтчӧс пуяссьыс лӧсавлывлӧмаӧсь кӧр видзысьяс аслыныс харейяс, сідзкӧ, быдмылӧмаӧь сэні вӧсни коз пуяс. Та вӧсна и шулӧмаӧсь сиктсӧ Харей-вӧрӧн.

Сэтчӧс олысьяс кыйсьӧмысь кындзи тувсовъя ытва дырйи кылӧдлывлӧмаӧсь Колва ю кузя баржаясӧн яй да зверь куяс.

Дерт, сійӧ мусюрбердса ичӧтик вӧрторйыс ӧдйӧ гежӧдмис, ӧні сӧмын понӧльяс кольӧмаӧсь. Ӧд сэки тайӧ вӧрсьыс абу сӧмын харей пуяс бӧрйылӧмаӧсь, но и керкаяс на тшуплӧмаӧсь. Ӧні сиктын сэкся керкаыс ни ӧти нин абу — пес вылӧ разявлӧмаӧсь. Колхоз быд семьялы стрӧитӧма торъя керка. Сиктын став керкаыс ӧткодь, стандартнӧй: нёль жыръяӧсь, кыз брусысь тэчӧма.

Колӧ пасйыны, сиктыс выльысь чужис сы бӧрын, кор тані лои котыртӧма кыйсян да кӧр видзан колхоз. Сӧвмис-ёнмис «Путь Ильича» колхозлӧн овмӧсыс, бурмис и колхозникъяслӧн олӧмыс, паськаліс сиктыс. Ӧні тані керка лыдыс матысмӧ нин сё дорӧ. А ӧд тшупны выль олӧмсӧ ковмис збыльысь куш эрд вылӧ:

сулаліс рыныш кодь некымын сьӧд керка.

Стрӧитчыны тані абу кокни, став стрӧительнӧй материалсӧ колӧ вайны ылысь. И вайӧны сӧмын тулысын ва туйӧд. Ытва дырйи Колва ю кузя вермӧны катны неыджыд пароходъяс. Дженьыдик кадӧн колӧ во кежлӧ вайны сёян-юан, ломтас и стрӧительнӧй материалъяс. Дерт, татшӧм ыджыд панасыс вын серти сӧмын зумыд овмӧслы. «Путь Ильича» колхозлӧн доходыс воысь-воӧ содӧ. Доходсӧ вайӧ кӧр видзӧм. Овмӧсын дас кӧр стада, ставыс кызь тысяча гӧгӧр душ. Кольӧм во колхоз босьтіс куимсё тысяча шайт прибыль. Эз ичӧт сійӧ вӧв и мукӧд воясӧ. Ставыс тайӧ сетӧ позянлун водзӧ бурмӧдны йӧзлысь олӧмсӧ.

Харей-вӧр — колхозлӧн шӧр базаыс. Татчӧ тшукӧны и тасянь разалӧны кӧр видзысьяслӧн да кыйсьысьяслӧн ордымъясыс. Кыйсьысьяс пон дадьяс вылын веськӧдчӧны море дорӧ. Мореӧдз базасянь, веськыда кӧ, сё километр. Море дорын век унджык овлӧ кынь, а мореын, йи потасъяс дорын, чӧсмасьӧны чериӧн зарни гӧна нерпаяс, либӧ «ва кӧчьяс», кыдзи шуӧны найӧс тані.

Лунвывланьӧ, вӧр доръясӧ, вешйӧны тӧв кежлӧ кӧр стадаяс. Кӧраяс оз пырны вӧрас, оз йирсьӧдны кӧръясӧс вӧрын, сӧмын матыстчӧны сы дорӧ.

Сэні тӧвйыны кокниджык. Ӧти-кӧ, тырмымӧн шедӧ пес. Чумса кӧрт пачын кӧ трачкӧдчӧ вӧрса кос пес, а оз чусав уль рос тундра шӧрын олысьлӧн моз, сэки и ветымын градуса кӧдзыдыс озджык кажитчы ярӧн. Мӧд-кӧ, мыйӧн сӧмын кузьмыштасны лунъясыс, кӧр видзысь заводитӧ дзоньтавны важсӧ да мастеритны выль дадьяс. Тундраын нӧ кысь аддзан пу кӧлуйсӧ?

Ылі эрдъясын йирсьӧны стадаяс, но найӧ абу вошӧмаӧсь тундраас, пастукъяс быд здук вермасны йитчывлыны базакӧд рация пыр. Со и ӧні юӧртісны чумсянь, некӧн пӧ лоис йирсьӧдны кӧръясӧс, помасисны пастбищеяс.

Бӧръя воясӧ тӧвся да тувсовъя пастбищеяс гӧльмӧм вӧсна ёна нин майшасьӧны коми кӧр видзысьяс и ненецъяс. Мыйла татшӧмторйыс артмӧ и кӧні петан туйыс?

— Ковмис специальнӧй вертолёт корны Нарьян-Марысь,— висьталӧ колхозса председатель Михаил Ефимович Ракин.— Дзикӧдз пикӧ воим таво.

Со вертолёт лӧсьӧдчӧ туйӧ. Ме тшӧтш вӧзйыси ветлыны кӧр стадаясӧ, чумъясӧ.

Миян шуд вылӧ бара лӧсяліс шондіа лун. (Менам дырйи сэсся сэтшӧмыс эз нин вӧвлы). Вертолёт лэбӧ уліті, зэв бура тыдалӧ му веркӧсыс, позьӧ весиг лыддьыны, кутшӧм кырымпасъяс тэчӧма воддза турӧбыс лым вылӧ. Шуӧны, ненецъяс пӧ тайӧ турӧб кок туйяс сертиыс ветлӧны тундраті. Тшӧкыда жбыркнитлӧны расъясысь байдӧг кельӧбъяс. Весиг кӧч думыштліс панласьыштны эргысь кӧрт бордъя лэбачыскӧд, но лолыс, бураkӧ, тырис, регыд и кежис вертолёт водзвылысь.

Кӧраяс шойччӧны.

Михаил Ефимович пилотъяслӧн жӧ кабинаын, сійӧ ясӧвӧялӧ талун, индӧ вертолётлы лэбан туйсӧ. Абу сӧмын сы вӧсна, мый сійӧ уна во чӧж нин веськӧдлӧ «Путь Ильича» колхозӧн да сылы тӧдсаӧсь тайӧ местаясыс. Михаил Ефимович ачыс вӧвлӧм кӧр видзысь и бура тӧдӧ, кутшӧм местаясын колӧ йирсьӧдны стадаясӧс.

Вертолёт тшӧкыда пуксьывлӧ недыр кежлӧ. Медводзын петӧ председатель, сылӧн киас аслыссикас крукыля зыркойбедь. Койбедьнас сійӧ ӧдйӧ, некымынлаті весьштӧ лымсӧ му бердӧдзыс. Унджыкысьсӧ некутшӧм сёян сэтысь оз сюр кӧръяслы — веськавлӧмаӧсь нин сэтчӧ таво стадаяс.

Дырджык кежлӧ ми сувтлім кӧкъямысӧд номера стадалӧн чумъяс дорӧ. Тані эм рация и асывнас на найӧ тӧдмалісны вертолёт локтӧм йылысь. Тані ёна нин виччысьӧмаӧсь: тундраын век радӧсь гӧстылы. Куим чум (быд семьялы торъя) джынвыйӧдзныс келӧмаӧсь лым пиӧ, тадзи шоныдджык, оз тӧвзьӧд увсяньыс. Миянӧс чуймӧдіс мӧдтор: чумъяс костӧд кыссис еджыд электропровод. Да, тайӧ чумъясын рытнас ӧзйӧны электролампаяс, сьӧрсьыныс новлӧдлӧны ныджыд мотор да генератор. Сідзкӧ, ӧнія кӧр видзысьыдлы этша нин сӧмын ӧвтчыны харейӧн, колӧ тӧдмасьны и техникакӧд.

Рытъявылыс вертолёт нырвизьсӧ босьтіс посёлокланьӧ. Сьӧкыд думъяс председатель вайис сьӧрсьыс сиктӧ — сідзи эз и ликмыны бур пастбищеяс.

— Лёк вӧлі тавося арыс,— юксьӧ аслас мӧвпъясӧн Михаил Ефимович.— Водз лымъяліс, сэсся ульдіс, сӧнікаліс лымсӧ да вӧлисти кынтіс. Йизьӧдіс му эжсӧ.

Увтас местаяс эз кутны туйны кӧръясӧс йирсьӧдӧм вылӧ, сідзкӧ, этшаджыклаын позьӧ йирсьӧдны кӧръясӧс. Но сӧмын-ӧ «лёк» аръясын да тулысъясын помкаыс? Медым вочавидзны та вылӧ, колӧ видзӧдлыны, кыдзи ӧні кӧр видзысьыдлы пользуйтчӧны пастбищеясӧн.

Ненецъяс нэмъяс чӧж тӧвйылісны тундраын и вӧр доръясын. Сэні овны велалӧмаӧсь пастукъяс и кӧръяс. Мыйын аслыссикаслуныс тундралӧн? Сыын, мый вына тӧвныръяс уна лым пуктӧны гӧптаинъясӧ, и сэк жӧ кушӧн кольӧны вывтасінъяс, кӧні кокньыда вермӧны йирсьыны кӧръяс. А чорзьӧм лым кузя позьӧ котравны дадювъясӧн. Тайӧ кутшӧмакӧ кокньӧдӧ пастуклысь уджсӧ вӧрын олӧм серти: оз ков ветлӧдлыны лызъяс вылын, пуксьы дадь вылӧ и гӧгӧрт стадатӧ, сэсся и кӧръяс век син водзынӧсь.

А кыдзи кӧръяс? Ӧткодь-ӧ налы тӧвйыны турӧбъяс улын либӧ вӧрын? Кӧръяс ӧдйӧ велалӧны вӧрса йирсянінъясӧ. Овлӧ татшӧмтор: шуам, кутшӧмкӧ ногӧн (вошис либӧ асьныс кӧр видзысьяс вежсисны) пармаын тӧвйысь кӧр сюрис тундраса стадаӧ, татшӧм кӧрыс тӧв шӧрын эновтӧ ёртъяссӧ, тундрасӧ и пышйӧ вӧрӧ; тадзи жӧ гожся ном-гебйысь кӧръяс мынтӧдчӧны морт киысь да усйысьӧны йиа море дорӧ.

Тундраын кӧръяслӧн юр лыдыс водзӧ содӧ, но ачыс тундраыс оз паськав, сійӧ век кольӧ важ кодьыс. Сідзкӧ, стадаяс тӧвйӧны быд во ӧти и сійӧ жӧ местаын. Та вӧсна и жебмӧны йирсянінъяс. Колӧ эськӧ шойччӧдьштны тундрасӧ, ӧд кӧр нитшыс оз турун моз быдмы, зэв ньӧжйӧ ловзьӧны дзикӧдз йирӧминъясыс. Мый колӧ вӧчны, медым нитшсялісны жебмӧм пастбищеясыс, и сэк жӧ водзӧ содтыны кӧръяслысь юр лыдсӧ? Та йылысь мӧвпалӧны асьныс кӧр видзысьяс и специалистъяс. Тайӧ ӧтмоза инмӧ ненецъяслы и комияслы, ӧд стадаясыс налӧн ветлӧны ӧти тундраті.

А лунвывланьынджык, кодарын сулало пажын кадӧ шондіыс, пластнитчӧма помтӧм-дортӧм парма. И кӧръясӧс йирсьӧдӧм вылӧ сійӧ збыльысь помтӧм-дортӧм. Волан кӧ Печоралӧн лунвывджык вожъясӧ, пыравлан кӧ Эжва да Сыктыв бокса гулыд ягъясӧ, сӧмын и шензян — сы мында тані кӧрлы сёяныс, кӧр нитшыс! Кӧть тувсов кӧр гӧн моз палакъясӧн куль. Колӧ-ӧ мӧвпавны кӧр видзысьлы таысь бурджык тӧвся пастбищеяс йылысь! Сэсся ӧд кӧрыд оз сӧмын яла нитшӧн пӧткӧдчы. Кор абу на джуджыд лымйыс, сійӧ ёнджыка радейтӧ васӧд туруна местаяс, посни козъя вӧръяс, веж турун вужъясӧн чӧсмасьӧ. Татшӧм местаыс пармаын оз жӧ этша сюр. А бур кӧрымаинад, кӧть и тӧлын, кӧрыд ньӧти оз омӧльтчы, водзӧ на госсялӧ.

Сӧмын февральын, кор ёна нин джудждӧ лымйыс, стадаяс пыроны пожӧма кос ягъясӧ, кӧні паськыда быдмӧ кӧр нитшыс.

Пӧтӧса тӧвйӧдӧм кӧръясӧс и омӧль тулыс пикӧ оз вайӧд, найӧ кокньыда венӧны быд сикас сьӧкыдлунъяссӧ, сёянӧн дзескыд кадсӧ и йиа турӧбъяс дырйи.

Но кӧр кокъяс пармаса лышкыд пастбищеяс вылӧ эз на тувтчывлыны. Стадаяс сӧмын сибӧдчылӧны парма дорас, сылӧн питшӧгӧ пыравны полӧны.

И эм мыйысь повнысӧ.

Ылыс тӧвъянінъясӧ оз вермыны писькӧдчыны весиг коми кӧраяс. Арнас, юяс кынмӧм бӧрын, дзик пыр жӧ тшӧкыда лымъявлывлӧ. Но и сэтшӧм воясӧ, кор дыр оз усь лымйыс, кӧраяс оз смелмӧдчыны пырны пыді вӧръясӧ. Арнас дыр манитчӧны забойнӧй пунктъяс дорын, воштӧны дона кадсӧ. Дерт, оз весьшӧрӧ — арся кӧрыдлӧн яйыс и куыс бурджык. Но, шуам, кутшӧмсюрӧ стадаяс пырасны пыді вӧръясӧ, сё-мӧд километр сайӧ. Сэки кыдзи кутасны петны найӧ сэтысянь тулысын тундраӧ, кор зэв джуджыд лоӧ лымйыс? Джуджыд лымйыс и сувтӧдӧ коми кӧраясӧс Печоралӧн вожъясӧ да сылӧн шӧр юкӧнӧ мунӧмысь. Комияс, ненецъяс моз жӧ, оз вежлавны тӧвъянінъяснысӧ, налӧн воысь-воӧ сідз жӧ жебмӧны пастбищеясыс.

Гашкӧ, кад нин и вына кӧр кокъяслы сетны отсӧг? А коді сылы отсалас? Дерт

жö, техника. Шуам, бульдозер либö трактор уйö-лямöдö пушкыр лымсö, писькöдö веськыд ордым козъя вöрöд, тшем сук расті. Сы туйöд мунöны аргишъяс, стада. Татшöм ногöн көръяслы кокньыда позьö писькöдчыны медся бур сёяна да медся ылыс пастбищеяс вылöдз, кытчö некор на эз тувччывлыны кöр кокъяс. Татшöм ордымыс оз ло сömын öти стадалы туй, сэті вермасны мунны дас либö унджык стада, кодъяс лöсьöдчöны төвйыны кутшömкö öти районын.

Дерт, татшöм визьсö бурджык водзвыв дасьтыны, пасйыны сійö местаяссö, көні эскö көръяс лючки вермисны войковтны, йирсьыны. Тайöс колö вöчны сы могысь, медым пастукъяс тöдтöминын пастбище корсьöм вылö эз вошты кадсö.

Сьöкыдджык лоö мунныс первойя стадаыслы, а бöръяясыс и арся дженьыдик лунöн бертасны сё джын версттö, тöлыся войяс кö веськаласны, сизимдас — көкъямыс дасöс.

Артмö, татшöм öдöн кö мунны лун дас, позьö воöдчыны зэв пыді пастбищеяс вылöдз. Сэсся öд öні пармаын эмöсь нин уна сикас төвся туйяс, кыті кыскалöны вöр, ветлöны машинаяс. Стадаяслы позьö пöльзуйтчыны татшöм туйясöн, кор ковмас вуджны выль пастбище вылö.

А тулысын, кор вöръясын лымйыс чорзьö, и көръяслы сьöкыд лоö перйыны кынömпötсö, водзвыв дасьтöм маршрутöд стадаяс регыдъя кадöн воöдчасны тундралöн куш эрдъясö.

Мый жö сетас стадаясöс вöрын төвйöдöм? Зэв унатор: бурмасны тундраса пастбищеяс, торйöн нин тувсовъя йирсянінъяс, кор медся сьöкыд кыв кутана кадыс заводитчö көраяслöн, заводитчö пиödчан кад. Да и кузь төв чöжнас көрыс ачыс жебмыштö, вынтöммö. А тулысын кö вердны көръясöс бур пастбищеяс вылын, сэки уна и дзоньвидза көрпи чужас.

Ме ногöн, вöръясын кö төвйöдны көръясöс ненецъяслы и комияслы, сэки некымын пöв позяс содтыны көръяслысь юр лыдсö. Сэсся татшöм ногöн кöр видзömыс вуж выйöныс бергödас пастукъяслысь оласногсö. Найö тшökыдджыка вермасны волыны каръясö да сиктъясö, кыпödны культуранысö. Сэки, тödömысь, унджык том войтыр окотитасны ветлыны тундраті. Кöр видзысьлöн уджыс лоö ещö на почётнöйджыкöн.

Фотояс Ю. Блудаулöн
да Н. Щукинлöн.

Кöр.

Рисуйтіс Л. Жакова.

Н. И. СУРКОВ,
КПСС обкомса лектор

Кор чукöстiс Рöдина...

Ыджыд гröз кыпöдчан тайö лунö — 1941 вося июнь 22 лунö — Сыктывкарын чукöртчис комсомол обкомлön III-öд пленум. Коми мулön быд помысь воöм зонъяс да нывъяс кöсйылiсны сёрнитны хозяйственнöй могъяс олöмö пöртöм да комсомол радъясö том йöзöс кыскöм йылысь.

Буретш пленум мунiгön и воис юöр сы йылысь, мый фашистскöй Германия уськöдчис миян Сöветскöй Союз вылö...

Пленум вылö воöм том активистъяс öти бöрся мöд кыпöдчылiсны трибуна вылö да клятва моз кöсйысисны:

— Ми сетам кыв миян социалистическöй Рöдиналы: честьöн пöртам олöмö сылысь быд задание. А ковмас кö мунны тышкасьны врагкöд,— ог жалитöй весиг олöмнымöс, кутам тышкасьны фашистъяс вылын победа шедöдтöдз...

Став сöветскöй йöз, кыдзи öти морт, кыпöдчисны дорйыны ассьыныс муса Рöдинасö. Война заводитчан медводдза луно жö партийнöй да комсомольскöй организацияясö, военкоматъясö кутiсны воавны письмöяс комсомолецъяссянь да том йöзсянь. И быд письмöын вöлi öти корöм: öдйöджык мöдöдны фронт вылö доброволецъясön. Öнi, война кусöм бöрын пöшти комын во мысти, ми ыджыд пöсьлунön лыддям татшöм шыöдчömъяссö важ газет лист бокъясысь да архивъясысь. Корöны фронт вылö доброволецъясön мöдöдны комсомолец Иван Попов, фельдшерско-акушерскöй школаса студентка Ульяна Яборова, Ропча деревняса комсомолка Нина Волкова, Сыктывкарысь Лена Сорвачева, Галя Выборова да уна, уна мукöд...

Республикаса комсомольскöй организацияяс заводитiсны ыджыд удж Краснöй Армиялы боевöй резервъяс дасьтöм кузя. Уна тысяча зонъяс да нывъяс пырисны боевöй отрядъясö, велöдчисны лыйсьыны, новлöдлыны машинаяс, тöдмасисны радиоаппаратураön да с. в. Великöй Отечественнöй война воясö Коми комсомол мöдöдiс Краснöй Армияö дас кымын тысяча ассьыс членöс, нылыдын и нывъясöс-боецъясöс. Нывъяслön медводдза батальон, кытчö пырисны 300 морт, муниc фронт вылö 1942 вося гожömын. Сыктывкарса медыджыд площадь вылын вöлi митинг, карса олысьяс чуксалiсны пöщадатöг грömитны врагöс да победаön бöр локны гортаныс. Том патриоткаяс эз лоны удйöзаön на водзын. На лыдысь унаön локтiсны гортаныс орденъясöн да медальясöн — Анна Худяева, вöвлöм комсомольскöй работник, Ленинград кар дорйысь, Надя Рудакова, вöвлöм пионервожатöй да уна мукöд.

Гортаныс кольöм комсомолецъяслы да том йöзлы ковмис босьтны асланыс пельпомъяс вылö быд сикас медся сьöкыд уджсö — гöрны-кöдзны, кыскыны да кылöдны вöр, перйыны нефть да из шом, батьяс да арлыдаджык вокъяс пыдди сувтны станокъяс сайö. Налön героическöй удж йылысь уна нин гижöма, но ещö унджык на гижасны, сы вöсна мый фронтъяс вылын тышкасьысь салдатъяс моз жö комсомолецъяс да том йöз дорисны фашистскöй мортвиысьяс вылын победасö.

Сiйö воясö государстволы, народнöй овмöслы да фронтлы колö вöлi уна вöр. Партийнöй да комсомольскöй организацияяс пыр сетлiсны миян вöр лэдзысьяслы ыджыд отсöг. 1941 вося арын ВЛКСМ-лön обком мöдöдiс вöрö 1600 комсомолецöс. Татшöм ногön, 1942 во заводитчигön вöр делянкаясын уджалiсны нин 2151 комсомолец, 26 комсомольско-молодёжнöй бригада. Коми му пасьта юралiс слава комсомолкаяс А. Пудова да К. Лятиева йылысь, кодъяс быд лун кыскисны 16—18 кубометрön, Кöрткерöсскöй лесопунктысь комсомолецъяслön вожак Андрей Стахиев да сылön ёртъяс Алексей Худяев, Василий Изъюров да Василий Нестеров йылысь, кодъяс быд лун тыртiсны кык нормаön.

Вöрын миян том йöз уджалiсны збыльысь фронтöвöя — асылын югдытöдзыс на муниcны делянкаясö да помавлiсны уджсö войын, уджаланiнсö бипуръясön югдöдömön, эз видзöдны турöбъяс да ыджыд кöдзыдъяс вылö. Войнадырся медводдза тöлын нин заводитчис фронтöвöй бригадаяслön ордйысьöм. Сömын Усть-Вымскöй леспромхозын ордйысисны 180 бригада да звено, кодъяс лыдысь 30-ыс шедöдiсны фронтöвöй коллективъяслысь ним.

Сэсся фронтöвöй заданиеяс тыртöм да содтöдön тыртöм вöсна босьтчисны тышкасьны тысячникъяс — государстволы тысяча кубометр сетöм вöсна тышкасьысьяс, ВЛКСМ ЦК-лön да министерстволön Гöрд Знамя вöсна тышкасьысьяс. Налön вöлi татшöм боевöй лозунг: «Уджавны сiдз жö, кыдзи тышкасьны бойын!» 1943 во заводитчигön ассьыныс трудöвöй подвигъяссö миян

вöр лэдзысьяс сиисны Сталинград дорын Краснöй Армиялöн зэв ыджыд победалы — кадысь водз тыртісны тöлысся план да сетісны Рöдиналöн оборона фондö содтöд 100-ысь унджык тысяча кубометр вöр.

Эз кольччыны вöр лэдзысьясысь Воркутаса том горнякъяс. Буретш сьöкыд военнöй воясö и пансис Воркутаса горнякъяслöн фронтöвöй Ленинград дорйысьяскöд торйöдны позьтöм дружбаыс. Ленинградлы сідзжö вöлі колö Воркутаса из шомыс, кыдзи нянь карса тшыгъялысь олысьяслы да челядьлы. Быдöн, дерт, öні тöдö, кыдзи 1942 вося кöдзыд тöлын Воркута мöдöдіс фашистъясöн кытшалöм Ленинградлы из шом тыра медводдза эшелон. Сэки и воссис Печорскöй кöрт туй кузя Воркутасянь Ленинградöдз из шом нуан конвейерыс. Сійö кадсяньыс из шом кутіс мунны пыр унджык и унджык. Шахтаясын чужисны ударнöй лаваяс, котырталісны, «ленинградскöй участокъяс», кöні сменаяс помасьöм бöрын уджалісны инженеръяс да техникъяс, экономистъяс да бухгалтеръяс, гортын олысь кöзяйкаяс да старшöй классъясын велöдчысьяс — перйисны Ленинградлы пöдарки пыдди планысь вывті из шом.

1943 вося арын Воркутаса комсомольскöй организацияяс заводитісны лöсьöдчыны, медым бурджыка пасйыны ВЛКСМ-лысь 25 вося юбилей. Сэки 600 комсомолец босьтісны гырысь обязательствояс, быдöн кöсйылісны медводз лэччыны забойö. Воркутаса горнякъяс честьöн пöртісны олöмö босьтöм обязательствояссö — öти тöлысьöн мöдöдісны Ленинградлы планысь вывті 10 эшелон из шом.

«Заполярная кочегарка» газет лист бокын сэки гижисны Воркутаса комсомолкаяс Осинина да Рякова: «Задание вевтыртöм бöрын ми ёна мудзöсь кыпöдчылім шахтаысь, но мудзсö вунöдлім. Ми кöсйылім сетны страналы, миян фабрикаяслы да заводъяслы ещö на унджык из шом».

Нывъяс босьтчисны уджавны горнякъясöн. Воркутаса нывъяс пöвстысь медводз лэччис шахтаö навалоотбойщицаöн чертёжница-комсомолка Ванда Барсукова. Сійö чукöстіс, медым ещö унджык нывъяс лэччасны шахтаясö. Сійö медводз и лои Печорскöй бассейнын навалоотбойщикъяс-нывбабаяслöн бригадаса бригадирöн, государство сійöс наградитіс «Знак Почёта» орденöн.

Тадзи жö уджалісны видз-му овмöсса том труженикъяс.

Медводз колö вöлі гötöвитны механизаторъясöс. Тайö уджсö комсомол босьтіс аслас киясö. И зэв дженьыд кадöн трактораяс, автомашинаяс да комбайнъяс вылö пуксисны 272 том морт, медсясö нывъяс.

1941 вося гожöм шöрын республиканскöй газетъяс йöзöдісны республикаса трактористъяс дінö Визинга МТС-ысь нывбабаяслöн тракторнöй отрядлысь письмö. Тайö письмö улас вöліны МТС-са трактористкаяс А. Семенчиналöн, В. Сенькиналöн, А. Пыстиналöн, Л. Седьюровалöн да А. Ульяновалöн кырымпасъяс.

— Ми вермам быд удж вылысь вежны мужичöйясöс,— гижисны Визингаса трактористкаяс,— кодъяс мунісны дорйыны Рöдинанымöс лёк врагысь. Ми асьным кутам вынъяс жалиттöг тышкасьны, медым сетны унджык нянь, яй, йöв да муköд прöдуктаяс. А ковмас кö, смела пуксям танкö да кутам пöщадатöг грöмитны фашистскöй гадинаöс.

Уна мужичöй-механизаторöс вежисны К. Минина, В. Катаева, З. Паршукова да уна муköд трактористкаяс. Зоя Паршуковалöн тракторнöй бригада гожся заданиесö тыртіс 140 процент вылö да экономитіс 3700 килограмм кизьöр ломтас, а Валентина Поповалöн бригада тыртіс кык сезоннöй задание.

Ыджыд урожай быдтöм вöсна тышын водзын муніс Поруб МТС-ысь Клавдия Лобановалöн комсомольско-молодёжнöй бригада. Сылöн водзмöстчöм серти бура уджалісны нывбабаяслöн 48 тракторнöй бригада. Тайö нывбабаясысь унаöн веськöдлöны кöрт вöвъясöн и öні, на лыдын Нившераысь Александра Габова да Анна Михайлова. Ленин орденöн государство наградитіс «Гамскöй» совхозса трактористка Катя Растегаеваöс, коді война лунъясö жö пуксис трактор вылö. Орденъяс да медальяс öні дзирдалöны войнакадся уна труженикъяслöн морöсъяс вылын, 346 мортлы сетöма Коми АССР-са Верховнöй Сöвет Президиумлысь Почётнöй грамота.

Миян комсомолецъяслы да том йöзлы война лои зэв чорыд испытаниеöн, но найö венісны тайö испытание-проверкасö. И врагкöд тышкасигöн, и трудöвöй фронт вылын найöс ниномöм эз вермы кусыньтны. Медбуръясысь медбуръяслы — 16 том мортлы правительство сетіс Сöветскöй Союзса Геройлысь славнöй ним, война кадö жö быдмисны унджык на лыдысь, кодъяс морöс выланыс новлöны Социалистическöй Уджвывса Геройлысь Звездаяс.

Öнія миян том йöз гордитчöны асланыс батьяслöн да мамъяслöн ратнöй да трудöвöй подвигъясöн. Миян том патриотъяс на мозжö кыпыда öні пöртöны олöмö Коммунистическöй партиялысь выль зэв ыджыд планъяс — КПСС XXIV-öд съездлысь решениеяс, öкмысöд пятилеткалысь заданиеяс.

Вера ПАХОРУКОВА

СИКТСА ЙӦЗ ЙЫЛЫСЬ ПОВЕСТЬ

Выль вося медводдза кык номерын «Войвыв кодзув» журнал йӧзӧдіс «Боболь Иванлӧн шапка» повесть, Коми-пермяцкӧй округса писатель Иван Мининлысь тӧдчана выль удж. Ме тӧдчананас тайӧ повестьсӧ лыддя сы вӧсна, мый Иван Минин сэні зільӧ восьтыны ӧнія сиктлысь нравственнӧй олӧмсӧ, пыдісянь петкӧдлыны, кыдзи сиктын олысьяс вежӧрын сӧвмӧны ӧтувъя удж дінӧ, асланыс овмӧс дінӧ лӧсялана да дзик шогмытӧм видзӧдласъяс. Писатель бура петкӧдлӧ коми-пермяцкӧй сикт Тобыш пример вылын сійӧс, мый ӧні некод нин оз вермы тэчны ассьыс шудсӧ аслас суседъясысь, коллективысь торйӧдчӧмӧн, татшӧм зільӧмъясыс талун либӧ аски, но, век жӧ, киссясны.

Повесть лыддьыны заводитігӧн пыр жӧ казялан кык визь, кодъясысь ӧтисӧ нуӧдӧ Боболь Иван, мӧдсӧ — Конӧ Егор. Найӧ пӧшти ӧти арлыдаӧсь, кыкнанныс быдмисны сӧветскӧй власть воясӧ нин, но а вот олӧм вылас видзӧдӧны оз ӧткодя, сӧвестьныс налӧн абу ӧткодь сӧстӧм. Сӧвестьыс и тшӧктӧ Конӧ Егорлы мунны сэтчӧ, кӧні сьӧкыдджык. Сійӧ шогсьӧмӧн видзӧдӧ эновтӧм да бровъялӧм керкаяс вылӧ, кодъяслӧн кӧзяинъясыс пышйисны карӧ либӧ леспромхозӧ, но чорыда эскӧ: колхозыс кӧ налӧн зумыда сувтас кок йылас, пышъялысьяс бӧр локтасны гортаныс. Та вӧсна Конӧ Егор и быдлаӧ суитчӧ аслас овмӧсын, сійӧ кӧсйӧ лоны мулӧн бур кӧзяинӧн, а оз начальстволысь мукӧд дырйи шогмытӧм индӧдъяссӧ олӧмӧ пӧртысьӧн. Сійӧ оз сетчы бригадирлы, кодыр мӧдыс тшӧктӧ капуста пыдди садитны сакарнӧй свеклӧ.

— ...Усйысь тэ аслад свеклӧнад!— скӧралӧ Егор.— Тэ, колӧ кӧ, кӧдз, а ме ог кут... А капустасӧ аслам став усадьба пасьта садита... Всё равно быдта. Картупельсӧ кытчӧкӧ мӧдлаӧ пуктыла...

Конӧ Егор олӧ коллективнӧй овмӧс ёнмӧдӧм йылысь мӧвпъясӧн, и сӧмын сы вӧсна, медым мездыны писӧ бедаысь, ӧтувтчӧ Боболь Иван дінӧ кыпӧдны фельдшерлы керка. Боболь Иванлы кӧ татшӧм шабашничайтӧмыс лоӧ велалӧм нин уджӧн, мӧдыслысь пуртӧн моз кырлӧ сьӧлӧмсӧ... Пошта новлӧдлысьлӧн радуйтана юӧр сы йылысь, мый Максимлӧн вошӧм деньгаыс сюри, мездӧ Конӧ Егорӧс шабашниккӧд ӧтувъя уджысь да бӧр вайӧдӧ аслас теплицаяс дінӧ.

Боболь Иван ногӧн олӧмас медся тӧдчанаыс — деньга, кодӧс чукӧртӧм вӧсна сійӧ кутас пессьыны лун и вой, а Конӧ Егор быдтор вылӧ видзӧдӧ колхозлӧн нуждаяс боксянь. Татшӧм йӧзыдлы войнабӧрса воясӧ овны вӧлі сьӧкыд, но накӧд вӧлі олӧмлӧн правдаыс. Та вӧсна и Конӧ Егор шедӧдӧ аслас сусед вылын моральнӧй, нравственнӧй победа.

Лыддьысьысь аддзӧ: талунъя, водзын мунысь вежӧртассӧ сӧвмӧдӧ аслас сьӧлӧмас радӧвӧй колхозник. Сійӧ быдмис Сӧветскӧй власть воясӧ, и аслас выль оласногыскӧд некор оз торйӧдчы. Дерт, уджавны кужӧны и Конӧ Егор, и Боболь Иван, но первойыс кӧ уджалӧмнас шедӧдӧ слава, сійӧ лоӧ збыльысь трудениконӧн, мӧдыс мӧвпалӧ удж помысь чукӧртны унджык деньга да дзебны шапкаас. Деньгаыс и вӧчис Боболь Иванӧс да сылысь Паладь гӧтырсӧ шудтӧмъясӧн.

«Локтас армияысь пиным, гӧтрасяс, лоӧ кодлы дӧзьӧритны усадьбанымӧс да скӧтнымӧс, сідзкӧ, лоас мыйӧн вузасьны базар вылын»,— верӧс мозыс жӧ мӧвпалӧ пӧльтны ассьыныс овмӧссӧ Паладь. Но Ӧльӧш пиныс муніс карӧ. И сэк эз дыр шогсьыны Боболь гозъя: эз кӧ аддзыны моньсӧ, аддзисны Маришӧс, батьтӧм-мамтӧм нылӧс да босьтісны батрачка пыдди. Но и Мариш мунӧ тайӧ черань позсьыс радейтана морт дінӧ, оз кӧсйы батрачитны дядьыслы-тьӧтыслы.

Зывӧк видзӧдны Боболь Иван вылӧ, коді чукӧртӧ муысь ёрт кинас, Конӧ Егор киӧн, чужӧмас вувзьӧм деньга, зывӧк сійӧ, кор тешитчӧ аслас гӧтыр вылас и сэк, кор тӧдмалас вузалӧм куйӧд йылысь либӧ Маришӧс керкаысь лэдзӧм йылысь. Кыпӧдӧ зывӧклун и Боболь Иванлӧн завидьлуныс,— сійӧ эз куж быдтыны сы мында жӧ град выв пуктас, мыйдта быдтісны колхознӧй йӧрын.

Повесть помын арлӧн серпас. Долыд и сэк жӧ шог кыпӧдӧ арыс. Вӧлі, помнитӧ Боболь Иван, и сылӧн олӧмын кыпыд кадыс. Тайӧ вӧлі сэк, кор сійӧ босьтчыліс уджавны колхозын. Пыраліс сылӧн сьӧлӧмӧ шонді югӧр, сявкнитліс быд пельӧсӧ... А ӧні? Писатель нин висьталӧ веськыд туй вылысь кежӧм мортлӧн туй пом йылысь. Эз лоны ёртъяс, кодъяскӧд позьӧ эскӧ вӧлі юксьыны мӧвпъясӧн, прӧстӧ сёрнитыштны. Скӧралӧны сы вылӧ став суседъясыс. Конӧ Егор сідз и шуис: чегӧм ну тэ, Иван. Торйӧдчин тэ йӧзсьыс... Кулан да некод дзебнытӧ оз лок. А мыйла?.. Мыйла? Тайӧс Боболь Иван ачыс оз тӧд.

Колӧ вӧлі чайтны, мый татшӧм мӧвпалӧм бӧрын сійӧ ачыс выль ногӧн видзӧдлас аслас олӧм вылӧ. Но оз кӧсйы. Иван медбӧръяысь зільӧ вӧчны лӧктор суседъясыслы, колхозыслы,— петны наысь водзӧджык, ещӧ ёнджыка спекулируйтны, озырмӧдчыны йӧз тшӧт весьтӧ. Татшӧм зільӧмыс и вайӧдӧ сійӧс трагическӧй помӧдзыс. Мӧд ногӧн, кыдзи быттьӧ шуӧ писатель, оз и вермы помасьны собственниклӧн, шабашниклӧн олӧмыс.

Писатель ыджыд мастерствоӧн петкӧдлӧ сылысь характерсӧ, серпасалӧ ортсыса чужӧмбансӧ да асьсӧ кутан модасӧ, корсьӧ и сёрниясын стӧча лӧсялана кывъяс. Ассьыс гӧтырсӧ Боболь Иван нимтӧ «сӧтана кокӧн», «сюра дявӧлӧн», писӧ —«сволочӧн», «соплякӧн», бригадир Меливасинлы кӧвъяліс «куим чуньысь агрегат»... Колӧ-ӧ уна казьтывны сы йылысь, мыйта пӧсьлун вермас тӧрны сьӧлӧмас татшӧм кывъяс шыблалысь мортлы.

Иван Мининлӧн повесть буретш сійӧн и вына, мый татшӧм ясыда петкӧдлӧ талунъя сиктысь лёк новлӧдлысьяссӧ. Быдӧнлы, коді лыддяс тайӧ повестьсӧ, синъяс водзас сувтасны Боболь Иван да сылӧн Паладьыс асланыс лёк, зывӧк зільӧмъяснаныс. Ёна бледджыка, кельыдджыка Иван Минин петкӧдліс сійӧ активнӧй вынсӧ, код вылын сулалӧ колхознӧй овмӧсыс. Маришӧс, трактористМаксимӧс, бригадир Меливасинӧс аслас повестьӧ сійӧ быттьӧ пыртіс сӧмын сы могысь, медым бурджыка серпасавны Боболь Ивановӧс да Конӧ Егорӧс. Но ӧд налы колӧ вӧлі лоны ас кежаныс олысь литературнӧй геройясӧн!

Тӧдӧмысь, Иван Минин кутас водзӧ шыльӧдны ассьыс выль повестьӧ да сетас сылы ещӧ на лэчыдджык художественнӧй, олӧмӧ пырӧдчана вын.

Талунъя Сыктывкар. Фото В. Вежевлӧн.

ВЫЛЬ КНИГАЯС

Н. Рочев. Коми АССР-са уджалысь йӧзӧс интернациональнӧя воспитайтӧм.

Таво декабрь 30 лунӧ му шарвывса став уджалысь йӧз кутасны кыпыда пасйыны СССР-лы 50 во тыран юбилей. Миян страна-са став народъяс лӧсьӧдчӧны выль трудӧвӧй вермӧмъясӧн локны тайӧ зэв ыджыд праздник кежлас. Сӧветскӧй Союзса Коммунистическӧй партия, коді пыр пӧртӧ олӧмӧ ленинскӧй национальнӧй политика, ӧтувтіс найӧс интернациональнӧй семьяӧ. Н. Рочевлӧн тайӧ неыджыд книгаыс, кодӧс лэдзис Коми книжнӧй издательство, буретш миян Коми АССР-лӧн пример вылын и петкӧдлӧ, кыдзи странаса став народъяс ӧтувъя вынъясӧн тэчӧны выль олӧм.

Книгалӧн медводдза юкӧнъясын автор висьталӧ сы йылысь, мый интернациональнӧй воспитаниелӧн подувнас лоӧ марксизм-ленинизм, народъяслӧн ленинскӧй дружба. Миян республикаса партийнӧй организацияяс, миян коммунистъяс пӧртӧны олӧмӧ интернациональнӧй воспитание пыр водзӧ бурмӧдӧм кузя Ленинлысь индӧдъяс.

1959 вося всесоюзнӧй перепись нуӧдан кадӧ миян республикаын олісны да уджалісны 40-ысь унджык народлӧн пиян да нывъяс, на лыдын рочьяс лыддьысисны 48,7 процент, комияс — 30,1, украинецъяс — 9,9 да с. в. Буретш татшӧм коллективъясын, кӧні уджалӧны да олӧны разнӧй народъяслӧн пиян да нывъяс, гижӧ Н. Н. Рочев, миян парторганизацияяс вермӧны медбура котыртны интернациональнӧя воспитайтан уджсӧ. Автор вайӧдӧ уна интереснӧй примеръяс. Сідз, Сыктывкарса ЛПК-ын ӧні уджалӧны 48 кыв вылын сёрнитысь йӧз. Татшӧм коллективъяссӧ позьӧ аддзыны вӧрысь, шахтаясысь, нефть перъянінъясысь.

Миян театръяс, филармония, ансамбльяс ветлӧны петкӧдлыны ассьыныс спектакльяссӧ да концертъяссӧ мукӧд республикаясӧ, а сэтысь творческӧй коллективъяс волӧны миян Коми АССР-ӧ. Миян поэтъяс да писательяс сиӧны народъяс костын дружбалы ассьыныс медбур произведениеяс.

КПСС ЦК-са Генеральнӧй секретарь Л. И. Брежнев шуліс: «Миянлысь кӧ юаліс-ны, мый сэтшӧмыс социалистическӧй интернационализм, ми эськӧ вочавидзам: видзӧдлӧй Болгария да Сӧветскӧй Союз костын йитӧдъяс вылӧ. Тайӧ и лоӧ действиеын социалистическӧй интернационализмыс». Н. Рочев гижӧ и Советско-болгарскӧй обществолӧн Коми отделениеса 250 тысяча членъяслӧн удж йылысь. Бура олӧны да уджалӧны миян республикаын Болгарияысь воӧм вӧр лэдзысьяс.

Тайӧ книгасӧ колӧ лыддьыны быдӧнлы, а авторыслы сійӧс выльысь лэдзигӧн содтыны сы йылысь пасйӧдъясӧн, кыдзи республикаса уджалысь йӧз пӧртӧны олӧмӧ КПСС XXIV-ӧд съездлысь решениеяс.

В. Зыкин.

Л. Жеребцов. XV—XIX нэмъясын коми йӧзлӧн овмӧдчӧм.

Татшӧм нима книга неважӧн Коми книжнӧй издательство лэдзис роч кыв вылын учёнӧй-этнограф, историческӧй наукаясса кандидат Л. Н. Жеребцовлысь.

Книгаыс абу и ыджыд, но сэтысь позьӧ аддзыны интереснӧй пасйӧдъяс Эжва да Емва, Луза да Летка, Сыктыв да Мозын вылын коми йӧзлӧн овмӧдчӧм йылысь, кӧні да кор Коми мын лоины медводдза сиктъяс да кыдзи нимтылісны сэтчӧс олысьяссӧ.

Тайӧ книгаысь жӧ ми тӧдмалам сы йылысь, мый унаын комияс да рочьяс овмӧдчалісны ӧти кадӧ, босьталісны ӧта-мӧдныслысь овъяссӧ да пырлісны ӧти рӧдвужӧ,— заводитісны лӧсявны ӧта-мӧдныскӧд ёна важысянь.

Книгаыс кокниа лыддьысьӧ, озыр зэв колана пасйӧдъясӧн. Тыдалӧ, Л. Жеребцов дыр лӧсьӧдіс тайӧ книгасӧ, чукӧртіс уна исследовательскӧй пасйӧдъяс. Вывті коланаторйӧн сійӧ лоас и школаясын история велӧдысьяслы да старшӧй классъясса школьникъяслы, и пропагандистъяслы да краеведъяслы, сы вӧсна мый восьтӧ налы коми народ историялысь выль лист бок, петкӧдлӧ комияслысь да рочьяслысь зэв важысянь лоӧм дружба.

А. Пасынков.

ЛЭДЗӦМА МОСКВАЫН.

Бӧръя воыс вӧлі тӧдчанаӧн коми писательяслы сійӧн, мый налӧн уна книгаяс петісны роч кыв вылын странаса гырысь издательствоясын.

«Современник» издательство лэдзис Геннадий Федоровлысь роман «Когда наступает рассвет» («Кыа петігӧн»). Таӧдз сійӧ петавліс нин Сыктывкарын да «Роман-газета» журналын.

Книгаын шӧр места босьтӧ медводдза коми комсомолка да повтӧм партизанка Домна Каликовалӧн образыс, сылӧн боевӧй туйыс, паськыда петкӧдлӧма сійӧ кадся олӧмсӧ, коми йӧзлысь шогъяссӧ да гажъяссӧ, выль югыд олӧм вӧсна тышсӧ.

Лыддьысьысь, коді эз волывлы войвылӧ, окотапырысь тӧдмасяс татчӧс вӧрвалӧн мичлунӧн, коми йӧз оласногӧн.

«Советская Россия» издательствоын петіс Иван То-

роповлӧн повесть «Новый капитан» («Выль капитан»). Роч вылӧ вуджӧдіс Г. Ладонщиков.

Книгаса геройяс — буксирнӧй катервывса том матросъяс, кодъяс дінӧ нем виччысьтӧг индӧны выль капитанӧн нылӧс — Люся Шишкинаӧс. Выль капитан смела босьтчӧ жуглыны сійӧ пӧрадокъяссӧ, кодъяс артмылӧмаӧсь зонъяс костын сылӧн локтӧдз.

«Советская Россия» издательство жӧ лэдзис коми писательяслӧн висьтъяслысь сборник «Плоты плывут» («Пуръяс кывтӧны»), кӧні йӧзӧдӧма гижӧдъяссӧ 13 авторлысь.

Воссьӧ книгаыс Александр Лыюровлӧн «Пуръяс кывтӧны» висьтӧн. Йӧзӧдӧма гижӧдъяс медся разнӧй арлыда авторъяслысь кызьӧд вояссянь да ӧнія лунъясӧдз. Быдӧн тӧдӧны Нёбдінса Витторлысь висьт «Луча», кӧні висьтавсьӧ сы йылысь, кыдзи Висер вожса крестьянин Тист Иван оз кӧсйы пыртны писӧ вичкоын, а нимтӧ сійӧс выль ногӧн, сӧветскӧй обычай серти. Кокниа шмонитӧмӧн гижӧм тайӧ висьтыс роч кыв вылын шусьӧ «Октябрины».

Печатайтӧма Вениамин Чисталевлысь висьт «Трипан Вась», Геннадий Федоровлысь «Ӧбида», Николай Поповлысь «Бипур дорын», Иван Изъюровлысь «Усьӧ лым», Иван Тороповлысь «Проса рок», «Геннадий Юшковлысь «Конӧ Семӧ» да «Душегуб».

Сборник водзвылас сетӧма литературовед А. Н. Федоровалысь дженьыдик статья, кӧні сійӧ тӧдмӧдӧ роч лыддьысьысьӧс коми гижысьяслӧн творчествоӧн. Татшӧм сборниксӧ коми гижысьяслысь лэдзӧма роч кыв вылын первойысь на. Тайӧ — тӧдчанатор. Но колӧ индыны и тырмытӧм-торъяс вылӧ.

Мыйлакӧ сборникӧ эз веськавны висьтъясыс Василий Юхнинлӧн, Яков Рочевлӧн, Илья Пыстинлӧн, Павел Доронинлӧн. Мыжыс, дерт, медводз сылӧн, коді бӧрйис да лӧсьӧдіс гижӧдъяссӧ Москваса издательствоыслы. Колӧ вӧлі кутны топыдджык йитӧд редакторыскӧд. Да и ортсысяньыс вывті руда вӧчӧма книгасӧ.

«Современник» издательство лэдзис роч кыв вылын Альберт Ванеевлысь кывбур чукӧр «Голубая тайга («Лӧзалысь парма»). Вуджӧдісны кывбуръяссӧ поэтъяс А. Смольников, И. Лашков, И. Озерова да мукӧд. Выль сборникӧ пырисны поэтлӧн медбур кывбуръясыс, кодъяс петавлісны разнӧй кадӧ коми кыв вылын.

Став тайӧ книгаяссӧ позьӧ ньӧбны книжнӧй магазинъясысь либӧ корны «Книга — почтаӧн» Сыктывкарса магазинысь.

В. Ширяев.

Ф. В. Плесовский

ПӦЧӦ КУД ДА ШЕВА ЧУМАН

Коми кыв зэв озыр фразеологизмъясӧн. А фразеологизмъясӧн шусьӧны сэтшӧм сӧвмӧм кыв сикасъяс, кодъясӧс сёрниын позьӧ вежны ӧти кывйӧн. Унджык коми фразеологизмыс кокниа гӧгӧрвосьӧны, но эмӧсь и сэтшӧмъяс, кодъяс артмӧмаӧсь зэв нин важӧн и гӧгӧрвоан найӧс сӧмын сэк, кор туялан налысь артмӧмсӧ. Кык татшӧм фразеологизм йылысь и лоӧны менам пасйӧдъясыс.

Миян кывйын эм фразеологизм «пӧчӧ кудйӧ пуктыны», вежӧртасыс сылӧн — дзебны. Татшӧм шуӧмтор: «Гашкӧ, кодкӧ пӧчӧ кудйӧ нин пуктіс?» колӧ гӧгӧрвоны тадз: гашкӧ, кодкӧ дзебис нин, босьтіс, гусяліс.

Юавсьӧ, мый пӧ сійӧ лоӧ «пӧчӧ кудйыс», да кытысь фразеологизмыслӧн сэтшӧм вежӧртасыс — вошны, дзебны?

Кудъясыс овлӧны медсясӧ гӧгрӧсӧсь, наын видзӧны новлан кӧлуй: пызь кудйын видзӧны пызь, нянь кудйын — нянь.

Удораын гӧгрӧс кудсӧ шуӧны «тылӧс кудйӧн», а нёль пельӧса сундук, ящик — налӧн лоӧ «куд»; Луза да Летка диалектын «тылӧс» лоӧ «сундук», «ящик».

Удмуртъяслӧн «куды»-ыс лоӧ сійӧ жӧ, мый комияслӧн «куд» да «падъя чуман» (кӧвтӧм чуман). Налӧн эм весиг поговорка: «пызь кудйысь пӧим кудйӧ». («пызь кудыэсь пень кудыэ»).

«Куд» кывйыс коми да удмурт кывъясӧ веськалӧма булгараяссянь, найӧ сідз шулӧмаӧсь **чуман.** Фразеологизмыслӧн юкӧныс — «пӧчӧ кудйыс» — вайӧдӧ сэтшӧм чайтӧмӧ, мый тайӧ кудйыс абу сӧмын **пӧчӧлӧн,** а кутшӧмкӧ важ, символическӧй куд, и ставыс, мый веськалӧ тайӧ кудъяс, быттьӧ вошӧ. Водзӧ туяліг тыдовтчӧ, мый «пӧчӧ» кывйыс артмӧма «пӧрысь» кывйысь. Удмуртъяс ногӧн «пӧч» кывйыс лоӧ **песь,** позьӧ гӧгӧрвоны — пӧрысь, песь-анай — бабушка (анай-мам), песь-атай — дед (атай-бать, ай). Комиын **пӧч** кывйыс «бабушка» вежӧртас кындзи индӧ, мый **пӧчыс** — абу мам серти, а ай серти (айлӧн мам), пӧч-ай — «пӧль», «дед» (ай серти), пӧч-инь (бабӧ, ай серти). Сідзкӧ, коми фразеологизмыс. **пӧчӧ кудйыс** йитчӧма предокъяслӧн (айяслӧн) культкӧд, а тайӧ культыс йитчӧ патриархаткӧд. Позьӧ сідзкӧ чайтны, мый **пӧчӧ кудйыс** фразеологизмас абу сӧмын **важ, пӧчӧлӧн,** но и **вежа, священнӧй куд.**

Татшӧм кудъясыс кӧнсюрӧ эмӧсь на и ӧні. Эмӧсь и найӧс видзанінъяс, кодъяслӧн тӧдчанлуныс вӧлӧма сэтшӧм жӧ, кутшӧм вӧлӧмаӧсь комиын **вичкояс.**

Коми **вичко** кыв артмӧма кык кывйысь: **видз** — вежа, священнӧй и **куа, кола** — шалаш, ичӧт керка, вӧралысьлӧн пывсян, а дзоньнас лоӧ — священнӧй (вежа) чом.

Куала (кола) кыв отсӧгӧн жӧ артмӧма коми **керка** кыв (кер-куала, кола).

Удмуртъяс христианствосӧ примитісны комиясысь ёна бӧрынджык. Налӧн татшӧм **куала**-ясыс вӧліны неважӧн на. Вӧліны налӧн ичӧт куалаяс («гурт куала») и **ыджыд куалаяс** («будзым куала»). Гурт куалаясыс вӧлӧмаӧсь оланінъяс, керкаяс бердас, бӧръя кадас сэні пулӧмаӧсь сёян, вӧлӧмаӧсь найӧ гожся кухня кодьӧсь. Ыджыд куалаяссӧ стрӧитлӧмаӧсь сиктбердса, либӧ сиктшӧрса вӧръясын, либӧ юясбердса кыръяс йылын, либӧ пуяс улын. Найӧс потшлӧмаӧсь. **Ыджыд куалаясӧн** вӧдитчӧмаӧсь сиктса став йӧзыс, и сы вӧсна налӧн тӧдчанлуныс вӧлӧма торъя ыджыд, сэтчӧ нывбабаясӧс весиг абу лэдзлӧмаӧсь. И гортса, и ыджыд куалаын медся вежа, священнӧй торйӧн вӧлӧма куд; видзлӧмаӧсь сійӧс сідз жӧ ӧти, священнӧй местаын — джаджы (коми джадж) вылын, пыранінсянь шуйга пельӧсын (сэн, кӧні комияслӧн **ен джадж, ен ко,** либӧ ен пӧлка), либӧ пыранінсянь паныда стенын. Тайӧ **джаджыс** да **кудйыс** лыддьыссьӧмаӧсь священнӧйӧн сы вӧсна, мый сэн быттьӧ олӧма керка кутысьыс, семьяыслысь шудсӧ видзысьыс — кодӧс удмуртъяс шуӧын «шуд вордісь»-ӧн либӧ «воршуд»-ӧн. Чайтлӧмаӧсь, мый нин корйысь вӧчӧм гӧгрӧс да нёль пельӧса «воршудӧй короб»-яс пытшкас олӧны енъяс. Тайӧ кудъяснас ловъяяс вермӧмаӧсь матыстчыны кулӧмъяс дінӧ. Воршуда куд улӧ век вӧлӧм пуктӧны лысъяс, медсясӧ ньыв пулысь да коз пулысь, либӧ турун. Лысъяссӧ да турунсӧ вонас ӧтиысь вежлӧны, важсӧ сотӧны куала биын.

Джаджвывса куд кындзи куалаясын вӧлӧма ещӧ ӧти куд, нёль пельӧса ящик-шкап (бугра). Сэн видзлӧмаӧсь жертвеннӧй дозмуксӧ. Бӧрынджык сэн видзӧмаӧсь чай юан да сёян дозмук, пуртъяс да паньяс.

* * *

«Пӧчӧ куд» кындзи комиын ещӧ эм фразеологизм «шева чуман». Сійӧ ӧні ёрччан кыв, сідз шулӧны сідз шусяна тшыкӧдчысьясӧс. Важ коми суевериеяс серти «шева чуманас» тшыкӧдчысь быттьӧкӧ, быдтӧма да видзлӧма кутшӧмкӧ гагъясӧс. Но и тайӧ чуманъясыс, тыдалӧ, коркӧ вӧлӧмаӧсь «вежа»-ӧсь, священнӧйӧсь. Тадзисӧ ми шуам со мый серти: удмуртъяслӧн ыджыд (родӧвӧй) куалаясын **джаджы** вылас куд кындзиыс кӧнсюрӧ вӧлӧм ещӧ кык чуман; ӧтиас жертвоприношениеяс дырйи кисьталӧны вина (кумышка), мӧдас — сур. Накӧд орччӧн виж лысъяс вылӧ вольсалӧны дӧра, а дӧра вылас тэчӧны жертвеннӧй няньяс. Джаджвывса сюмӧд чуманъясыс лыддьысьӧны вӧлӧм сэтшӧм священӧйӧн, мый некод оз лысьт инмӧдчыны на дінӧ. Ещӧ ӧти чуманӧ тэчӧны вӧлӧм деньга (люгезь), а нин пуысь вӧчӧм ыджыдджык кудйӧ, коді сулалӧ му вылын куала веськыдвывса пельӧсын тэчӧны пӧткаяслысь гӧнсӧ, кодӧс оз сотны жертваяслӧн колясъяскӧд.

Сідзкӧ мый нӧ лоӧ шева чуманыс? Та йылысь позьӧ гӧгӧрвоны сы серти, мый **шева** кывйыс комиас веськалӧма йӧгра кывйысь, найӧ кывйӧн сійӧ лоӧ **шаман, тшыкӧдчысь, тшыкӧдчӧм.** А важ коми суевериеяс серти **шеванас** вермас вӧлӧм лоны гаг, бобув, дзодзув, кодъясӧс быттьӧкӧ тшыкӧдчысьясыс видзӧны кӧнкӧ джодж улас, гидас, либӧ керкасьыс ортсын — **чуманъясын,** туисъясын. Найӧ, быттьӧкӧ, ловъяӧсь, и тшыкӧдчысьлы найӧс колӧ вердны; вердчӧмыс вӧчсьӧ гусьӧн.

Комиын важ тшыкӧдчысьяссӧ шулӧмаӧсь, тыдалӧ, тунъясӧн. Удмуртъяслӧн **туно**-ясыс коми тунъяс моз «туналӧны»-висьталӧны, мый лоӧ водзӧ, корсьӧны гадайтӧмӧн вошӧмторъяс да с. в., но сы кындзи найӧ унаысь вӧчлӧны дзик сідз, кыдзи сибирса шаманъяс. Шева чуманыс, сідзкӧ, лоӧ жрецлӧн, шаманлӧн чуман, доз, кӧні найӧ войдӧр видзлӧмаӧсь ловъя тотемъясӧс, ассьыныс важ «енъяссӧ», вердлӧмаӧсь найӧс сы ради, мед тотемъясыс сетісны рӧдыслы, семьяыслы шуд. Воршуднӧй кӧрӧбъясын удмуртъяс ловъя тотемъяссӧ абу нин видзлӧмаӧсь, но кӧрӧбъяссьыс унаысь аддзылӧмаӧсь пуысь либӧ кӧртысь вӧчӧм пӧткаяслысь, зверьяслысь серпасъяссӧ

* * *

Комияс христианствоӧ вуджисны важӧн, XIV нэмын на, и воршудъяс, рӧдлы, семьялы шуд сетысьясыс ӧнӧдз эз воны. Но сэтшӧм покровительясыс налӧн, тыдалӧ, вӧлӧмаӧсь жӧ. **Воршуд** кывйыслӧн юкӧнъясыс коми кывъяс эмӧсь: **вор-кыввор** сложнӧй кывйын, кӧні **вор**-ыс лоӧ — сёрни; эмӧсь и сійӧ вужсьыс артмӧм кывъяс — **воркыв** — нимкыв, вордны — сины, тунавны да с. в.

Вермас лоны, мый комияслӧн **воршуд** кодьнас вӧлі **мор** и нимтысьліс важӧн чоморӧн, чом морӧн, и важ вежӧртасыс сылӧн — чом (керка) кутысь (ен). Фразеологизмъяс висьталӧны та йылысь жӧ. Пример пыдди вайӧдам татшӧмъясӧс: чоморӧ мунны, чомурӧ пырны — пырны зятьӧн гӧтыр керкаӧ, важ вежӧртасыс лоӧ: лоны **мор**-ӧн, кӧзяинӧн, чомын (керкаын); **чомӧр туис** позьӧ гӧгӧрвоны, кыдзи чомса кӧзяинлы туисын ваян сёян; морыс лыяс — кӧзяиныс (енмыс) лыяс. Та серти позьӧ шуны, мый **моръ**яссӧ, налысь серпасъяссӧ важӧн видзлісны буретш **пӧчӧ кудъясын.** Нёль пельӧса сундук, ящик, ӧткымын диалектын шусьӧ, кыдзи казьтылім нин, **тылӧс** либӧ **тылӧс куд.** Тылӧс кывсӧ, тыдалӧ, колӧ йитны **тыл**-би вежӧртаса кывкӧд (тыла, тылкӧрт да мук.). Удмуртъяс татшӧм кудъясас видзлӧмаӧсь жертвеннӧй дозмук, коді пуктыссьӧ би вылӧ. А важся йӧзлӧн видзӧдласъяс серти ставыс, мый йитчӧма бикӧд, лыддьыссьӧ вӧлі священнӧйӧн.

Дженьыдика кӧ, **«пӧчӧ кудйӧ пуктыны»** фразеологизм важӧн гӧгӧрвосьылӧма тадз: ставыс, мый веськалӧ **пӧчӧ кудйӧ,** быттьӧ вошӧ, пӧрӧ священнӧйӧ, запретнӧйӧ («табу»), а йӧзыс тайӧ кудъяснас оз нин вӧлӧм вермыны вӧдитчыны.

Серамбаа гижöдъяс

ЛЕОНИД ОГНЕВ

СУБЁОТНИК ВИСЬТ

Евсей Пахомовичлы, промкомбинатса директорлы, воис индöд: субöтаö пö воскресник, ставöн видзьяс вылö, совхозлы отсасьны.

Директор чукöртіс уджалысь йöзöс да висьталіс:

— Ставным ми, ёртъяс, куимысь лун пуксьылам пызан сайö сёйны, нöшта öтчыд шуа, куимысь лун, а öткымынъяс — нёльысь-витысь, а мукöд дырйи и унджыкысь на...

Залын серöктісны. Слесарь Вася Нюмов видзöдліс директорлöн ыджыд кынöм вылö да гораа серöктіс.

— Нинöм сераланаыс тані абу,— кöдзыда видзöдліс сы вылö Евсей Пахомович.— Ставным ми радейтам жаритöм яй, нöк, вый да кольк. А ставсö тайöс сетö сикт, нöшта öтчыд шуа, сикт — колхозъяс да совхозъяс. Сідзкö, колö заптыны кöрым — турун, силос, сенаж. Тіян кык шойччан лун, нöшта öтчыд шуа, кык — субöта да вöскресенньö. Субöтаö ставным петам видзьяс вылö — воскресник!

Паныд некод нинöм эз шу: жар да васöд сынöда цехъясын уджалöм бöрын быдöнлы вöлі окота ветлыны веж видзьяс вылö.

Уджалан лун помассигöн Евсей Пахомович корис аслас кабинетö Вася Нюмовöс да нöшта кык уджалысьöс.

— Тіянлы, ёртъяс, ме сета торъя удж, нöшта öтчыд шуа, торъяöс, бурöс.

— Кутшöмöс нö?— юаліс Вася. Директор строга видзöдліс сы вылö:

— Аски локтанныд ме ордö, гортö, кöкъямыс час кежлö, сэки и висьтала.

Субöтаö уджалысьяс воисны индöм кад кежлö. Куимнанныс кыдзкö тöрöдчömаöсь Васялöн ичöтик мотоцикл вылö.

— Тіянлы, ёртъяс, дзик öткодь, кöні уджыштны — тані, öшинь улын, либö видзьяс вылын,— меліа сёрнитіс накöд Евсей Пахомович.— Аддзанныд, менам пескöй век на пилиттöм да поткöдлытöм. Век некор: уджыс юр вывтыр. Тіянлы, куим ён мортлы, нинöм оз сулав пилитыштны да поткöдлыштны пестopсö, нöшта öтчыд шуа, нинöм оз сулав — ворсігмоз и вочыштанныд.

Уджалысьяс видзöдлісны ёрта-ёрт выланыс.

Евсей Пахомович вайис бензопила.

— Пилаыс ыръянитö неуна, но да нинöм: Нюмов жö миян — слесарь, öти здукö лöсьöдыштас. Сідз öд, Вася? Да тэ, Нюмов, эн чукрась! Директорыдлы кö тöкötьыштö отсыштан, гöгйыд оз, гашкö, вöрзьы!

Директор нюммуніс:

— Вай видзöдлы, Вася, пилаcö, да заводитöй, а ме сурла кодöскö ыстыла.

— Мый сы вылö видзöднысö,— зумыша шыасис Вася, восьтіс бензин баклысь крансö, малыштіс карбюратор, да сідз нетшыштіс стартёр ручкаöд, мый муртса эз орöд троссö. Пила повзьömпырысь уркнитіс.

— Со öд!— радпырысь шемöсмис Евсей Пахомович,— тöдö пилаыс, код киын. Ме тöрыт рытбыд нокси да эг вермы заведитны-а... Но вот и бур, уджыштöй, сідзкö, неуна...

Евсей Пахомович муніс.

— Сур ваяс,— надеяöн шуис öти.

— Но да, паськöд вомтö паськыдджыка,— шуис Вася.— Тöдмаласны ёртъясным, кутшöм суботник вылын ми вöлім — олöм оз ло. Йöзыс чöвтöны, а ми... Тьпу!

Вася зэв мичаа да кужöмöн ёрччыштіс, сэсся заводитіс бензопилассö. Пилитіс нёль чурка. Сувтöдаліс чуркаяссö, öти вылö пуксис ачыс да индіс ёртъясыслы:— Шойччыштöй!

Пуксисны. Чöв олыштісны.

— А нёльöд чуркасö мыйла пилитін?

— Сійö пызан пыдди лоö,— нюмъёвтіс Вася.— Кытчöкö öд ковмас пуктыны сур тыра бидонсö да кружкаяссö! Ме ветла. Чой дорö кежала: руб-мöдтö да бидонтö сетлас на, гашкö...

Евсей Пахомович тайö кадас куйліс ыркыдінын да чöсмасис кöдзыд сурöн, кодöс рытнас на гöтырыс пуктыліс кöзöдö. Суботник вылö аслас здоровöй коллективкöд сійö эз мун: кыдзкö абу мича прамöй руководительлы чöвтны турун радöвöй йöзкöд. Главнöйсö сійö вöчис — котыртіс массаяссö, мед найö и уджалыштöны.

Директор кывзысьыштіс. Пес сарай дорын бензопилалöн шыыс эз кыв. Евсей Пахомович петіс видзöдліс.

Уджалысьяс пукáлісны да лабутнöя сёрнитісны олöм-вылöм йылысь. Öти шуö: медся бур закускаыс пö сола öгурцы, а Вася вензьö, сола тшакысь пö бурджык нинöм абу. Куимнанныслöн кианыс вöлі быгъя сур тыра кружка.

— Но тадзи оз жö позь, ёртъяс!— пузис директор.— Нöшта öтчыд шуа, оз позь тадзи: абу мича!

— Бензопилаыс ыръянитö, Евсей Пахомыч, асьныд тöданныд,— ышловзис Вася.

— Дак лöсьöд, тэ жö слесарь!

— Искраыс воши... Колö разьлыны двигательсö ставнас. Съёмник колö...

— Вот и ветлы да вай! Нöшта öтчыд шуа, ветлы, вай да лöсьöд!

— Лоö ветлыны...

Здук-мöд мысти Вася тöвзис мотоцикл вылын навöлöкö. Öдйö корсис бригадирöс да пöся шöпкöдіс сылы:

— Ыстыв, другö, кодöскö Евсей Пахомыч дорö да тшöкты висьтавны: воліс пö ачыс, видзöдліс, ставыс-ö видзьяс вылынöсь, но эз пö аддзы тіянöс, Евсей Пахомыч, да дыр скöрысь видчис.

Бригадир дзик пыр жö ыстіс Евсей Пахомович дорö верзьöма детинкаöс.

Вася, дерт жö, вевъяліс бöр локны ёна водзджык да öні зіля лукйысис бензопилаын.

— Евсей дядь!— городіс потшöс сайсянь верзьöма зонка.— Бригадир тшöктіс висьтавны, кодкö пö а ч ы с волöма, абу аддзöма тэнö да зэв ёна видчöма: мед пö öні жö локтö видзьяс вылö...

Евсей Пахомовичлöн кöдзаліс мышкыс: «Иван Иваныч, сідзкö, воліс! Мый и оз пукавсьы гортас! Но и но!»

— Мунамöй, ёртъяс!— пыр жö мöдöдчис Евсей Пахомович.— Сійö шмонитны оз радейт, нöшта öтчыд висьтáла, оз радейт: сюран кö — шонтас сідз, мый кулöм бöрад на вежон-мöд казьтывны кутан...

И со, Евсей Пахомович чöвтö, кисьтö сола пöсь. Турун шызь киссьö юр вылас, морöс вылас, пырö, дерт, и гач пытшкö, сибдö пöсялöм яй бердас. Гöгöрбок лудны кутіс. Сэтчö жö, ном-геб сёйö.

Евсей Пахомович ружтіс, но терпитіс: гашкö пö, удайтчас усйысьны. Но вот бригадир шуö:

— Туруныс кос, чегъясьö, позьö талялöмöн чöвтны. Гашкö, ті, Евсей Пахомович, кавшасьланныд зорöд вылас? Тіян сьöктаныд ничеводжык.

Директор рад лои: «А öд збыльысь! Зорöд вылад и töвру пöлялыштö, и турунсö оз ков лэптавны, сöмын таляв!» Но недыр радліс Евсей Пахомович. Вит чöвтысь уджалісны дышöдчытöг. Гажаа дзуртісны лэбынъяс, и турун помасьлытöг лыбис гырысь

пластъясӧн. Пахомович муртса удитас кавшасьны ӧти пласт вылӧ, ӧз вевъяв лолыштны, а юр вывтіыс тырӧма нин турунӧн. Пӧсь киссис шорӧн...

Рыт. Пиньяссӧ топӧдӧмӧн век на мырсьӧ директор. Нёльӧд зорӧд нин помалӧны. Бӧрд кӧть матькы, а уджлӧн помыс оз на тыдав. Чӧвтысьяс, Вася кындзи, со мунісны панны выль зорӧд.

Слесарь лэпталіс коляс турунсӧ, а Евсей Пахомович, кыдзи кужис, сигӧртіс зорӧдсӧ.

Но вот и эштіс. Вася вайӧдіс турун юръяс кыскалысь вӧв, босьтіс гез да ӧвтыштчис:

— Кут, Евсей Пахомыч!

Гез лэбзис-нюжаліс зорӧд вылӧ, но том вӧв повзис ӧвтыштчӧмысь, шыбитчис бокӧ да скачӧн тӧвзис код тӧдас кытчӧ.

— Тпру-у!— Вася уськӧдчис вӧв бӧрся, и кыкнанныс саялісны кустъясӧ.

Шӧйӧвошӧм Евсей Пахомович колис ӧтнас. Джуджыдысь джуджыд зорӧд, кӧть и прамӧя кодь пыклӧма вӧлі, век жӧ быд вӧрзьыштігӧн шатовмунліс. Пахомович видзӧдліс увлань, и сылӧн кӧдзаліс кынӧм пытшкӧсыс, а пидзӧсъясыс лигышмунісны. Директор пидзӧсчанясис да тіралысь кияснас шашаритчис зорӧд пинь помӧ.

Кад муніс, шонді лэччыны нин кутіс, а директор век на сулаліс пидзӧсчань вылас. Сійӧ шогӧ уси: гашкӧ пӧ йӧзыс важӧн нин мунісны гортаныс да ӧні сералӧны сы вылын. Нюмов — чиган кодь зон, и сылӧн быдторйыс артмас. Мый вӧчны? Мый вӧчны, а? Чеччыштны? Директор малалыштіс кынӧмсӧ да йӧжгыльтчис: «Та ыджда кынӧмнад та вылнасянь кӧ чеччыштан — пом! Но ӧд он жӧ, рака моз, узьмӧдчы татчӧ, зорӧд вылас! Разьны зорӧдсӧ джынйӧдзыс кымын? А мый шуасны совхозса уджалысьяс, руководство? Вот, шуасны, тайӧ да — прамӧя отсыштіс Пахомычыд совхозыдлы турунтӧ заптыны! Сэсся, мӧдарсянь кӧ видзӧдлыны — разян да став семьяӧн ковмас вежон чӧж бергавны зорӧд гӧгӧрыс...»

Евсей Пахомович гажтӧма видзӧдліс енэжӧ, кысянь ӧдвакӧ позис виччысьны отсӧг, да кынмис: енэжыс рытыввывсянь ставнас сьӧдасьӧма, дай югъяліс нин чардби, кадысь кадӧ муröстліс ылысса гым. Шуштӧм лои Пахомовичлы. Сійӧ заводитіс зіля шыблавны кок увсьыс турунсӧ: пыра пӧ сабри пытшкас, да, гашкӧ, ловйӧн на коля.

Тайӧ здукас кыліс гӧнитысь вӧвлӧн кок шы, и кустъяс сайсянь быйкнитіс верзьӧма Вася. Директор сэтшӧм рад лои, мый горӧбтіс да муртса эз усь зорӧд вывсьыс.

— Вот чӧртыд!— видчис Вася вӧв вылас.— Километр куим вӧтчи лешак бӧрся, да ӧд некыдз оз на сетчы кутнысӧ! Пасибӧ, конюк отсаліс.

Нюмов, вӧв вывсьыс лэччытӧг, шыбитіс Пахомовичлы гез, и шуда директор лои чорыд му вылын. Любӧпырысь зымнитіс кокнас да долыдпырысь лолыштіс. А Вася вильыша горӧдіс:

— Кутшӧм зорӧд, шу, ми зымкнитім, а, Пахомыч!

Техн. редактор И. Оплеснин.

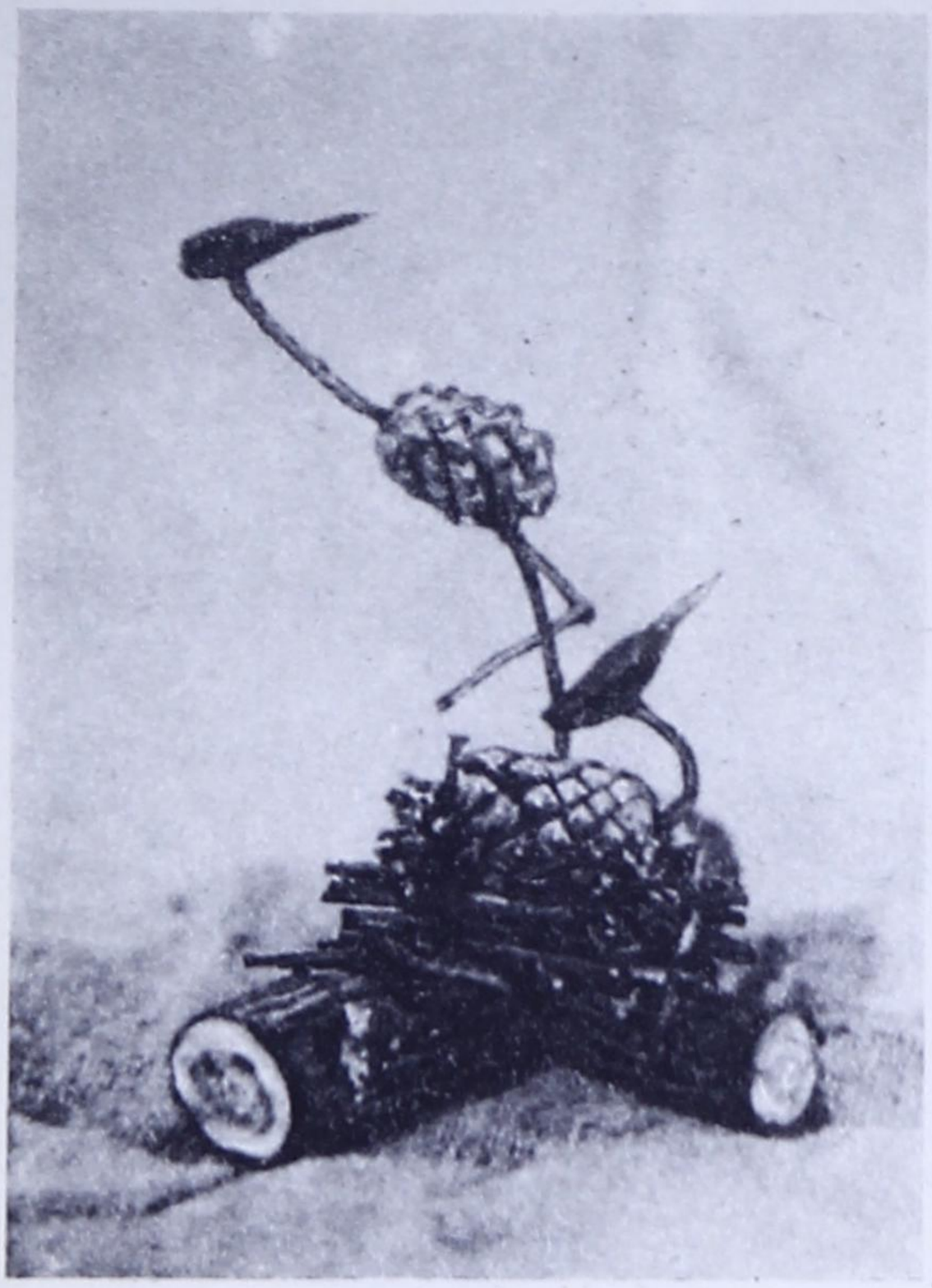
Адрес редакции: г. Сыктывкар, ул. Орджоникидзе, 10.

Сдано в набор 20.V.1972 г. Подп. к печати 2.VI.1972 г. 70×108 1/16. Печ. листов 4. Приведенных печ. листов 5,48. Тираж 6.032 экз. Ц00652. Заказ 2872. Цена 15 коп.

г. Сыктывкар, Республиканская типография Управления по печати при Совете Министров Коми АССР.

Вöрö ветлігöн некор оз лок гортас куш киясöн Эжваысь спасательнöй станцияса начальник Константин Николаевич Каторгин. Пулöн быд увйысь, вужйысь, колльысь сійö кужö вöчны шензьöдана зверьясöс, лэбачьясöс, войтырöс, уна сикас повзьöдчысьясöс. Найö абу гырысьöсь, но зэв стöча восьтöны скульпторлысь, сылöн уджыслысь и ортсыса, и пытшкöсса мöвпсö. Видзöдан К. Каторгинлöн вöчöмторъяс вылö да кажитчöны ловъясöн.

Ачыс К. Каторгин со мый висьталö аслас искусство йылысь:

— Тайö уджыс отсалö меным бура аддзыны да гöгорвоны мичлунсö. Прöст кадсö ме оґ вошты весьшöрö. Уджала, мöвпала, вöча... Абу быттьö и ыджыд менам уджыс, но öд татшöм уджыс и шусьö искусствоö пырöмöн... Медым эськö унджыкöн босьтчисны вöчны сійöс жö, мый вöча ме.

Константин Николаевичлöн квартираыс тырöма аслас киясöн вöчöмторъясöн, и на лыдысь быдöнöс позьö шуны мастерлöн уджöн.

Александр ВАХНИН.
Фото С. Антипьевлöн.

Эжва посёлок.

Гожся лунӧ Льӧмъюын. Фото В. Вежевлӧн.

15 кӧп.

Индекс 73069